

INFORMATION PLATFORM "CENTER FOR INNOVATIVE THINKING"
UKRAINIAN INSTITUTE OF SCIENTIFIC STRATEGIES
EUROPEAN UNION RESEARCH DEPARTMENT
SCIENTIFIC AND PUBLISHING CENTER "PROGRESS"

SCIENCE, TECHNOLOGY AND CULTURE: INTEGRATION AND PROSPECTS

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC
AND PRACTICAL CONFERENCE

**NOVEMBER 3-5, 2025
KHARKIV, UKRAINE**

INFORMATION PLATFORM "CENTER FOR INNOVATIVE THINKING"
UKRAINIAN INSTITUTE OF SCIENTIFIC STRATEGIES
EUROPEAN UNION RESEARCH DEPARTMENT
SCIENTIFIC AND PUBLISHING CENTER "PROGRESS"

SCIENCE, TECHNOLOGY AND CULTURE: INTEGRATION AND PROSPECTS

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC
AND PRACTICAL CONFERENCE

November 3-5, 2025

Kharkiv, Ukraine

This edition was approved for publication on November 22, 2025.

Published in A4 format online on website:

<https://naukainfo.com/conference?id=71>

Publisher: Sole proprietor Soloviov O. V. Certificate of registration in the State Register of Publishers, Manufacturers, and Distributors of Publishing Products series DK № 8227, dated April 23, 2025.

Kharkiv, Ukraine
2025

UDC 001.3-048.35:0/9](06)

Proceedings of the International scientific and practical conference “Science, technology and culture: integration and prospects” (November 3-5, 2025) / Publisher website: www.naukainfo.com. – Kharkiv, Ukraine, 2025. - 254 p.

ISBN 978-617-8680-18-3

<https://doi.org/10.64828/conf-71-2025>

The recommended citation for this publication is:

Shevchenko T. G. Research into the specifics of the development of performing arts in Ukraine under martial law // Science, technology and culture: integration and prospects : proceedings of the International scientific and practical conference (November 3-5, 2025). – Kharkiv, Ukraine : naukainfo.com, 2025. - Pp. 15-21. - URL: <https://naukainfo.com/conference?id=71>

Editor
Soloviov O. V.

*M.Sc.Ed., M.P.A., Hon. PhD, Academic Advisor,
Head of the European Union Research Department,
Ukrainian Institute of Scientific Strategies*

The collection of scientific articles is a scientific and practical publication that includes research papers by students, postgraduate students, Candidates and Doctors of Sciences, researchers, and practitioners from Ukraine, Europe, neighboring countries, and beyond. The articles reflect studies of processes and changes in the structure of modern science. This collection is intended for students, postgraduate and doctoral candidates, educators, researchers, practitioners, and all those interested in current trends in the development of modern science.

E-mail: journal@naukainfo.com

Publisher website: <https://www.naukainfo.com>

© Publisher website: naukainfo.com, 2025

© Ukrainian Institute of Scientific Strategies (UISS), 2025

© All authors, 2025

TABLE OF CONTENTS

COMPUTER AND SOFTWARE ENGINEERING

1. *Домбровський Ігор Володимирович* 6
ПЕДАГОГІЧНІ МОЖЛИВОСТІ ІНСТРУМЕНТІВ ШТУЧНОГО
ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ НАВЧАННЯ УЧНІВ ПРОГРАМУВАННЯ
2. *Козаріз Володимир Янкович, Козаріз Володимир Сергійович* 14
СТВОРЕННЯ СИСТЕМИ АЕРОСПОСТЕРЕЖЕННЯ З
РОЗПІЗНАВАННЯМ ОБ'ЄКТІВ

CULTURE AND ARTS

3. *Попова Людмила Іванівна* 29
ВАЖЛИВІСТЬ УРОКІВ МИСТЕЦТВА У СУЧАСНІЙ ШКОЛІ
4. *Щанкіна Інна Григорівна* 34
ЕФЕКТИВНІСТЬ МЕТОДУ EVT НА УРОКАХ ЕСТРАДНОГО
ВОКАЛУ У ШКОЛІ МИСТЕЦТВ

ECOLOGY AND ENVIRONMENTAL PROTECTION TECHNOLOGIES

5. *Сараненко Інна Іванівна, Войтов Олександр Юрійович* 40
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ДОВКІЛЛЯ В
УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

POWER ENGINEERING AND POWER MACHINE ENGINEERING

6. *Юрко Володимир Володимирович, Кондрашов Станіслав Сергійович* 48
ВДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ВЕЛЬЦ-ПРОЦЕСУ ШЛЯХОМ
ВИКОРИСТАННЯ ПЕТЛЕВОГО РЕКУПЕРАТОРА

INFORMATION TECHNOLOGIES AND SYSTEMS

7. *Маишталір Сергій Володимирович, Поляков Владислав Дмитрович* 54
РОЗРОБКА ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ДЛЯ ЛОГІСТИКИ З
АВТОМАТИЗАЦІЄЮ РОЗРАХУНКУ ВАРТОСТІ, ПОШУКОМ
НАЙКОРОТШИХ МАРШРУТІВ ТА АНАЛІТИКОЮ
ПРИБУТКОВОСТІ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

INTERNATIONAL RELATIONS

8. *Будник Сергій Анатолійович* 57
ДИПЛОМАТІЯ ІНФРАСТРУКТУРИ: СТРАТЕГІЯ КИТАЮ В
РАМКАХ ІНІЦІАТИВИ «ОДИН ПОЯС, ОДИН ШЛЯХ» У КРАЇНАХ
ПІВДЕННОЇ АФРИКИ

9.	Качур Олександр Вікторович ІННОВАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: РОЗВИТОК КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ ТА ЦИФРОВОЇ КУЛЬТУРИ	62
MANAGEMENT, PUBLIC ADMINISTRATION AND GOVERNANCE		
10.	Вакун Оксана Володимирівна, Труш Вікторія Іванівна ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ БЕНЧМАРКІНГУ ТА ЙОГО ЕВОЛЮЦІЯ В ОХОРОНІ ЗДОРОВ'Я	71
11.	Деєва Наталія Едуардівна РЕПУТАЦІЙНІ КРИЗИ В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ	75
MEDICAL SCIENCES AND PUBLIC HEALTH		
12.	Shevchenko Inna Volodymyrivna, Kushnarova Kateryna Anatolyivna CARDIOTOXIC EFFECT OF LEAD ACETATE	83
PEDAGOGY AND EDUCATION		
13.	Батуленко Наталія Юрївна «ВЧИМОСЯ ДОБРОТИ У СОНЕЧКА» (Конспект заняття з мовленнєвого розвитку для старшої групи)	85
14.	Бездідько Тетяна Олександрівна, Грибініченко Тетяна Петрівна, Іващенко Людмила Іванівна ТВОРЧА ГРА ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ ВЗАЄМОДОПОМОГИ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ	93
15.	Білик Наталія Тарасівна «ЩЕДРА ОСІНЬ ВЖЕ ПРИЙШЛА І ДАРИ НАМ ПРИНЕСЛА» (конспект заняття з мовленнєвого розвитку для старшої групи)	106
16.	Гайдук Інна ІНТЕГРОВАНЕ ЗАНЯТТЯ З ПРІОРИТЕТОМ ЛОГІКО МАТЕМАТИЧНОГО РОЗВИТКУ ТА ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ «МАТЕМАТИЧНІ ПРИГОДИ В КАЗКОВІЙ КРАЇНІ»	110
17.	Гайдук Інна СЦЕНАРІЙ КВК «МИ ВСІ ГОСПОДАРІ ПРИРОДИ, ТОЖ ЗБЕРЕЖЕМО ЇЇ ВРОДУ» (для дітей старшого дошкільного віку)	124
18.	Горобець Іванна Володимирівна МНЕМОТЕХНІКА ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ	132
19.	Грицишин Наталія Романівна НЕСТАНДАРТНІ ФОРМИ РОБОТИ НАД УКРАЇНСЬКОЮ НАРОДНОЮ КАЗКОЮ З ДІТЬМИ ШЕСТИРІЧНОГО ВІКУ	141

20.	Катрусяк Тетяна Михайлівна РОЗВАГА ДЛЯ ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ «ПОДОРОЖ МОРЕМ З РИБКОЮ ДОРІ»	145
21.	Коробчук Наталія Олександрівна ЗАНЯТТЯ З ХУДОЖНЬО-ПРОДУКТИВНОГО РОЗВИТКУ В СТАРШІЙ ГРУПІ «ЧАРІВНІ РУКИ У ДІТЕЙ»	151
22.	Кучабська Галина Степанівна «ДЕНЬ НАРОДЖЕННЯ ДЛЯ ВСІХ» (Конспект заняття з використанням інноваційних технологій: депікшин, мнемотехніки, коректурних таблиць, Кіл Ейлера)	157
23.	Леценко Крістіна Сергіївна ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНО- ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ	162
24.	Луценко Ірина Михайлівна ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 8 КЛАСІВ НУШ ЗАСОБАМИ ВІРТУАЛЬНИХ БІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО ТА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	167
25.	Моторикіна Тетяна Михайлівна ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ КУЛЬТУРИ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	175
26.	Рауба Марина Володимирівна ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В STEM ПРОСТОРІ	184
27.	Титаренко Марія Миколаївна ВИКОРИСТАННЯ LEGO-ТЕХНОЛОГІЙ В РОБОТІ З ДІТЬМИ РАННЬОГО ВІКУ	187

PHILOLOGY AND JOURNALISM

28.	Liudmyla Zaikina MODERN ENGLISH SLANG ON TIKTOK: A LINGUISTIC AND CULTURAL ANALYSIS	193
29.	Клименко (Синьоок) Ганна Андріївна РОЛЬ ПЕРЕКЛАДУ У ФОРМУВАННІ СПІЛЬНОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКО- ПОЛЬСЬКИХ ВЗАЄМИН)	196
30.	Кордонець Олександр Анатолійович, Форкош-Кордонець Габрієлла Олександрівна ДО ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ ТА ТЕКСТІВ З УГОРСЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ	207

PHILOSOPHY AND POLITICAL SCIENCE

31. *Баланюк Леонід Миколайович* 216
ФІЛОСОФІЯ В СИСТЕМІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ПРОГРАМ

PHYSICAL EDUCATION, SPORTS AND PHYSICAL THERAPY

32. *Зуєва Світлана Федорівна, Топчій Марія Сергіївна, Борщенко Валерія Володимирівна* 221
ВАРІАБЕЛЬНІСТЬ СЕРЦЕВОГО РИТМУ СТУДЕНТІВ МОЛОДШИХ КУРСІВ
33. *Дебич Ангеліна Іванівна* 225
ВПЛИВ УШУ НА ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН СПОРТСМЕНІВ
34. *Русин Марія-Діана Богданівна, Коритко Зоряна Ігорівна* 232
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ФАНТОМНОГО БОЛЮ ТА ЯКОСТІ ЖИТТЯ ПІСЛЯ ПРОТЕЗУВАННЯ ВЕРХНІХ КІНЦІВОК

PSYCHOLOGY AND PSYCHIATRY

35. *Бандалет Ольга Олександрівна, Білоус Руслана Миколаївна* 238
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
36. *Коноваленко Світлана Василівна* 245
ПСИХОЛОГІЧНА ХВИЛИНКА ЯК ЗАСІБ ПІДТРИМКИ І РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ
37. *Марута Наталія Олександрівна, Семікіна Олена Євгеніївна, Панько Тамара Василівна, Федченко Вікторія Юріївна* 249
ОЦІНКА СТАНУ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ЛІКАРІВ НАРКОЛОГІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

SPECIAL THANKS FOR ACTIVE PARTICIPATION IN THE SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE ARE EXTENDED TO THE FOLLOWING PARTICIPANTS:

Hladun Yuliia, Rutgaizer Viktoriia, Rutgaizer Oleksandr, Sikura Anita, Ruzhytska Yuliia, Oleksiienko Oleksandra, Toma Nataliia, Tryhub Oksana, Urbanskyi Bohdan

COMPUTER AND SOFTWARE ENGINEERING

УДК 37.01/09+373.3:004

Домбровський Ігор Володимирович
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди

ПЕДАГОГІЧНІ МОЖЛИВОСТІ ІНСТРУМЕНТІВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ НАВЧАННЯ УЧНІВ ПРОГРАМУВАННЯ

Анотація. У статті розглянуто педагогічні можливості сучасних інструментів штучного інтелекту (ШІ) у навчанні програмуванню. Проаналізовано потенціал таких систем, як ChatGPT, GitHub Copilot, Replit та інші, у розвитку алгоритмічного мислення, самостійності та креативності учнів. Запропоновано практичні вправи для вчителів і школярів, що дозволяють ефективно інтегрувати технології ШІ у процес навчання. Визначено переваги й ризики використання ШІ в освітньому середовищі, а також подано рекомендації щодо педагогічного супроводу.

Ключові слова: штучний інтелект, навчання програмуванню, цифрова освіта, педагогічні технології, індивідуалізація навчання, ChatGPT, Copilot, алгоритмічне мислення.

У сучасних наукових дослідженнях усе більше уваги приділяється впровадженню технологій штучного інтелекту (ШІ) в освітній процес, зокрема у навчанні програмуванню. Як зазначено у статті 1, с. 37], використання ШІ

відкриває можливості для персоналізації навчання, автоматичного оцінювання та підвищення ефективності викладання. Подібну позицію поділяє Гребеніченко Юлія [1, с. 59], яка наголошує, що штучний інтелект має виступати не заміником учителя, а інструментом для підсилення педагогічної взаємодії. У [2, с. 554] підкреслюється, що інтеграція інтелектуальних систем типу «Canva, Notion, Chat GPT, Copilot, Gemini, MentiMeter, DALL-E» може розширити доступ до якісної індивідуальної підтримки учнів під час вивчення програмування.

Науковці [1; 2; 3] відзначають, що використання таких інструментів, як GitHub Copilot і ChatGPT, сприяє розвитку алгоритмічного мислення, підвищенню швидкості написання коду та самостійного аналізу помилок, проте водночас несе ризики зниження рівня самостійності та критичності мислення. У систематичному огляді [1; 2; 3] підкреслено, що ШІ забезпечує адаптивність освітнього середовища, а в працях Четверик Віктор Костянтинович [4, с. 9] акцентовано увагу на необхідності етичного використання технологій і підготовки педагогів до роботи з ними. Отже, узагальнення сучасних досліджень показує, що інструменти ШІ мають значний педагогічний потенціал для навчання програмуванню, однак їх ефективність залежить від методичного супроводу, рівня цифрової компетентності вчителя та дотримання академічної доброчесності.

Інструменти ШІ створюють нові можливості для розвитку алгоритмічного мислення. ChatGPT може пояснювати принципи умов, циклів і функцій у дружній формі, тоді як GitHub Copilot — демонструє застосування цих принципів у реальному коді Штучний інтелект в освіті [5]. Рис 1. (Застосування Copilot)

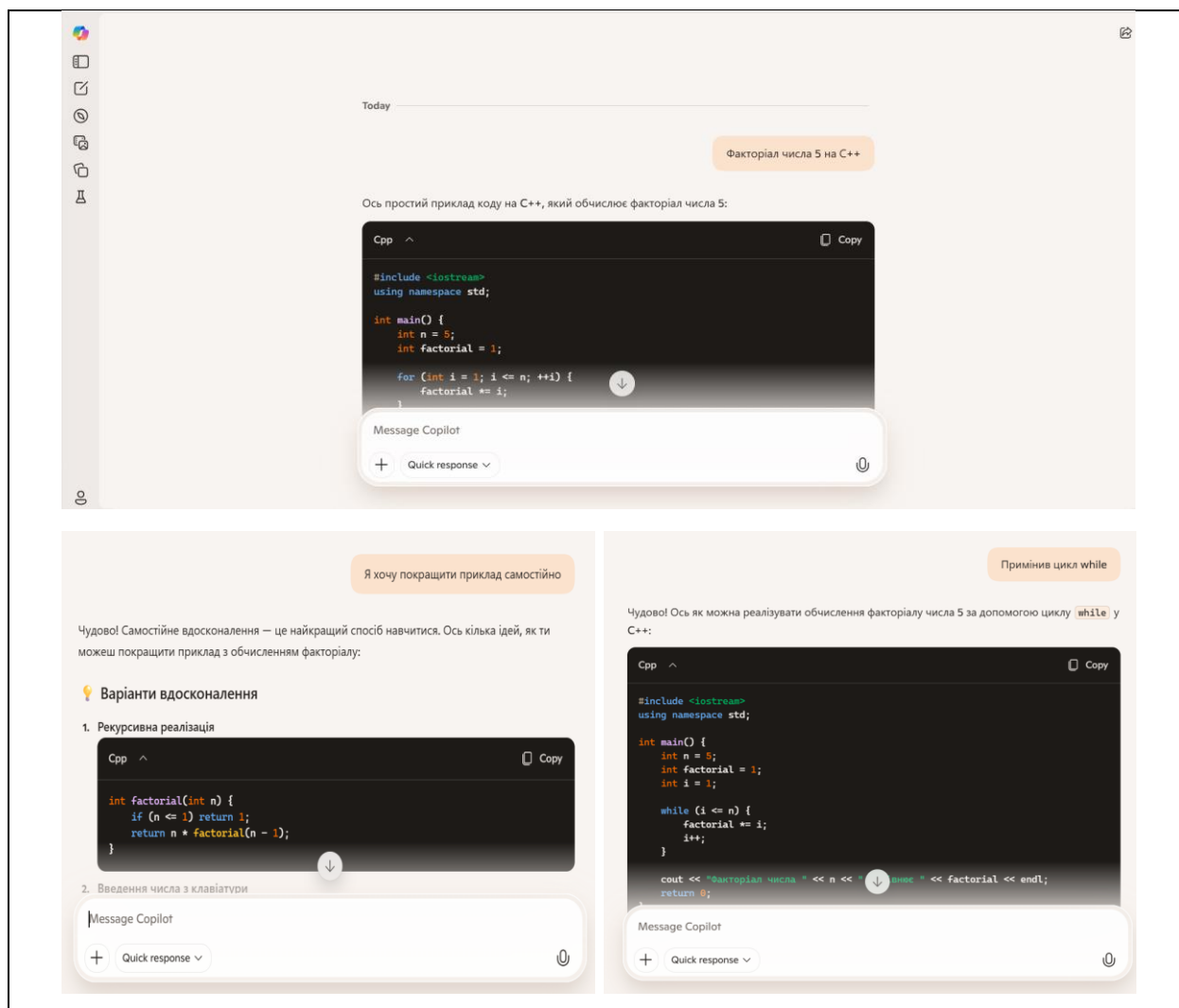

Рис. 1. Copilot рішення факторіал.

Інтеграція ІІІ у навчальний процес дозволяє також ефективно реалізувати індивідуалізацію навчання. Системи на кшталт Replit або CodeSignal можуть адаптувати завдання відповідно до рівня знань учня, надаючи більш складні виклики або додаткові підказки залежно від його прогресу [6; 7]. Таке диференційоване навчання сприяє розвитку самостійності, креативності та критичного мислення, оскільки учні мають змогу експериментувати з кодом, отримувати миттєвий зворотний зв'язок та аналізувати власні помилки без втрати мотивації.

Педагогічний супровід при використанні ІІІ є ключовим фактором успіху. Як підкреслюють дослідники УНТЕІ [1], роль учителя полягає у формуванні стратегій навчання, контролі за академічною доброчесністю та підтримці критичного підходу до інформації, яку генерує ІІІ. Використання таких

інструментів не повинно зводитися до пасивного копіювання рішень; навпаки, важливо заохочувати учнів пояснювати логіку коду, пропонувати власні варіанти та порівнювати їх із результатами системи.

Особливу увагу слід приділяти етичним аспектам використання ШІ. Згідно з рекомендаціями УНТЕІ [1] учні повинні усвідомлювати, що генеративні моделі можуть містити помилки, упередження або неточності. Рис 2. (Помилки ШІ) Тому педагогам слід інтегрувати уроки з медіаграмотності та критичного аналізу цифрових джерел, формуючи відповідальне ставлення до технологій.

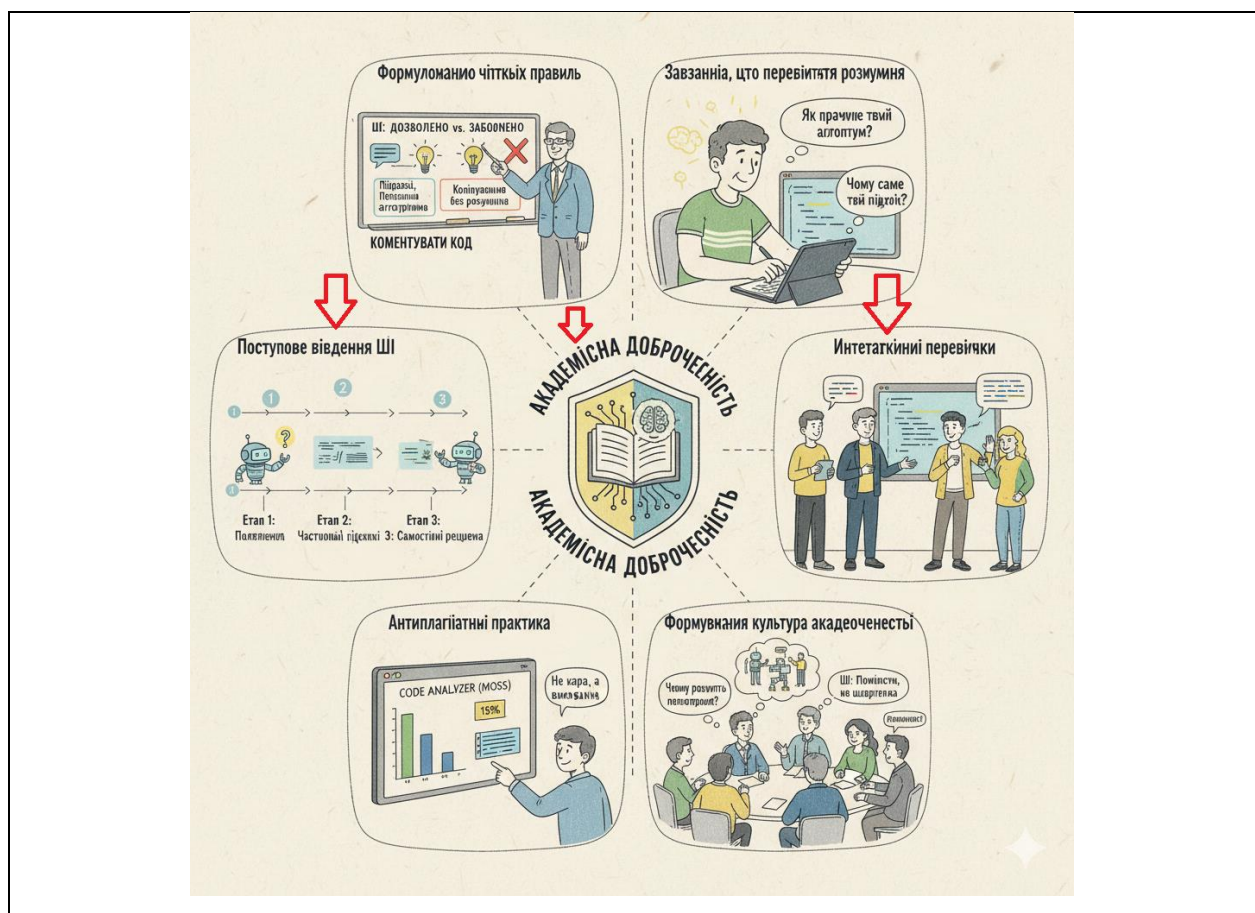

Рис 2. Помилки ШІ.

Вправа 1: Розпізнавання плагіату

Мета: навчитися відрізняти власні слова від запозичених та правильно цитувати джерела.

Завдання:

Дано текст, де частина інформації взята з джерела без посилання.

Учень повинен визначити, які частини тексту потребують цитування.

Записати правильне оформлення джерела у вигляді посилання.

Приклад:

Текст для аналізу:

"Штучний інтелект — це технологія, яка імітує людське мислення та навчання на основі даних. Вона використовується у медицині, освіті та промисловості."

Завдання учня:

Підкреслити слова, які потребують цитування.

Додати посилання на джерело (наприклад, книгу або статтю).

Можливий варіант виконання:

"Штучний інтелект — це технологія, яка імітує людське мислення та навчання на основі даних [Джерело: Smith, 2021]. Вона використовується у медицині, освіті та промисловості [Джерело: Johnson, 2020]."

Вправа 2: Правильне цитування

Мета: навчитися оформлювати цитати та списки літератури за академічними стандартами.

Завдання:

Дано короткий уривок із наукової статті.

Учень повинен перефразувати текст власними словами або вставити як цитату з правильним оформленням.

Приклад тексту:

"Математичне моделювання є ключовим інструментом для аналізу складних процесів у природничих та соціальних науках."

Варіант виконання:

Перефразування:

"Аналіз складних явищ у науці часто проводиться за допомогою математичного моделювання (Brown, 2019)."

Пряма цитата:

"Математичне моделювання є ключовим інструментом для аналізу складних процесів у природничих та соціальних науках" (Brown, 2019, с. 45).

Вправа 3: Створення власного звіту

Мета: навчити учнів збирати інформацію, формулювати власні висновки та уникати копіювання чужих робіт.

Завдання:

Учень отримує тему (наприклад, "Використання ШІ у повсякденному житті").

Потрібно скласти короткий звіт (3–5 абзаців), використовуючи власні слова.

Усі джерела повинні бути оформлені у списку літератури.

Приклад виконання:

Тема: Використання ШІ у повсякденному житті

Власний текст:

"Штучний інтелект активно застосовується у смартфонах для розпізнавання облич та голосових команд. Також він допомагає у персоналізації рекомендацій у соціальних мережах та онлайн-магазинах. Медичні додатки використовують ШІ для аналізу результатів обстежень та прогнозування захворювань."

Список літератури:

Smith, J. (2021). Artificial Intelligence in Daily Life. New York: TechPress.

Johnson, L. (2020). AI Applications in Medicine. London: HealthBooks.

Вправа 4: Самостійна перевірка роботи на академічну доброчесність

Мета: розвивати звичку перевіряти власну роботу.

Завдання:

Учень переписує свій твір або реферат.

Використовує онлайн-інструмент перевірки на плагіат (наприклад, Unicheck, Grammarly, PlagScan).

Позначає виявлені проблемні фрагменти та переписує їх власними словами з правильним цитуванням.

Висновок. У статті проаналізовано педагогічні можливості сучасних інструментів штучного інтелекту для навчання програмуванню. Дослідження

показують, що системи на кшталт ChatGPT, GitHub Copilot та Replit здатні ефективно підтримувати розвиток алгоритмічного мислення, самостійності та креативності учнів [1]. ШІ дозволяє персоналізувати навчальний процес, адаптувати завдання до рівня знань учнів, надавати миттєвий зворотний зв'язок та стимулювати активне пізнання [3; 7].

Разом із тим, впровадження ШІ у навчання потребує методичного супроводу з боку педагогів, уваги до етичних аспектів використання технологій та розвитку критичного мислення у школярів [2; 8; 9; 10]. Педагог повинен виконувати роль наставника, який контролює академічну доброчесність, стимулює аналіз і самостійне мислення, а не лише покладається на алгоритмічні рішення [2; 5].

Отже, ефективне поєднання інструментів ШІ та педагогічної підтримки відкриває нові перспективи для навчання програмуванню: воно сприяє формуванню ключових компетентностей ХХІ століття, підвищує мотивацію учнів та розширює можливості для розвитку творчого й аналітичного потенціалу молоді [1; 2; 6; 7].

Подальші дослідження можуть зосередитися на розробці інтерактивних платформ, які одночасно навчали б програмуванню і формували цифрову грамотність учнів

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Штучний інтелект у науці та освіті. Збірник матеріалів конференції, організованої Українським інститутом науково-технічної експертизи та інформації (УНТЕІ). PDF-документ. URL: https://www.uintei.kiev.ua/sites/default/files/mat-konf-schi_2024.pdf (дата звернення: 21.10.2025).
2. Інтеграція штучного інтелекту в освіту. Збірник наукових праць, присвячений педагогічним та етичним аспектам впровадження ШІ в освітній процес. Видавництво Liha-Pres. URL:

<https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi82/0061842.pdf> (дата звернення: 21.10.2025).

3. Панченко, Л., Зеленко, О. Моделювання інтеграції штучного інтелекту в освітнє середовище. ResearchGate. URL: https://www.researchgate.net/publication/385403908_MODELUVANNA_INTEGRACII_STUCNOGO_INTELEKTU_V_OSVITNE_SEREDOVISEMODELING_ARTIFICIAL_INTELLIGENCE_INTEGRATION_INTO_EDUCATIONAL_ENVIRONMENT (дата звернення: 21.10.2025).
4. Четверик, В. Ресурси зі штучним інтелектом у навчанні іноземним мовам: огляд можливостей та перспектив використання. ResearchGate. URL: https://www.researchgate.net/publication/382184466_RESURSI_ZI_STUCNIM_INTELEKTOM_U_NAVCANNI_INOZEMNIM_MOVAM_OGLAD_MOZLIVOSTEJ_TA_PERSPEKTIV_VIKORISTANNA (дата звернення: 21.10.2025).
5. Штучний інтелект на допомогу здобувачам вищої освіти та науковцям. Інформаційний ресурс бібліотеки БДПУ. URL: <https://library.bdpu.org.ua/ai-for-education-and-research/> (дата звернення: 21.10.2025).
6. Платформа на базі штучного інтелекту для створення професійних веб-додатків та веб-сайтів. <https://replit.com/> (дата звернення: 21.10.2025).
7. Платформа експериментального навчання CodeSignal пришвидшує опанування навичок набагато швидше, ніж це можливо за допомогою традиційних методів. <https://codesignal.com/> (дата звернення: 21.10.2025).

Козаріз Володимир Янкович

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник,
Криворізький національний університет,
м. Кривий Ріг, Україна

Козаріз Володимир Сергійович

магістрант,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів, Україна

СТВОРЕННЯ СИСТЕМИ АЕРОСПОСТЕРЕЖЕННЯ З РОЗПІЗНАВАННЯМ ОБ'ЄКТІВ

Анотація: У роботі представлено підхід до створення автономної системи аероспостереження на основі безпілотного літального апарата (БПЛА), здатної здійснювати виявлення та розпізнавання об'єктів у реальному часі. Для підвищення ефективності запропоновано модифікацію архітектури YOLOv7, у якій впроваджено динамічну змієподібну згортку (Dynamic Snake Convolution, DSC) та функцію втрат EIOU. Зазначені вдосконалення дозволили покращити локалізацію об'єктів і прискорити процес навчання моделі. Створено апаратно-програмний прототип, здатний до фільтрації шумів, інференції та передачі відеопотоку. Експериментальні дослідження на наборі даних COCO підтвердили підвищення точності розпізнавання в умовах змінної геометрії сцени.

Ключові слова: аероспостереження, безпілотний літальний апарат, комп'ютерний зір, YOLOv7, динамічна змієподібна згортка, функція втрат EIOU, розпізнавання об'єктів.

1. Вступ

Сучасні технології повітряного моніторингу відіграють ключову роль у розв'язанні широкого спектра цивільних і промислових завдань — від екологічного нагляду до транспортної аналітики. Безпілотні літальні апарати (БПЛА) дедалі частіше використовуються як основні платформи для аероспостереження завдяки своїй мобільності, економічності та здатності виконувати польоти на різних висотах.

Попри значний прогрес, більшість операцій спостереження досі потребують участі людини, що обмежує ефективність обробки великих обсягів візуальних даних. Особливо складним залишається завдання точного розпізнавання об'єктів у реальному часі, з огляду на варіативність освітлення, ландшафту та перспективи зйомки. У таких умовах виникає потреба в автоматизованих системах, здатних до самостійного виявлення цілей на відеопотоці.

Проблема ускладнюється специфікою даних, отриманих з камер БПЛА: широкий кут огляду, зміщення перспективи, поява фонових об'єктів і шумів, що знижують якість виявлення. Тому актуальним є створення системи, яка поєднує апаратну платформу БПЛА з інтелектуальним модулем комп'ютерного зору, оптимізованим для таких умов.

У цій роботі розроблено експериментальний прототип системи аероспостереження з інтеграцією вдосконаленої архітектури YOLOv7. Запропоновані модифікації — використання динамічної змієподібної згортки (DSC) і функції втрат EIOU — спрямовані на підвищення точності локалізації об'єктів, швидкості збіжності та стійкості до змінних параметрів зйомки.

2. Апаратна складова системи аероспостереження

Для реалізації автономної системи аероспостереження створено базову апаратну платформу безпілотного літального апарата (БПЛА), що поєднує високопродуктивні компоненти, стабільну передачу даних та енергоефективність.

Основні елементи системи включають:

- **Передавач керування:** *Radiomaster Pocket Hall Gimbal Transmitter*
- **Живлення:** *TATTU 95C 14.8V 650mAh Lipo 4s Battery*
- **Гвинти:** *HQPROP 3525 3.5inch FPV Propeller*
- **Радіомодуль:** *HappyModel PP EP1/EP2 RX 2.4G*
- **Відеопередавач:** *SpeedyBee TX800 VTX 5.8G 48CH*
- **Контролер польоту:** *SpeedyBee TX800 VTX 5.8G 48CH Flight Controller*
- **Камера:** *Caddx Ratel 2 V2 FPV*
- **Двигуни:** *T-MOTOR P1604 KV2850*
- **Рама БПЛА:** *FlyFishRC Volador VX3/VX3.5*.
- **Приймач-перетворювач відеосигналу:** *Eachine ROTG02 UVC OTG 5.8G*

Схематична структура взаємодії між компонентами системи представлена на **рис. 1**, де відображено зв'язки між контролером польоту, камерою, передавачами й приймачами.

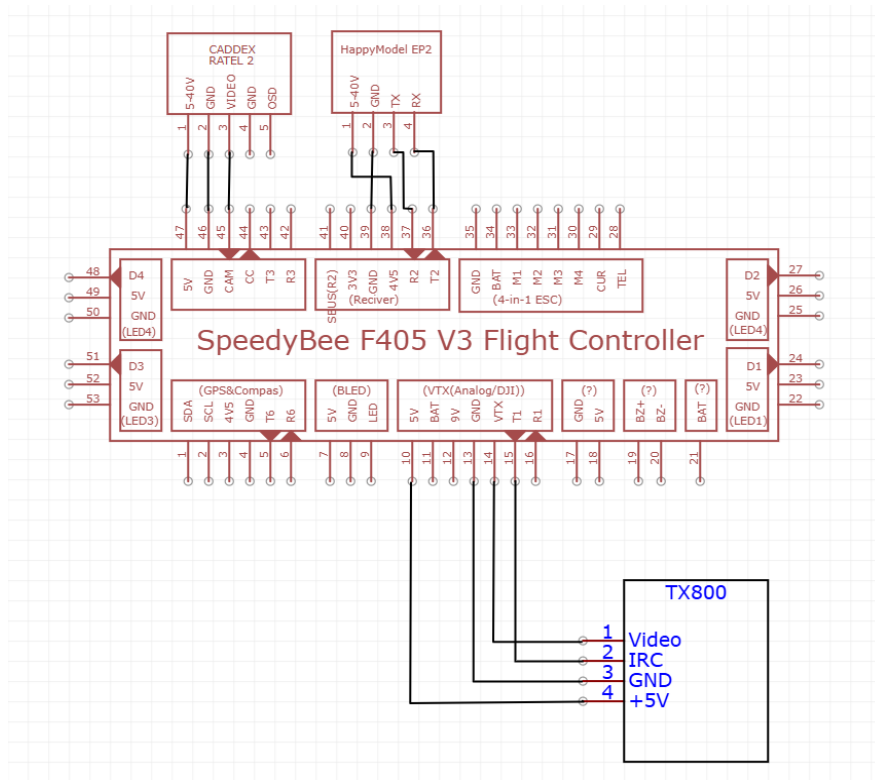

Рис. 1. Схема взаємозв'язку компонентів системи БПЛА

Створена апаратна платформа є універсальною основою для подальшого розгортання програмного модуля комп'ютерного зору. Надалі на її базі реалізовано функції реального часу для виявлення, класифікації та супроводу об'єктів під час польоту.

3. Огляд методів виявлення об'єктів

Виявлення та розпізнавання об'єктів у зображеннях і відео є ключовими задачами комп'ютерного зору. Упродовж останнього десятиліття ця галузь зазнала стрімкого розвитку, що підтверджується значною кількістю наукових публікацій і практичних розробок. За даними *Google Scholar*, лише за останні десять років опубліковано понад 15 тисяч наукових праць, присвячених цій тематиці.

3.1. Еволюція алгоритмів виявлення об'єктів

Перші методи обробки зображень ґрунтувалися на використанні **ручно створених ознак** (hand-crafted features) і неглибоких класифікаторів, таких як *AdaBoost* [1]. Хоча ці алгоритми забезпечували прийнятну швидкість, вони мали обмежену здатність до узагальнення, особливо у складних сценах з варіативним освітленням чи масштабом об'єктів.

Суттєвий прорив відбувся після 2012 року, коли розвиток глибоких згорткових нейронних мереж (CNN) дозволив автоматично формувати ієрархії ознак без ручного втручання. З'явилися класичні архітектури, такі як **R-CNN** [2], **SSD** [3], **YOLO** [4] і **DETR** [5], що заклали основу для сучасних систем детекції.

3.2. Одноетапні та двоетапні підходи

Методи виявлення об'єктів умовно поділяють на дві групи — **одноетапні (single-stage)** та **двоетапні (two-stage)** алгоритми.

Одноетапні методи, до яких належать *YOLO* і *SSD*, виконують локалізацію та класифікацію об'єктів у межах однієї мережі. Зображення поділяється на комірки, кожна з яких прогнозує ймовірність наявності об'єкта, його категорію та координати межевої рамки. Такі системи характеризуються

високою швидкістю, що робить їх придатними для застосування у режимі реального часу [3].

Двоетапні алгоритми, зокрема *Faster R-CNN* [6], працюють інакше: спочатку формують набір кандидатних регіонів (region proposals), а потім виконують класифікацію для кожного з них. Цей підхід забезпечує вищу точність, однак потребує більше обчислювальних ресурсів і часу на інференцію.

3.3. Специфіка виявлення об'єктів з перспективи БПЛА

Перспектива зйомки з БПЛА суттєво ускладнює процес виявлення кількох об'єктів одночасно. На зображеннях, отриманих з великої висоти, об'єкти часто мають малий розмір і низьку роздільну здатність, а також накладаються на складне тло.

У зв'язку з цим значного поширення набули одноетапні детектори серії **YOLO** і **SSD**, які поєднують високу швидкість з прийнятною точністю. Так, Liu та співавт. [7] удосконалили мережу YOLO для роботи з дрібними об'єктами, інтегрувавши в її структуру модулі *ResNet* і *Resblock Darknet*, що дозволило зменшити ймовірність пропуску дрібних цілей.

Подальші дослідження зосереджувалися на підвищенні ефективності моделей. Зокрема, Saetchnikov та ін. [8] запропонували варіант YOLOv4-eff, який використовує функцію активації *Swish* для покращення продуктивності, а Li та співавт. [9] інтегрували механізм уваги до архітектури SSD, що дало змогу знизити кількість помилкових спрацьовувань.

У двоетапних системах також відбулися вдосконалення. Stadler [10] адаптував *Cascade R-CNN* для роботи з малими цілями, зменшивши розмір анкерних рамок і збільшивши кількість передбачуваних регіонів. Azimi та ін. [11] застосували *сіамські мережі* для вилучення ознак, а Yang [12] запропонував використати кластеризацію для підвищення швидкодії виявлення.

3.4. Обґрунтування вибору YOLOv7

Серед сучасних підходів найвищі показники співвідношення точності до швидкодії демонструє **YOLOv7**, яка перевершує своїх попередників за

ефективністю і стабільністю. Архітектура моделі побудована за модульним принципом і включає чотири основні компоненти:

- *Input* — вхідний блок попередньої обробки;
- *Backbone* — основна мережа для вилучення ознак;
- *Neck* — структура агрегації ознак з різних рівнів;
- *Head* — вихідний модуль прогнозування координат та класів.

YOLOv7 є збалансованим рішенням між швидкістю обробки кадрів та точністю локалізації, що робить її придатною для реалізації систем аероспостереження, де критичним є час реакції.

4. Удосконалення архітектури YOLOv7

YOLOv7 є однією з найефективніших моделей для виявлення об'єктів у реальному часі. Її архітектура поєднує високу точність і швидкодію завдяки модульній побудові, що забезпечує баланс між глибиною мережі, кількістю параметрів і швидкістю інференції. У цьому дослідженні здійснено низку удосконалень, спрямованих на підвищення ефективності обробки даних, отриманих з камер безпілотних літальних апаратів.

4.1. Структура базової моделі YOLOv7

Архітектура YOLOv7 складається з чотирьох функціональних частин:

- **Input (вхідний блок)** — виконує масштабування та нормалізацію зображень, підготовлюючи їх до подальшої обробки;
- **Backbone (основна частина)** — екстрагує багаторівневі ознаки з використанням модулів *Conv2D_BN_SiLu (CBS)*, мережі агрегації *ELAN* і структур *SPPCSPC*;
- **Neck (проміжна частина)** — реалізує агрегацію ознак різних рівнів за допомогою мережі *PA-Net* (Path Aggregation Network), що забезпечує краще узгодження контексту між шарами;
- **Head (вихідна частина)** — здійснює прогноз координат межових рамок і класифікацію об'єктів через блок *RepConv*, який підвищує стабільність навчання, зменшуючи при цьому складність моделі.

4.2. Впровадження динамічної змієподібної згортки (DSC)

Для покращення розпізнавання об'єктів у складних сценах запропоновано інтеграцію **динамічної змієподібної згортки (Dynamic Snake Convolution, DSC)**, концепцію якої розробили *Qi, He, Qi, Zhang та Yang* [13].

Суть методу полягає у введенні механізму **адаптивного зміщення ядра згортки** під час навчання. На відміну від звичайної або навіть деформаційної згортки, DSC динамічно змінює положення вибірових точок, враховуючи топологічні властивості об'єктів. Це дозволяє моделі ефективніше розпізнавати елементи з нерегулярною геометрією — наприклад, транспортні засоби або інженерні споруди, що спостерігаються під кутом.

Якщо звичайна згортка визначається множиною координат ядра: $K = \{(x - 1, y - 1), (x - 1, y), \dots, (x + 1, y + 1)\}$, то DSC додає до неї **зміщення Δ** , обчислюване в межах інтервалу $[-1, 1]$, що дозволяє фокусуватися на найбільш інформативних ділянках зображення. Для запобігання спотворенням під час обчислень застосовується білінійна інтерполяція, яка забезпечує плавну апроксимацію дробових координат [14].

Основна перевага DSC полягає у **здатності адаптивно вивчати складні криволінійні структури** без втрати просторової узгодженості між пікселями. Це особливо важливо для аналізу сцен з висоти пташиного польоту, де об'єкти часто мають неоднорідні обриси.

4.3. Оптимізація функції втрат: від CIOU до EIOU

Базова версія YOLOv7 використовує функцію втрат **CIOU (Complete Intersection over Union)**, яка враховує три фактори: площу перекриття об'єктів, відстань між центроїдами та співвідношення сторін рамок [15]. Хоча CIOU забезпечує високу точність локалізації, вона має недолік — повільну збіжність через непропорційний вплив коефіцієнта, що описує відмінність співвідношень сторін.

Для усунення цього недоліку впроваджено функцію втрат **EIOU (Efficient Intersection over Union)**, яка окремо оцінює різницю між шириною та

висотою передбаченої та реальної рамок, що підвищує стабільність навчання і пришвидшує оптимізацію.

Математично EIOU виражається як: $L_{CIOU} = 1 - IOU + \frac{p^2(b, b^{gt})}{c^2} + \alpha v$

де b, b^{gt} – центри передбачуваної рамки B , та істинної рамки B^{gt} ,

$p(*) = \lVert [b - b^{gt}] \rVert_2$ – евклідова відстань між центрами рамок;

c – довжина діагоналі найменшого прямокутника, що охоплює обидві рамки;

$v = \frac{4}{\pi^2} (\arctan \frac{w^{gt}}{h^{gt}} - \arctan \frac{w}{h})^2$ – міра різниці між співвідношеннями сторін передбаченої та істинної рамок.

$\alpha = \frac{v}{(1 - IOU) + v}$ -ваговий коефіцієнт, що модулює вплив компонента різниці співвідношень сторін у загальній функції втрат.

Таким чином, EIOU точніше оцінює геометричну подібність і забезпечує швидшу збіжність порівняно з CIOU.

4.4. Підсумкова структура покращеної YOLOv7-DSC

Удосконалена архітектура YOLOv7-DSC включає:

- заміну стандартного модуля *ELAN* на *ELAN_DSC* із впровадженням динамічної згортки;
- використання функції втрат *EIOU* замість *CIOU*;
- адаптацію структури *Neck* для збереження продуктивності при збільшеній кількості параметрів.

Загальну схему оновленої архітектури зображено на **рис. 2**.

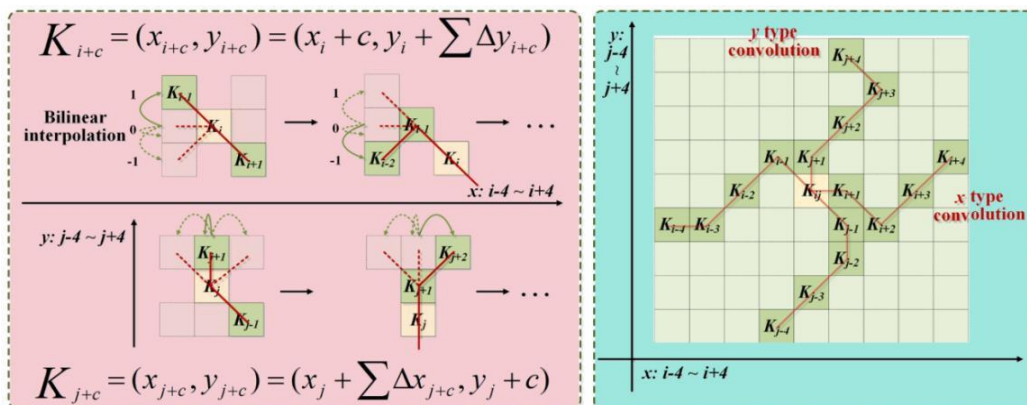

Рис. 2. Структурна схема покращеної архітектури YOLOv7-DSC із впровадженням EIOU-функції втрат

4. Експериментальна оцінка

Для оцінки ефективності запропонованої архітектури було проведено тестування на датасеті COCO (Common Objects in Context), який містить зображення реальних сцен із широким спектром умов: міське та сільське середовище, різні кути зйомки, рівні освітлення, щільність об'єктів та їх взаємодію.

Експерименти виконувалися на апаратній платформі з процесором AMD Ryzen 5 7500F (тактова частота до 5.2 ГГц), графічним прискорювачем NVIDIA GeForce RTX 4070 Super Ti (16 ГБ VRAM) та 32 ГБ оперативної пам'яті. Навчання проводилося в операційній системі Windows за допомогою Python 3.11.11, фреймворку PyTorch 1.11.0 та CUDA 12.9 для апаратного прискорення.

Процес оптимізації моделі здійснювався за допомогою алгоритму Adam із такими гіперпараметрами: розмір батчу — 32, початкова швидкість навчання (lr_0) — 0.01, імпульс — 0.937, регуляризація (weight decay) — 0.0005. Тривалість навчання становила 300 епох, що забезпечило достатню глибину тренування.

Оцінка ефективності моделі проводилася за стандартними метриками: точність (Precision, P), повнота (Recall, R), середня точність (Average Precision, AP) та середня точність по всіх класах (mean Average Precision, mAP).

У таблиці 1 наведено порівняльний аналіз ключових характеристик різних конфігурацій архітектури YOLOv7. Базова модель YOLOv7 демонструє збалансоване співвідношення точності (0.724) та повноти (0.635) при мінімальній обчислювальній складності (36.6 млн параметрів). Модифікації YOLOv7x та YOLOv7-e6e досягають вищих значень mAP (0.704 та 0.702 відповідно), однак вимагають значно більшої кількості параметрів — 71.3 млн та 151.6 млн відповідно.

Таблиця 1. Порівняння метрик ефективності та обчислювальної складності моделей YOLOv7

Модель	P	R	Параметри (млн)	mAP
YOLOv7	0.724	0.635	36.6	0.691
YOLOv7x	0.716	0.665	71.3	0.704
YOLOv7-w6	0.724	0.626	70.3	0.674
YOLOv7-e6e	0.737	0.657	151.6	0.702
YOLOv7-dsc	0.749	0.635	133.7	0.692

Запропонована модифікація **YOLOv7-dsc**, що включає інтеграцію динамічної змієподібної згортки (Dynamic Snake Convolution, DSC) у блок ELAN, досягає найвищої точності ($P = 0.749$), зберігаючи повноту на рівні

базової моделі. Зростання кількості параметрів до 133.7 млн є виправданим, враховуючи покращення виявлення витягнутих та дрібних об'єктів.

4.5. Результати розпізнавання

Рис. 6. Успішне виявлення великої кількості об'єктів у щільному середовищі.

Рис. 7. Стабільна робота за умов візуального шуму та FPV-перспективи.

Рис. 8. Проблеми з виявленням малих об'єктів із пташиного польоту на складному фоні.

Аналіз результатів (рис. 8) свідчить про недостатню адаптацію моделі до аерофотозйомки: більшість транспортних засобів не виявлено, а виявлені об'єкти мають низькі коефіцієнти впевненості (0.13, 0.29, 0.17). Це пояснюється обмеженою репрезентацією зображень із пташиної перспективи в датасеті COCO.

Висновки.

У рамках дослідження розроблено систему реального часу для виявлення та відстеження людей і транспортних засобів на відеопотоці з БПЛА на основі архітектури YOLOv7.

Ключові результати:

- Проведено огляд сучасних методів детекції та трекінгу, обґрунтовано вибір YOLOv7 як базової моделі.
- Запропоновано модифікацію ELAN $\rightarrow$ ELAN_DSC із застосуванням динамічної змісподібної згортки.
- Інтегровано функцію втрат EIOU для прискорення збіжності та покращення локалізації.
- Виконано експериментальну оцінку на датасеті COCO з акцентом на

класи «людина» та «автомобіль».

- Доведено ефективність модифікацій: зростання точності на 3.5% при збереженні повноти та помірному зростанні обчислювальної складності.

Запропоноване рішення демонструє високу практичну цінність для систем моніторингу з дронів, зокрема в умовах обмежених обчислювальних ресурсів. Подальший розвиток передбачає донавчання моделі на спеціалізованому датасеті аерофотозйомки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Hastie, T.; Rosset, S.; Zhu, J.; Zou, H. Multi-class adaboost. Stat. Its Interface 2009, 2, 349–360. – URL: <https://surl.li/zxkpit>
2. Girshick, R.; Donahue, J.; Darrell, T.; Malik, J. Rich feature hierarchies for accurate object detection and semantic segmentation. In Proceedings of the IEEE Conference on Computer Vision and Pattern Recognition, Columbus, OH, USA, 23–28 June 2014; pp. 580–587. – URL: <https://surl.li/apuvdf>
3. Liu, W.; Anguelov, D.; Erhan, D.; Szegedy, C.; Reed, S.; Fu, C.-Y.; Berg, A.C. Ssd: Single shot multibox detector. In Proceedings of the Computer Vision–ECCV 2016: 14th European Conference, Amsterdam, The Netherlands, 11–14 October 2016; pp. 21–37. – URL: <https://surl.li/podbpz>
4. Redmon, J.; Divvala, S.; Girshick, R.; Farhadi, A. You only look once: Unified, real-time object detection. In Proceedings of the IEEE Conference on Computer Vision and Pattern Recognition, Las Vegas, NV, USA, 27–30 June 2016; pp. 779–788. – URL: <https://surl.li/oievnw>
5. Carion, N.; Massa, F.; Synnaeve, G.; Usunier, N.; Kirillov, A.; Zagoruyko, S. End-to-end object detection with transformers. In Proceedings of the European Conference on Computer Vision, Glasgow, UK, 23–28 August 2020; pp. 213–229. – URL: <https://surl.li/elzlsv>
6. Girshick, R. Fast r-cnn. In Proceedings of the IEEE International Conference on Computer Vision, Santiago, Chile, 7–13 December 2015; pp. 1440–1448. –

URL: <https://surl.li/mfvcmc>

7. Liu, M.; Wang, X.; Zhou, A.; Fu, X.; Ma, Y.; Piao, C. Uav-yolo: Small object detection on unmanned aerial vehicle perspective. *Sensors* 2020, 20, 2238. – URL: <https://surl.li/yqikxq>
8. Saetchnikov, I.; Skakun, V.; Tcherniavskaia, E. Efficient objects tracking from an unmanned aerial vehicle. In *Proceedings of the 2021 IEEE 8th International Workshop on Metrology for AeroSpace (MetroAeroSpace)*, Naples, Italy, 23–25 June 2021; pp. 221–225. – URL: <https://surl.li/bmqawk>
9. Li, Z.; Liu, X.; Zhao, Y.; Liu, B.; Huang, Z.; Hong, R. A lightweight multi-scale aggregated model for detecting aerial images captured by UAVs. *J. Vis. Commun. Image Represent.* 2021, 77, 103058. – URL: <https://surl.li/owkyik>
10. Avola, D.; Cinque, L.; Diko, A.; Fagioli, A.; Foresti, G.L.; Mecca, A.; Pannone, D.; Piciarelli, C. MS-Faster R-CNN: Multi-stream backbone for improved Faster R- CNN object detection and aerial tracking from UAV images. *Remote Sens.* 2021, 13, 1670. – URL: <https://surl.li/ibguwl>
11. Azimi, S.M.; Kraus, M.; Bahmanyar, R.; Reinartz, P. Multiple pedestrians and vehicles tracking in aerial imagery: A comprehensive study. *arXiv* 2020, arXiv:2010.09689. – URL: <https://arxiv.org/abs/2010.09689>
12. Yang, F.; Fan, H.; Chu, P.; Blasch, E.; Ling, H. Clustered object detection in aerial images. In *Proceedings of the IEEE/CVF International Conference on Computer Vision*, Seoul, Republic of Korea, 27–28 October 2019; pp. 8311–8320. – URL: <https://surl.li/ogsvjv>
13. Yaolei Qi, Yuting He, Xiaoming Qi, Yuan Zhang, Guanyu Yang. Dynamic Snake Convolution Based on Topological Geometric Constraints for Tubular Structure Segmentation. *Proceedings of the IEEE/CVF International Conference on Computer Vision (ICCV)*, 2023, pp. 6070-6079. – URL: <https://surl.li/jsbnld>
14. Dai, J.; Qi, H.; Xiong, Y.; Li, Y.; Zhang, G.; Hu, H.; Wei, Y. Deformable convolutional networks. In *Proceedings of the IEEE International Conference*

on Computer Vision, Venice, Italy, 22–29 October 2017; pp. 764–773. – URL: <https://surl.li/zptina>

15. Zheng, Z.; Wang, P.; Ren, D.; Liu, W.; Ye, R.; Hu, Q.; Zuo, W. Enhancing geometric factors in model learning and inference for object detection and instance segmentation. *IEEE Trans. Cybern.* **2021**, *52*, 8574–8586. – URL: <https://surl.li/uvsicn>

CULTURE AND ARTS

УДК 376

Попова Людмила Іванівна

учителька початкових класів

«спеціаліст вищої категорії»

Комунальний заклад «Довжанський ліцей»

Золочівської селищної ради

с. Довжик, Харківська область, Україна

ВАЖЛИВІСТЬ УРОКІВ МИСТЕЦТВА У СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

Анотація: події, які відбуваються в Україні, вимагають нового педагогічного бачення проблем навчання та виховання в сучасній школі. Сьогодні важливим є в освітньому процесі виховання гармонійно розвиненої, творчої особистості, носія духовної культури української нації. Дана стаття, повинна переконати людство, що уроки мистецтва відіграють величезну роль у розвитку дитини. Крім розвитку талантів у здобувачів освіти, на уроках мистецтва, відбувається вплив прослуханого та побаченого на самовираженість особистості, формування почуття, дитячу думку, моральність і життєві принципи.

Ключові слова: ідентичність українського суспільства, культурна спадщина, мистецька галузь, освітній процес, особистість, сучасна школа, творча особистість, традиції, уроки мистецтва, художньо – естетичні цінності.

*Прекрасне в житті, прекрасне в мистецтві
допомагає людині жити, допомагає
виконувати складну справу життя,
бо це прекрасне випрямляє її душу.*

Й. В. Гете

Кожен культурний етнос, народ чи спільнота відрізняється від інших народів традиційними історичними та національними особливостями, зовнішніми ознаками, мовою, символікою, одягом, орнаментальними мотивами. Незвичайний колорит кожного народу є неповторним та індивідуально – оригінальним у культурній спадщині світової культури. Народні звичаї та традиції сокровенно передаються з покоління в покоління, щоб не допустити розчинення кожної нації в звуках повітряних тривог, вибухів і руйнувань та просто у буденному одноманітному сьогоденні, щоб зберегти своє неповторне обличчя і красу українського народу.

Українська школа ХХІ століття взяла за основу тенденцію впевненого руху вперед через кординальні зміни і реформування. Так, у новій Державній національній програмі "Освіта" підкреслюється, що одним із головних шляхів поліпшення виховання підростаючого покоління є наповнення змісту виховання культурно-історичним надбанням українського народу. А стаття 12 Закону України «Про освіту» трактує, що для успішної життєдіяльності у кожної сучасної людини потрібно формувати ключові компетентності: уміння висловлювати власну думку, читання з розумінням, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість та ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, здатність співпрацювати з іншими людьми.

Культура, як і мова, складова ДНК української нації. Звідки ми пішли? Що є нашим корінням? Як зароджувалася наша культура?. На мою думку, саме з цього необхідно розпочинати ознайомлення та вивчення. Педагоги повинні прищеплювати в учнів любов до культури України саме у школі, на уроках

мистецтва. Бо саме цей шкільний предмет і спонукає нас до роздумів та поглибленого дослідження культурних процесів, ідентичності українського суспільства.

Також хочеться сказати, що одним із важливих факторів художньо – естетичних цінностей для здобувачів освіти, займає формування і розвиток естетичних почуттів. Формування естетичних почуттів відбуваються різними засобами і методами, сферами навколишньої реальності. Таке виховання та навчання зумовлює необхідність розвитку в учнів почуття прекрасного, гармонії, формування високого естетичного смаку, вміння розуміти і цінити твори мистецтва, пам'ятники історії і архітектури, народне декоративно-прикладне мистецтво, красу і велич рідної природи.

Обов'язково, педагоги повинні розвивати творчі, мистецькі здібності учнів. При цьому розвивати не тільки талановитих, обдарованих дітей, що за певних умов виховання можуть дати нашому народові чудові твори в якій-небудь галузі мистецтва, але й розвивати мистецькі здібності у дітей, які не обдаровані якимись мистецькими талантами. Бо мистецька творчість відіграє велику роль у подальшій діяльності дітей і часто є джерелом морального задоволення. Крім того, людина, що здібна сама творити щось в галузі мистецтва, може глибше розуміти мистецькі твори, ніж людина, що зовсім не володіє творчою технікою.

Зараз Україна переживає страшне лихо. Війна суттєво впливає на естетично – художні цінності здобувачів освіти, на мистецтво України, змінюючи його тематику та символізм, а також надаючи йому нових форм і функцій. Мистецтво стало інструментом для рефлексії над війною, вираження емоцій, осмислення сучасних подій та збереження національної ідентичності. Це проявляється у трансформації традиційних форм, таких як вертепи, появі нових образів, дегуманізації ворога та створені потужного масиву пісенної та візуальної творчості. За даними Міністерства культури та стратегічних комунікацій, станом на жовтень 2025 року в Україні постраждали 1599

пам'яток культурної спадщини та 2415 об'єктів культурної інфраструктури, що стало наслідком російської агресії. Найбільших руйнувань зазнали громади Донецької, Сумської та Харківської областей, хоча руйнування зафіксовані у 326 територіальних громадах по всій країні. Точну кількість зруйнованих об'єктів важко визначити через окупацію значної частини території Луганської, Запорізької, Донецької та Херсонської областей, що унеможлиблює точний обрахунок.

Від початку повномасштабного вторгнення російських військ в Україну по всьому світу почали з'являтися творчі роботи митців, які висловлюють свою підтримку та засудження агресії. Як різновид вуличного мистецтва, стріт-арт набув великої популярності в усьому світі, адже міський простір – це вільне середовище для митця, місце його експериментів та можливість донести оточуючим певний меседж, глибокі ідеї та сенс, які примусять кожного замислитися. Так, мистецтво не може вирішити проблему, але воно має давню традицію висвітлювати її та відображати почуття людей.

Рис. 1. «Відсутній».

Але, не дивлячись на це, всерівно знаходяться батьки, які досить часто не усвідомлюють, що саме навчальний предмет Мистецтво (музичне та образотворче мистецтво) має надзвичайний потенціал для розвитку творчої особистості, формування креативного мислення, розвитку почуттєвої сфери, здійснення самокорекції психоемоційного стану.

Я вірю в прекрасне майбутнє українського народу. Сподіваюся, що українська спільнота, обов'язково, придивиться і прислухається до країн світу, де родини вже зрозуміли, що розвинути у дітей вищезгадані якості, які вкрай необхідні в сучасному світі, найліпше можна саме за допомогою мистецької освітньої галузі.

Отож, Мистецтво – посередник того, що неможливо висловити.

Мистецтво не підробляє і не замінює реальний світ, а пояснює його, розширює і продовжує.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державний стандарт початкової освіти [Електронний ресурс] – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/08/NewSchool_Presentation-final_18-08-2017.pdf.
2. Миропольська Н.Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня: теорія і практика. – К.: Парламентське видавництво, 2002. – 204
3. Мистецтво у розвитку особистості: Монографія / За ред., передмова та післямова Н.Г. Ничкало. – Чернівці: Зелена Буковина, 2006. – 224 с.
4. Просіна О. «Мистецтво» як один із головних предметів у школі [Електронний ресурс] – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://education-ua.org/ua/articles/845-mistetstvo-yak-odin-iz-golovnikh-predmetiv-u-shkoli>

Щанкіна Інна Григорівна

викладач вищої категорії

КЗПМО «Богодухівська школа мистецтв

імені В. Т. Борисова»

Богодухівської міської ради

ЕФЕКТИВНІСТЬ МЕТОДУ EVT НА УРОКАХ ЕСТРАДНОГО ВОКАЛУ У ШКОЛІ МИСТЕЦТВ

Анотація: Популярність вокального виконавства. Нові вимоги у підготовці естрадних співаків початкової мистецької освіти у мистецькій школі. Методика EVT як унікальний інструмент у володінні голосом. Опис методики. Особливості впровадження методу EVT в освітній процес учня мистецької школи. Врахування вікових особливостей у навчанні учнів естрадному вокалу. Розкриття творчого потенціалу учня. Ефективність методу.

Ключові слова: естрадний сольний спів, методика EVT, вікові особливості учнів 6 – 17 років, уроки естрадного вокалу за методом EVT у мистецькій школі, ефективність методу.

У сучасному світі вокальна творчість займає особливе місце. Популярність естрадного співу за останній час в Україні значно зросла, що, передусім, потребує від виконавця високих професійних навичок та вмінь у виконанні. Виховання майбутнього естрадного співака вимагає від викладача володіння змістовними і ефективними знаннями методики викладання естрадного вокалу. Актуальною проблемою сучасної музичної педагогіки є забезпечення якісної підготовки майбутніх естрадних виконавців. Вокальний розвиток учнів класу естрадного сольного співу у школі мистецтв передбачає не тільки навчання вокальній техніці, а й розкриття їх як особистості, допомогу у виявленні

власного голосу і манери виконання, здобуття вокальної майстерності. Такий підхід у вокальному вихованні сприяє збереженню та популяризації музичних традицій, забезпечує безперервність розвитку національного музичного мистецтва та його інтеграцію у світову культуру.

Цікавою та ефективною для викладача естрадного вокалу мистецької школи є методика Estill Voice Training. Авторка методу Джо Естіл дослідила голос як унікальний інструмент. Його анатомічні особливості, функціональність допомагають вокалістам і викладачам вдосконалювати якості голосу. Усі ці можливості Джо Естіл об'єднала в своїй науково-практичній творчій діяльності. EVT (Estill Voice Training) – професійна авторська методика постановки голосу. EVT передусім допомагає викладачеві в плануванні поетапної організації навчального процесу з передбаченням ефекту його кінцевого результату. Концепцію EVT структуровано в три навчальні етапи: технічна майстерність, артистична майстерність – важливий компонент, що в поєднанні з першою складовою робить можливим досягнення фінального навчального етапу – «магії» виконання – кульмінації всієї методики. Основною перевагою методики є глибоке знання анатомії та фізіології процесу співу, ізоляція структур та складових голосового апарату для більш точного контролю над звуковидобуванням. Метод EVT передбачає роботу з 13 голосовими фігурами та 6 основних голосових якостей, «вокальностей» (Speech, Falsetto, Sob, Twang, Opera, Belting), кожна має чітко прописані «рецепти» - форми голосового апарату.

Постає питання для викладача, як втілити цю методику в освітній процес для учнів елементарного та базового підрівнів початкової мистецької освіти. Викладачу слід спиратися на вікові особливості дитини та враховувати у своїй роботі анатомічні особливості дитячого голосу. Саме такий підхід у навчанні дає вагоме підґрунтя для розвитку та становлення майбутнього співака.

Дитина 6 - 8 років має добре розвинену уяву та конкретно-образне мислення, домінують емоції на розумом, має високу довірливість. Навчання у молодшому шкільному віці є провідною діяльністю завдяки пізнавальному

інтересу та новій соціальній позиції, де важливу роль посідає гра. Голос дитини знаходиться ще в самій початковій стадії розвитку. Гортань та голосові м'язи ще дуже слабкі, до кінця не сформовані. Звук утворюється під час крайового коливання голосових складок і утворює фальцетне звучання. Голос в цьому віці ніжний, невеликий за силою, має високе звучання. У період 9 – 10 років у хлопців голос набуває сріблястості, дзвінкості, а у дівчат спостерігається індивідуальне темброве забарвлення. Зростає вокальний м'яз [4, с. 101], починається формування дитячого голосу. Природним є головне звучання – залучається до резонування верхній головний резонатор, що надає голосу особливої дзвінкості та польотності. Приблизно з 10 - 12 років настає перехідний вік, що обумовлений значними фізичними змінами (гормональні зміни, бурхливий ріст, «ломка» голосу та ін.) та психологічними перебудовами: з'являється прагнення до самостійності та незалежності, мислення ускладнюється від конкретного до абстрактного, виникає потреба у визнанні та формується самооцінка. Діти цього віку емоційно нестійкі, відмічаються різкі перепади настрою, підвищена чутливість. Фізичне зростання та, зокрема, зростання голосового апарату перестає бути плавним. Коливання складок вже не крайове, а розповсюджується на всю довжину голосової складки. Голос стає сильнішим, компактним, стійким, набуває тембрових та індивідуальних забарвлень. У мутаційний період внаслідок росту голосових складок в довжину учні важко справляються з верхніми звуками діапазону. Голос втрачає яскравість, стає тьмяним, з'являється сип. Голосові складки набряклі, мляві, відстежується їх почервоніння. Необхідно дотримуватися спеціального режиму. У перехідному віці, 13 – 17 років, діти продовжують переживати значні фізичні, психологічні та соціальні зміни. Підвищується інтерес до себе, формується самооцінка. Мислення стає більш абстрактним і складним. Діти здатні до аналізу, порівняння, з'являються авторитети, нові кумири, які стають зразком для наслідування. Мутаційний період завершується в 16 – 17 років. У своїй роботі викладач повинен спиратися на вікові особливості розвитку голосу учня, тим самим створюючи надійний фундамент для збереження здорового голосу.

Моя робоча програма естрадного сольного співу для учнів елементарного підрівня орієнтована на методику EVT. Покроково опановуються вокальні фігури вже з другого року навчання та до кінця четвертого року навчання елементарного підрівня. Викладач формує загальні уявлення учня про цілісну систему вокальних фігур за методом EVT. Механізмом розуміння звукоутворення стають звичайні життєві процеси: сміх, що виникає завдяки розведенню хибних голосових складок або ниття, жалібні інтонації, що відповідає нахилу щитоподібного хряща. Знайомство з вокальними фігурами та виконання вправ на їх розуміння формують в учня уяву про якісне звукоутворення, а саме опанування вокальностей твенг, мікст, звук з повітрям.

Навчання естрадному сольному співу учнів базового підрівня початкової мистецької освіти базується на вже набутих знаннях програми елементарного підрівня з поступовим їх розширенням та опануванням вокальних фігур, вокальностей, вокальних та агогічних прийомів, розщепленням зв'язок тощо. Робоча навчальна програма передбачає на першому році базового підрівня більш поглиблено опанувати вокальні фігури. Вже з другого року навчання базового підрівня опановуються вокальності, агогічні та вокальні прийоми. Навчання естрадному сольному співу за методом EVT дає учню розуміння і усвідомлення конкретного звукоутворення, а головне – навчитися керувати співацьким апаратом для досягнення різних ефектів у створенні власного художнього образу виконуваного твору. Завдяки унікальній можливості, вмінню контролювати вокальні «якості» голосу, можна опанувати хвилювання під час виступу. Впевненість у керуванні своїм голосом дозволяє виконавцю відчувати комфорт на сцені, а поєднання цих «якостей» допомагає учню та педагогу знаходити нові «вокальні прикраси», нові можливості для збагачення своєї виконавської майстерності.

EVT – провідна авторська методика з інноваційною природою, її унікальність важко переоцінити, тому що вона розвиває учня як творчу багатогранну особистість. Головним завданням є виховання артиста в багатовекторному сенсі з іншими творчими дисциплінами: акторська

майстерність, мистецтвознавство, хореографія, режисура. Подібний науково-педагогічний досвід має зайняти належне місце в українській науці та педагогіці як апробований, спрямований на ефективність результату та особливо цінний у набутті професійної вокальної освіти українських викладачів.

Момент активного співробітництва між викладачем та учнем є запорукою здорового мікроклімату процесу навчання, бо спрямований на вивільнення творчої енергії останнього, звільненню комплексів, підвищенню самооцінки. Учень має пізнавати не лише свій вокальний апарат, а й налагодити органічний зв'язок із своїм тілом, навчитися керувати його м'язами, складовими вокального апарату, що беруть участь у процесі звукоутворення. Постійне тренування м'язової пам'яті допомагає учню ефективно і швидко налаштовувати вокальний апарат до роботи і підтримувати його здоровим. Унікальність методики EVT доведена багатьма викладачами. Її суть полягає у розумінні свого голосового апарату, їх структур, що надає виконавцю конкретне розуміння утворюваного звука на фоні знання анатомії голосового апарату. Викладач враховує вікові особливості та планує процес навчання від простого до складного на протязі всього навчання учня у мистецькій школі. Вокальний розвиток учнів у класі естрадного вокалу буде успішнішим, якщо дотримуватися наступних педагогічних умов: створення позитивної творчої атмосфери на заняттях; доступність та відповідність вокального репертуару індивідуальним віковим особливостям та спрямування його на розвиток вокальних здібностей співака, формування художнього смаку, опанування різних жанрів та стилів естрадної музики для комплексного розвитку умінь та розширення виконавського досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Estill J. Estill Voice Training. Workbook. Level I. / J. Estill. – Pittsburgh: LLC, 2019. – 120 p.

2. Estill J. Estill Voice Training. Workbook. Level II. / J. Estill. – Pittsburgh: LLC, 2019. – 82 p.
3. Гонтаренко, Н. Сольное пение: секреты вокального мастерства / Н. Гонтаренко. – Ростов-н/Д, 2007.
4. Можайкіна Н. С., Методика викладання вокалу: хрестоматія. / Н. С. Можайкіна. – Київ: Ліра-К, 2016. – 216 с.
5. Юцевич Ю. Є. Теорія і методика розвитку співацького голосу: навч.-метод. посіб. для викладачів і студентів мистецьких навч. закл., учителів шкіл різного типу. Київ: ІЗМН, 1998. 160 с.

ECOLOGY AND ENVIRONMENTAL PROTECTION TECHNOLOGIES

УДК 504

Сараненко Інна Іванівна

кандидат біологічних наук, доцент

Войтов Олександр Юрійович

магістрант другого року навчання

Херсонський державний університет

м. Івано-Франківськ, Україна

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ДОВКІЛЛЯ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Анотація: Визначення екологічних ризиків (Ecological Risk Assessment) є ключовим інструментом міжнародної політики у сфері охорони довкілля, який ґрунтується на триступеновому підході та використовується Агентством з охорони навколишнього середовища США (US EPA) та Європейською агенцією з хімічних речовин (ECHA). У роботі представлено адаптовану матрицю екологічних ризиків для Миколаївської області в умовах воєнних дій. Визначено головні загрози, їх рівень небезпеки та пріоритети екологічного відновлення.

Ключові слова: екологічна безпека, моніторинг, ERA, матриця ризиків, вибухонебезпечні речовини

Оцінка екологічного стану регіонів України в умовах воєнних дій стала одним із ключових завдань державної політики. Внаслідок масштабних руйнувань, інтенсифікації антропогенного тиску та деградації системи моніторингу довкілля постала необхідність у перегляді традиційних підходів до екологічного оцінювання. Війна не лише завдає безпрецедентної шкоди природним системам, але й унеможливорює об'єктивний контроль за їх станом, що зумовлює перехід від стандартних процедур спостереження до воєнно-екологічного аудиту та розрахунку екологічних збитків. Основною проблемою є фізична та функціональна деградація мережі моніторингу довкілля. Значна частина території країни, особливо прифронтові та заміновані ділянки, є недоступною для відбору проб атмосферного повітря, води та ґрунтів. Це формує «інформаційні сліпі зони» і призводить до істотних прогалин у даних про реальний рівень забруднення [1]. Додатковим чинником є руйнування матеріально-технічної бази – лабораторій, гідрологічних і метеорологічних станцій, які забезпечували безперервний збір даних. Унаслідок цього сучасне оцінювання довкілля має переходити від середньорічної статистики до кризового, оперативного моніторингу, орієнтованого на виявлення пікових концентрацій забруднень після вибухів, пожеж або хімічних інцидентів. Не менш важливим викликом є поява нових типів контамінантів, які не охоплені чинними нормативами. В умовах війни фіксуються вибухові речовини та метаболіти (гексоген, тротил), важкі метали військового походження (свинець, мідь, кадмій), продукти горіння техніки й інфраструктури (сажа, діоксини, поліароматичні вуглеводні). Національні гранично допустимі концентрації (ГДК), розроблені для промислового та комунального сектору, не відображають ризики військово-техногенних забруднень. Це вимагає адаптації методик оцінювання ризику, введення нових токсикологічних нормативів і впровадження воєнно-екологічного моніторингу. У зв'язку з цим особливого значення набуває методологія оцінювання екологічних ризиків (Ecological Risk Assessment, ERA), що є ключовим інструментом міжнародної політики у сфері

охорони довкілля. У класичному вигляді ERA базується на триступеновому підході:

1. Ідентифікація небезпеки (screening) – виявлення потенційно небезпечних чинників;
2. Кількісна оцінка ризику (assessment) – визначення рівня ризику за коефіцієнтом RQ (Risk Quotient) = $PEC/PNEC$;
3. Управління ризиком (management) – визначення пріоритетів природоохоронних заходів.

Цей підхід реалізується Агентством з охорони навколишнього середовища США (US EPA) та Європейською агенцією з хімічних речовин (ECHA) і широко застосовується в рамках стандартів OECD та UNEP. У міжнародній практиці $RQ < 1$ свідчить про відсутність загрози, а $RQ > 1$ – про наявність екологічного ризику, який потребує втручання.

Адаптована матриця оцінки екологічних ризиків [2] у воєнних зонах поєднує принципи ERA (US EPA, ECHA) із критеріями, розробленими міжнародними екологічними організаціями (UNEP, SEOBS, OECD) та українськими науковими інституціями. Модель враховує специфічні чинники воєнної контамінації, зокрема ризику вибухонебезпечних предметів (ВНП), пошкодженої інфраструктури, несанкціонованих звалищ відходів і зміни гідрогеохімічних умов [3–5].

Міжнародний досвід, зокрема післявоєнні аудити в Сербії, Боснії, Іраку, Сирії та Ємені, довів ефективність адаптованих ERA-моделей:

1. У Балканських країнах UNEP застосовувала просторовий аналіз інтенсивності бомбардувань для визначення зон підвищеного ризику забруднення важкими металами та вибуховими речовинами. Ризик оцінювався за комбінацією ймовірності події (близькість до місць боїв) і тяжкості наслідків (чутливість екосистеми чи водного горизонту).
2. У Косово та Іраку головними були інфраструктурні ризики – руйнування хімічних і нафтохімічних підприємств. Рівень оцінювався як критичний через потенційну небезпеку масштабної хімічної катастрофи.

3. У Сирії та Ємені критичними стали відходи від руйнувань (ВВР), що спричиняли формування стихійних звалищ і забруднення водоносних шарів.

Через складність доступу до території у цих країнах міжнародні організації, зокрема CEOBS (Conflict and Environment Observatory), впровадили дистанційне зондування Землі (RS) для оцінки екологічної шкоди – ідентифікації воронкоутворення, розливів нафти, лісових пожеж і подальшого включення цих параметрів до матриці ризиків [6–8].

Отже, сучасна система оцінювання екологічних ризиків в умовах воєнної агресії переходить від нормативного підходу до просторово-аналітичної моделі кризового моніторингу, яка інтегрує польові, дистанційні та аналітичні дані. Її розвиток в Україні є необхідною умовою для ефективного воєнно-екологічного аудиту, відновлення екологічної безпеки та документування збитків для міжнародних компенсаційних механізмів.

Розглянемо застосування міжнародного досвіду на прикладі Миколаївської області. Для оцінювання екологічних наслідків воєнних дій складено адаптовану матрицю екологічних ризиків (Environmental Risk Matrix), що враховує специфіку воєнно-техногенного впливу (табл. 1). В основу покладено принципи

міжнародної методології ERA (US EPA, ECHA, UNEP) з урахуванням особливостей регіону та даних регіональних доповідей про стан довкілля (2021–2024 рр.) [9].

У структурі оцінювання виділено два ключових класи загроз:

1. Класичні військово-хімічні загрози. До них належать підвищені концентрації нафтопродуктів і заліза (Fe), що пов'язані з руйнуванням паливно-енергетичної та транспортної інфраструктури, витоками пального та іржавінням залишків військової техніки. Коефіцієнт ризику (RQ) для цих речовин перевищує безпечні межі ($RQ > 1$), що класифікуються як екстремальний ризик.

2. Інфраструктурно-гуманітарні загрози. Надмірне навантаження на полігони твердих побутових відходів, накопичення вибухонебезпечних

залишків і несанкціоноване засмічення територій утворюють високий рівень ризику, який відповідає критеріям UNEP для постконфліктних територій. Ці чинники поєднують техногенну та соціальну складові небезпеки, оскільки створюють ризики для здоров'я населення та ускладнюють проведення природоохоронних заходів.

Матриця екологічних ризиків відображає ймовірність виникнення загрози (Likelihood) та тяжкість її наслідків (Severity), що дозволяє визначити інтегральний рівень небезпеки. У межах регіону найвищі показники ризику зафіксовані для забруднення водних ресурсів та відсутності системного моніторингу. Сукупна оцінка становить 20 балів, що відповідає категорії екстремального ризику за міжнародною шкалою ERA.

Таблиця 1.

Оцінка екологічних ризиків Миколаївської області та стратегії реагування

Ризик	Забрудне ння підземни х вод	Хімічна контамін ація вод (нафтопр одукти)	Мінуван ня та ВНП (землі ПЗФ)	Переван таження полігонів ТПВ	Засміче ння ВВР (будівел ьні відходи)	Водна ерозія грунтів
Ймовір ність (L)	Висока (4)	Висока (4)	Середня (3)	Висока (4)	Дуже висока (5)	Висока (4)
Тяжкіст ь (S)	Критична (5)	Критична (5)	Критична (5)	Висока (4)	Середня (3)	Середня (3)
Рівень ризик (L*S)	Екстрема льний (20)	Екстрема льний (20)	Високий (15)	Високий (16)	Високий (15)	Середній (12)
Обґрун	Відсутніс	Фактични	Проблема	Понад	Величез	Постійни

тування	ть монітори нгу підземни х вод на тлі зростання RQ у поверхне вих водах. Пряма загроза питній воді	й показник RQmax від нафтопро дуктів до 3,60 (2023). Свідчить про масштабн і розливи військово го походжен ня	зазначена у доповідях У РЛП фізично блокують ся оцінка та відновлен ня.	85% наповнен ості. Ризик колапсу системи поводжен ня з відходам и та епідеміол огічна загроза	ні обсяги, але більша частина матеріал у не є високот окисично ю, потребу є негайної ліквідаці ї.	й деградаці йний процес для аграрної області. Менш критични й, ніж військове забрудне ння.
Характ еристик а	Неприйнятний. Вимагає негайного припинення загрози.	Припустиме лише короткочасно				
		Вимагає термінового планування заходів				Вимагає негайног о припинен ня загрози.
Пріорит ет та стратегі я реагува н ня	Негайний (А) залучення міжнародної допомоги для відновлення моніторингу	Високий (В) розмінування ПЗФ, фінансування будівництва нових потужностей для сміття та переробки ВВР				Помірний пріоритет (С): Розробка нових схем землекор

	підземних вод, локалізація джерел нафтового забруднення.		истуванн я для боротьби з ерозією
--	---	--	--

Отримані результати підтверджують, що екологічна ситуація в Миколаївській області є критичною, особливо щодо водного середовища та стану ґрунтів у районах бойових дій.

Пріоритетними напрямками зниження екологічних ризиків є: відновлення регіональної системи моніторингу підземних і поверхневих вод; ліквідація осередків токсичного забруднення, пов'язаних із нафтопродуктами, металевими уламками та вибуховими залишками; розроблення цільових програм очищення територій від військово-техногенних контамінантів. Запровадження таких заходів дозволить зменшити ризик подальшої деградації екосистем і забезпечити основу екологічного відновлення регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Корольов В.В., Даниль А.І. Вплив військової агресії на екологічну ситуацію в Україні. Legal Bulletin № 14. 2024. URL: <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2024-14-A7> (дата звернення: 10.09.2025 р.).
2. Бредун В.І. Екологічна безпека та управління ризиками. Навчальний посібник. Полтава: Видання ПолтНУ ім. Ю. Кондратюка, 2021. 189 с. URL: <https://surl.lu/jtivhh> (дата звернення: 10.09.2025 р.).
3. Institute of Geochemistry, Czech Academy of Sciences. *Environmental contamination assessment in post-conflict regions*. Prague, 2022. URL: <https://www.cas.cz> (дата звернення: 20.08.2025).
4. OSCE. *Environmental Security Assessment for the Southern Region of Ukraine*. Vienna, 2024. URL: <https://www.osce.org> (дата звернення: 20.08.2025).

5. UNEP. *Post-conflict Environmental Assessment: Ukraine*. Nairobi, 2024. URL: <https://surl.it/bouhyb> (дата звернення: 26.08.2025).
6. OECD. *Environmental Risk Assessment Framework*. Paris: OECD Publishing, 2018. URL: <https://www.oecd.org> (дата звернення: 21.08.2025).
7. UNEP. *Environmental Vulnerability Index (EVI)*. Nairobi: UNEP, 2021. URL: <https://www.unep.org> (дата звернення: 27.08.2025).
8. UNEP/OECD. *Risk Assessment Matrix for Environmental Impact Evaluation*. Geneva, 2020. URL: <https://uneplive.unep.org> (дата звернення: 28.08.2025).
9. US EPA (2020). *Guidelines for Human Health Risk Assessment*. Washington, DC. URL: <https://www.epa.gov/risk> (дата звернення: 13.09.2025 р.).

POWER ENGINEERING AND POWER MACHINE ENGINEERING

УДК 66.045.1

Юрко Володимир Володимирович

PhD, викладач теплотехнічних дисциплін,

спеціаліст вищої категорії,

ВСП «МФК ім. М.В. Гоголя

«НУ ПП ім. Ю. Кондратюка»

м. Миргород, Україна

Кондрашов Станіслав Сергійович

Студент, ВСП «МФК ім. М. В. Гоголя»

м. Миргород, Україна

ВДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ВЕЛЬЦ-ПРОЦЕСУ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ ПЕТЛЕВОГО РЕКУПЕРАТОРА

Анотація. Згідно зі звітом Світового економічного форуму (WORLD ECONOMIC FORUM), Україна демонструє низькі показники ефективності використання енергії в промисловості відносно ВВП, посідаючи 119-те місце з 127 досліджених країн. На сьогоднішній день загальний рівень енергоефективності в країні є незадовільним. Найбільш критичною ця проблема є для металургійної та енергетичної галузей.

Водночас, протягом останніх років на державному рівні було сформовано основу для покращення енергоефективності технологічних процесів. Використання петлевого повітрянагрівача в промислових галузях, де

генеруються вторинні енергоресурси, є дієвим способом підвищення енергоефективності, який також допомагає зменшити негативний вплив виробництва на довкілля.

Інтеграція петлевого повітрянагрівача в технологію вельц-процесу (переробка металургійних відходів) сприяє більш ощадливому споживанню природних енергоресурсів. Таке рішення дозволяє комплексно вирішувати екологічні, фінансово-економічні та, власне, енергоефективні завдання.

Ключові слова: петлевий повітрянагрівач, утилізація тепла димових газів, енергоефективність, промисловість.

Комісія ООН ще у 2013 році з 95-відсотковою впевненістю визначила людську діяльність як основний чинник глобального потепління [1]. Такий висновок базується на аналізі даних, зібраних з 1950-х років, і прямо пов'язує зміни клімату з викидами парникових газів. Наразі їхня концентрація в атмосфері сягнула критичної позначки 400 ppm (часток на мільйон). Поява промислового CO₂, як побічного продукту багатьох галузей економіки, почалася з індустріалізацією, і за останні 60 років темпи викидів вуглекислого газу зросли вчетверо.

Споживання газоподібного палива є невід'ємною частиною сучасної господарської діяльності. Проте постійне зростання його використання, поєднане з низькою ефективністю утилізації тепла від продуктів згоряння, суттєво погіршує якість повітря в населених пунктах. Це особливо помітно при роботі потужних теплогенеруючих установок, які викидають в атмосферу значну кількість шкідливих компонентів. Водночас забруднення не є локальним: потрапивши в атмосферу, антропогенні викиди поширюються глобальними повітряними потоками.

Один з найдоступніших способів зменшити забруднення атмосфери — це скоротити споживання природного газу. Цього можна досягти шляхом утилізації тепла від продуктів згоряння. Такий підхід має подвійну користь: він не лише знижує викиди парникових газів та шкідливих речовин, але й підвищує

енергоефективність технологічних процесів та теплових установок завдяки попередньому підігріву повітря у рекуператорі [2].

На шламосховищах металургійних підприємств накопичилися величезні обсяги металовмісних відходів, що утворюють цілі техногенні полігони. Ці відходи є небезпечними, оскільки містять токсичні компоненти, що шкодять довкіллю. Існують технології, включно з низкою патентів, для вилучення кольорових металів із цих шламів. Однак їхнє впровадження обмежене, оскільки вони не вирішують проблему утилізації шкідливих газо- та пилоподібних відходів, що виникають при переробці. Як наслідок, димові гази та пил потрапляють в атмосферу, адже їхня висока температура не дозволяє використовувати стандартні системи газоочистки.

Пропонується технологія, що вирішує проблеми попередніх розробок [3]. Її ключовим елементом та головною конкурентною перевагою є використання петлевого повітрянагрівача [2]. Цей пристрій працює як еколого-теплоенергетичний утилізатор: він забирає тепло димових газів і використовує його для нагрівання повітря, необхідного для технологічного процесу (зокрема, вельц-процесу). Таким чином, гаряче повітря заміщує природний газ, що дозволяє уникнути спалювання палива та пов'язаних із цим шкідливих викидів (див. рис. 1).

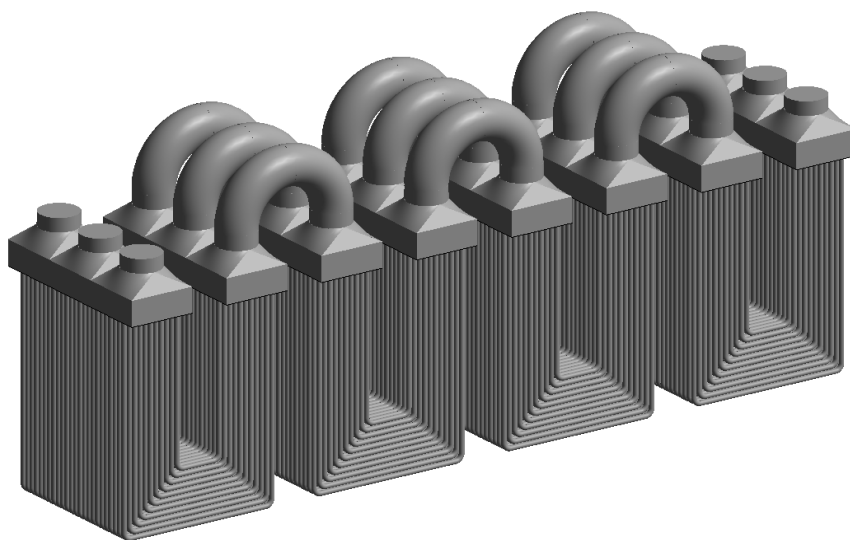

Рис. 1. Петлевий чотирьохсекційний повітрянагрівач

Постійне зростання цін на природний газ, а також неминуче виснаження його світових запасів, ставить стратегічне завдання щодо його економії. Пріоритетним напрямком для досягнення цієї мети є скорочення прямого споживання газу. Це реалізується шляхом його заміщення вторинними енергоресурсами, зокрема, ефективною утилізацією тепла продуктів згоряння, яке утворюється в технологічних та теплогенеруючих установках.

Обсяг природного газу, що заміщується підігрітим повітрям (що є завданням енергоефективності), розраховується наступним чином [4]:

$$G_{\text{ПР}} = \frac{Q_{\text{Б}}}{Q_{\text{ПР}}} \cdot \eta_{\text{ВТР}} = \frac{21650}{33,34} \cdot 0,95 = 616,9 \frac{\text{м}^3}{\text{год}} = 5404000 \frac{\text{м}^3}{\text{рік}},$$

де $Q_{\text{Б}}$ – кількість переданого повітрю тепла від димових газів (згідно з розрахунком теплового балансу повітрянагрівача), МДж/год;

$Q_{\text{ПР}}$ – теплотворна здатність природного газу (33,34 МДж/м³);

$\eta_{\text{ВТР}}$ – втрати тепла в навколишнє середовище (прийнято $\eta_{\text{ВТР}} = 0,98$).

Іншими словами, для забезпечення необхідної кількості тепла, що передається повітрю, потрібно було б спалити 616,9 м³/год природного газу.

Основним забруднювачем атмосфери, що утворюється при спалюванні органічного палива (як-от природний газ) для виробництва тепла та електроенергії, є вуглекислий газ (CO₂). Використання рекуператора в теплогенеруючих установках для утилізації тепла продуктів згоряння дозволяє суттєво зменшити це екологічне навантаження.

Для кількісної оцінки (що є екологічною задачею), враховується, що при спалюванні кожної 1000 м³ природного газу в атмосферу викидається 1,85 тонни CO₂ [1]:

$$G_{\text{CO}_2} = G_{\text{ПР}} \cdot 1,85 = 8455,4 \text{ т/рік}$$

У рамках Кіотського протоколу конвенції ООН про зміну клімату (КП КЗК ООН) визначено, що природоохоронні заходи, спрямовані на скорочення викидів парникових газів та зменшення навантаження на атмосферу, призводять до двох основних типів ефектів: економічного та екологічного.

Ціна квоти (ЦКВ) за зменшення викидів CO₂ встановлена на рівні 12,2 євро за тону [1]. Таким чином, розрахунок загальної кількості отриманих вуглецевих квот (що є фінансово-економічною задачею) виглядає наступним чином:

$$K_{CO_2} = G_{CO_2} \cdot C_{KB} = 8450 \cdot 12,2 = 103090 \text{ євро/рік.}$$

Таким чином, підвищення енергоефективності є ключовим завданням у всіх сферах господарювання, необхідним для забезпечення сталого економічного процвітання.

У рамках цієї роботи було проведено оцінку зменшення викидів парникових газів. Також було детально розглянуто екологічний та фінансовий ефекти, які досягаються при заміщенні природного газу нагрітим повітрям. Це стало можливим завдяки впровадженню інноваційного еколого-теплоенергетичного петлевого повітрянагрівача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Енергетична стратегія України на період до 2035 р. «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» : затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017р. № 605-р.
2. Yurko, V., Ganzha, A., Tarasenko, O, Tiutiunyk, L. Improvement of methods for calculating thermal characteristics of loop air heaters. Easten-Europen Journal of Enterprise Technologies. 2021. Vol. 1 № 8. P. 36-43.
3. Пат. 118988 Україна, МПК C22B7/00, C22B19/38. Комплекс переробки сировини, що містить сполуки цинку та свинцю / Рижавський А. З., Сталінський Д. В., Зимогляд А. В., Юрко В. В. ; заявитель и патентообладатель ДП «УкрНТЦ«Енергосталь». № u201700817 ; заявл. 30.01.17 ; 11.09.17, Бюл. № 17. 8 с. : ил.
4. Юрко В. В., Ганжа А. М. Техніко-економічне, фінансове та екологічне обґрунтування енергозберігаючих заходів при впровадженні петлевого повітрянагрівача для технології переробки металургійних відходів. Вісник

НТУ «ХП». Серія: Енергетичні та теплотехнічні процеси й устаткування. Харків: НТУ «ХП», 2019. № 2. С. 38–42. Бібліогр.: 10 назв. ISSN 2078-774X (print). ISSN 2707-7543 (on-line). doi: 10.20998/2078-774X.2019.02.07

INFORMATION TECHNOLOGIES AND SYSTEMS

УДК 314.1

Машталір Сергій Володимирович

доктор технічних наук, професор

Поляков Владислав Дмитрович

студент

Харківський національний

університет радіоелектроніки

м. Харків, Україна

РОЗРОБКА ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ДЛЯ ЛОГІСТИКИ З АВТОМАТИЗАЦІЄЮ РОЗРАХУНКУ ВАРТОСТІ, ПОШУКОМ НАЙКОРОТШИХ МАРШРУТІВ ТА АНАЛІТИКОЮ ПРИБУТКОВОСТІ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

Анотація: вебзастосунок для автоматизації логістики, що виконує розрахунок вартості перевезень, пошук найкоротших маршрутів і формування звітів по водіях.

Ключові слова: логістика, вебзастосунок, маршрутизація, вартість перевезень, аналітика, Express.js, React, PostgreSQL.

З розвитком транспортної галузі та збільшенням обсягів перевезень зростає потреба у сучасних інформаційних системах, які дозволяють не лише планувати маршрути, але й здійснювати повноцінний фінансовий аналіз діяльності компанії [2]. Розроблена система забезпечує розрахунок вартості

перевезення вантажів на основі введених користувачем параметрів відстані, маси та типу вантажу, з урахуванням поточних дорожніх умов і тарифів.

Для оптимізації маршрутів використано картографічні сервіси, зокрема OpenRouteService API, що дозволяє формувати найкоротший шлях із врахуванням дорожньої мережі та трафіку [3]. На серверному рівні реалізовано архітектуру на основі Node.js та фреймворку Express.js, що забезпечує високу швидкодію та гнучкість при обробці запитів [4]. На клієнтській частині застосовано React, який надає інтерактивний інтерфейс користувача та дозволяє динамічно оновлювати дані без перезавантаження сторінки. Усі дані зберігаються в базі даних PostgreSQL, що гарантує надійність і стабільність роботи системи [5].

Окрім маршрутизації, інформаційна система реалізує аналітичний модуль, який автоматично формує щомісячні звіти по кожному водію. Ці звіти містять дані про кількість перевезень, пробіг, середню вартість доставки та прибутковість виконаних рейсів. Таким чином, компанія отримує можливість контролювати ефективність роботи персоналу та оцінювати економічні показники у реальному часі.

Результати впровадження інформаційної системи свідчать про підвищення швидкості обробки логістичних даних, зменшення кількості помилок у розрахунках і скорочення операційних витрат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Taniguchi E., Thompson R.G., Yamada T., van Duin R. City Logistics: Network Modelling and Intelligent Transport Systems. Pergamon, 2001.
2. Delling D., Sanders P., Schultes D., Wagner D. Engineering Route Planning Algorithms. In: Algorithmics of Large and Complex Networks. Springer, 2009.
3. Node.js Documentation — Event-driven JavaScript runtime. URL: <https://nodejs.org/en/docs>
4. PostgreSQL: The World's Most Advanced Open Source Database. URL:

<https://www.postgresql.org>

Wang Y., Xu Z., Zhang J. Optimization of Vehicle Routing in Logistics Based on Genetic Algorithm. Journal of Advanced Transportation, 2020.

5. OpenRouteService API Documentation. URL: <https://openrouteservice.org>

INTERNATIONAL RELATIONS

УДК 327(510:68):338.48

Будник Сергій Анатолійович

здобувач вищої освіти факультету міжнародних відносин

Київський університет культури

Київ, Україна

<http://orcid.org/0009-0000-5356-0288>

ДИПЛОМАТІЯ ІНФРАСТРУКТУРИ: СТРАТЕГІЯ КИТАЮ В РАМКАХ ІНІЦІАТИВИ «ОДИН ПОЯС, ОДИН ШЛЯХ» У КРАЇНАХ ПІВДЕННОЇ АФРИКИ

У ХХІ столітті Китайська Народна Республіка посідає провідне місце у глобальній економічній системі, поєднуючи інструменти економічної дипломатії, державного планування та технологічного лідерства. Одним із ключових напрямів сучасної зовнішньоекономічної стратегії Китаю є дипломатія інфраструктури, що відображає прагнення Пекіна сформувати мережу економічної взаємозалежності через інвестиції у транспортні, енергетичні, промислові та цифрові об'єкти. Центральною платформою реалізації цієї стратегії стала ініціатива «Один пояс, один шлях», започаткована у 2013 році як глобальний механізм розвитку інфраструктурних зв'язків між країнами Азії, Африки, Європи та Латинської Америки. Її сутність полягає у створенні системи економічних коридорів, що об'єднують держави на основі взаємної вигоди, а не політичної залежності. Африка, зокрема її південна частина, є для Китаю стратегічним простором, де формується практична модель реалізації інфраструктурної дипломатії у довгостроковій перспективі [1].

Дипломатія інфраструктури базується на переконанні, що розвиток матеріальної бази є основою політичної стабільності та сталого економічного зростання. Китай виходить із того, що через будівництво доріг, залізниць, портів, електростанцій і телекомунікаційних мереж створюється середовище, яке стимулює модернізацію країн-партнерів. Такий підхід протиставляється традиційним західним моделям допомоги, орієнтованим на політичну умовність і короткострокові вигоди. Інфраструктурна дипломатія має комплексний характер, поєднуючи державне управління, корпоративні інтереси та багатосторонні фінансові механізми. Її головними принципами є рівноправність, взаємовигідність і стратегічна послідовність дій, що на практиці означає перехід від моделі допомоги до партнерства розвитку [2].

Регіон Південної Африки посідає одне з провідних місць у зовнішньоекономічній стратегії Китаю. Його значення визначається вигідним географічним розташуванням та значним ресурсним потенціалом. Саме тут спостерігається найвища концентрація китайських інвестицій у межах ініціативи «Один пояс, один шлях». Уряди Анголи, Замбії, Намібії, Південно-Африканської Республіки, Ботсвани, Зімбабве та Мозамбіку активно співпрацюють із Китаєм у сфері розвитку транспортної, промислової, енергетичної та телекомунікаційної інфраструктури. Китайські корпорації PowerChina, Sinohydro, China Road and Bridge Corporation і China Communications Construction Company реалізують масштабні проекти, що охоплюють як континентальну, так і морську інфраструктуру. Серед найбільш відомих прикладів є реконструкція залізниці Танзанія-Замбія (TAZARA), будівництво порту Лобіто в Анголі, розширення порту Мапуту в Мозамбіку, прокладання автомобільних магістралей через території Ботсвани та Намібії. Ці проекти не лише покращують внутрішню логістику, але й формують альтернативні маршрути експорту природних ресурсів до азійських ринків [3].

Важливою складовою інфраструктурної дипломатії є створення спеціальних економічних зон, які виступають лабораторією промислової співпраці. Замбійсько-китайська зона співробітництва (ZCCZ) розвивається як

індустріальний парк, у межах якого китайські компанії інвестують у виробництво металів, будівельних матеріалів, текстилю та сільськогосподарської продукції. Такий підхід дає змогу поєднати інфраструктурні проекти з розвитком людського капіталу, забезпечуючи підготовку місцевих кадрів і трансфер технологій. Створення промислових хабів сприяє розширенню внутрішнього ринку праці та підвищенню експортного потенціалу країн Південної Африки [5].

Фінансова архітектура інфраструктурної дипломатії Китаю ґрунтується на тристоронній взаємодії держави, банківських інституцій і корпорацій. Ключову роль відіграють Експортно-імпортний банк Китаю (Exim Bank), Банк розвитку Китаю (CDB) та державні інвестиційні фонди, серед яких Silk Road Fund і China-Africa Development Fund. Ці інституції забезпечують пільгове фінансування інфраструктурних проєктів через довгострокові кредити, механізми державно-приватного партнерства або контракти, де ресурси обмінюється на інфраструктуру. У межах Форуму китайсько-африканського співробітництва (FOCAC) узгоджуються стратегічні напрями взаємодії, що охоплюють розвиток енергетики, транспорту, сільського господарства й цифрової економіки [4].

Вагомим напрямом інфраструктурної дипломатії є енергетика. Китай активно інвестує у спорудження гідроелектростанцій, сонячних і вітрових парків, сприяючи енергетичному переходу країн Півдня Африки. У Замбії побудовано ГЕС «Kafue Gorge», у Мозамбіку реалізується проєкт із розвитку сонячних електростанцій у регіоні Тембе, а в Намібії встановлено перші китайські вітрові турбіни, які забезпечують електроенергією понад 100 тисяч домогосподарств. Така політика поєднує економічну ефективність із екологічною відповідальністю та формує передумови для впровадження «зелених» технологій. У межах Ініціативи зеленої енергетики Китай просуває модель сталого розвитку, що сприяє виробленню нових стандартів міжнародної співпраці [5].

Разом із тим інфраструктурна дипломатія супроводжується низкою ризиків. Найбільш дискусійним є питання боргового навантаження африканських держав. Однак китайська модель залишається привабливою для урядів регіону, оскільки не передбачає політичних умов і дає змогу реалізовувати власні пріоритети розвитку. На відміну від західних донорів, Китай дотримується принципу невтручання та віддає перевагу прямим інвестиціям перед грантовими схемами, стимулюючи економічну самостійність партнерів.

Інфраструктурна дипломатія Китаю у Південній Африці має виразний геополітичний вимір. Вона сприяє формуванню нової архітектури Південно-Південного партнерства, у межах якого розвиваються горизонтальні зв'язки між країнами Глобального Півдня. Китай, виступаючи ініціатором цього процесу, зміцнює свій статус лідера постзахідної глобалізації. Африканські держави, у свою чергу, набувають можливості позиціонувати себе як активних суб'єктів міжнародних відносин, а не лише реципієнтів зовнішньої допомоги. Через інфраструктурні проекти реалізується концепція спільноти єдиної долі людства, яка передбачає взаємозалежність економік і колективну відповідальність за сталий розвиток [2].

Сучасний етап реалізації інфраструктурної дипломатії характеризується зміщенням акцентів на цифрові та екологічні компоненти. Китай активно розвиває проекти цифрового шовкового шляху, що охоплюють створення систем електронного урядування, мереж 5G, центрів обробки даних і митних інформаційних платформ. Такі ініціативи вже реалізуються у Південно-Африканській Республіці, Намібії та Мозамбіку, сприяючи технологічній інтеграції регіону. Паралельно Китай просуває «зелені» стандарти будівництва інфраструктури, які відповідають Цілям сталого розвитку ООН [5].

Отже, дипломатія інфраструктури Китаю в межах ініціативи «Один пояс, один шлях» у країнах Південної Африки є багатовимірним процесом, який поєднує фінансову, промислову, енергетичну та політичну складові. Вона сприяє не лише зміцненню економічного потенціалу африканських держав, але

й трансформації глобальної системи міжнародних відносин. Реалізуючи інфраструктурні проекти, Китай формує нову модель глобалізації, засновану на рівноправності, прагматизмі та взаємовигідному розвитку. У перспективі така модель може стати підґрунтям постзахідного етапу світового економічного порядку, у межах якого країни Глобального Півдня виступатимуть активними учасниками процесу глобального управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Mrdakovic S., Todorovic M. China - Africa Trade and Investment Relations Under the Belt and Road Initiative. *Economic Themes*. 2023. Vol. 61. P. 171-196.
2. Kayembe H., Lin Y., Banda L., Mbughi C., Munthali G. Impact of One Belt, One Road Initiatives on African Infrastructure Development. *Open Access Library Journal*. 2021. 08(01). P. 1-22.
3. Jureńczyk L. Analysing China's "Angola Model": A Pattern for Chinese Involvement in Africa? *The Strategic Review for Southern Africa*. 2020. 42(2). P. 43-61.
4. Alden C., Wu Y.-S. *South Africa-China Relations: A Partnership of Paradoxes*. Palgrave Macmillan: Cham, 2021. 298 p.
5. Hampwaye G., Carmody P., Ramaloko M. China-Zambia engagements: is there change, what has changed and why? *Journal of Contemporary East Asia Studies*. 2024. 12(1).

Качур Олександр Вікторович

аспірант кафедри журналістики і міжнародних відносин

ПВНЗ “Київського університету культури”

м. Київ, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: РОЗВИТОК КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ ТА ЦИФРОВОЇ КУЛЬТУРИ

Анотація. У статті розглянуто сутність та значення інноваційних інструментів культурної політики як важливого чинника сталого розвитку креативних індустрій в Україні. Проаналізовано сучасний стан та основні тенденції впровадження таких інструментів у вітчизняну практику, зокрема кластерів, креативних хабів, інкубаторів, акселераторів, цифрових платформ та механізмів спільного використання ресурсів. Особливу увагу приділено міжнародному досвіду реалізації інноваційних підходів у сфері культурної політики (на прикладі Європейського Союзу та Південної Кореї) та можливостям його адаптації до українського контексту. Висвітлено основні ініціативи, що впроваджуються в Україні, зокрема програми «Креативна Європа», «Creative Spark», «Теплиця ідей», діяльність Асоціації креативних індустрій України (CIAU) та інші. Обґрунтовано напрями удосконалення інноваційної культурної політики, зокрема розробку стратегії розвитку креативних індустрій, створення сприятливого регуляторного середовища, забезпечення фінансування, розвиток інфраструктури та підготовку фахівців. Запропоновано перспективні напрями подальших наукових досліджень, спрямованих на оцінку ефективності діючих інструментів і розробку нових моделей культурної політики, що відповідають викликам сучасності.

Ключові слова: культурна політика; інноваційні інструменти; креативні індустрії; сталий розвиток; креативна економіка; цифрові технології; культурна інфраструктура; міжнародний досвід.

Сучасна культурна політика посідає провідне місце у процесі формування сталого розвитку суспільства, адже саме вона задає стратегічні орієнтири, визначає пріоритети та створює умови для розквіту креативних індустрій. Ці індустрії, у свою чергу, виступають потужним каталізатором економічного зростання, інновацій та соціальної згуртованості. В епоху глобалізації, цифрових трансформацій і швидких технологічних змін роль культурної політики суттєво зростає: вона має не лише підтримувати культурну спадщину, а й активно інтегрувати інноваційні підходи, цифрові рішення та нові моделі управління. Саме впровадження сучасних інструментів культурної політики стає необхідною передумовою для посилення конкурентоспроможності, адаптивності та стійкого розвитку креативного сектору України в умовах глобальних викликів.

Інноваційні інструменти культурної політики у сфері сталого розвитку креативних індустрій — це сучасні підходи, методи, технології та практики, які допомагають створювати сприятливе середовище для розвитку творчості, підприємництва й культурного обміну. Вони спрямовані не лише на підтримку митців і культурних ініціатив, а й на посилення зв'язку між культурою, економікою, суспільством і технологіями. Йдеться про використання цифрових платформ, розвиток культурного бізнесу, оновлення системи культурної освіти, впровадження штучного інтелекту в мистецьких процесах і створення партнерств між державою, бізнесом і творчими спільнотами. Такі інструменти допомагають креативним індустріям стати конкурентоспроможними, підвищити якість культурних продуктів і зробити культуру дієвим чинником соціального розвитку, що поєднує традиції, інновації та людський потенціал [1].

Міжнародний досвід переконливо доводить, що інноваційні інструменти культурної політики можуть стати потужним рушієм сталого розвитку креативних індустрій. У багатьох країнах світу саме культура й творчість перетворюються на важливі ресурси економічного зростання, соціальної згуртованості та національної ідентичності. Так, у межах Європейського Союзу успішно діє програма «Креативна Європа» [2], покликана підтримувати культурний і креативний сектори через сучасні інструменти — креативні хаби, інкубатори, акселератори, тематичні кластери та платформи для обміну ідеями й ресурсами. Ця ініціатива сприяє не лише фінансовій підтримці митців, а й формуванню спільнот, де народжуються нові проєкти та міжнародні партнерства. Водночас у Південній Кореї успішно реалізується програма «Креативна економіка» [3], яка створює спеціальні зони розвитку креативних індустрій, стимулює впровадження цифрових технологій, підтримує стартапи та інноваційні бізнес-моделі у сфері культури. Такі приклади демонструють, що поєднання культурної політики з інноваційним підходом дозволяє країнам ефективно розвивати творчий потенціал громадян, формувати конкурентоспроможний культурний простір і забезпечувати сталий розвиток суспільства в цілому.

В Україні поступово формується нова модель культурної політики, зорієнтована на розвиток креативних індустрій через упровадження інноваційних інструментів, що поєднують державну підтримку, цифрові технології, партнерство з міжнародними організаціями та місцевими громадами. Сучасні підходи спрямовані на створення стійкої інфраструктури для розвитку творчого потенціалу, підтримку культурного підприємництва й розширення економічних можливостей для представників креативного сектору. Одним із важливих напрямів є грантові програми, що реалізуються за підтримки держави та міжнародних партнерів. Зокрема, через платформу «Дія.Бізнес» запроваджено гранти на розвиток креативної економіки, серед яких ініціатива «Теплиця ідей», спрямована на підтримку культурних проєктів у шести пілотних регіонах України. Програма «Власна справа» також

передбачає спеціальні умови для креативних підприємців, що стимулює розвиток локальних стартапів у галузі культури, дизайну, кіно, моди та цифрових технологій.

Вагомий внесок у розвиток національного креативного середовища роблять міжнародні програми. Однією з найуспішніших є ініціатива Creative Spark від Британської Ради, що сприяє формуванню партнерств між університетами, розвитку підприємницької освіти та навичок у сфері креативної економіки. Цей проєкт спрямований на підтримку молодих фахівців, студентів і викладачів, заохочуючи їх до створення власних культурних ініціатив та інноваційних бізнес-моделей. Також активно діє програма «Креативна економіка» від тієї ж організації, що зосереджується на поєднанні культури, бізнесу та освіти, підтримує креативні хаби, асоціації та підприємців, які прагнуть інтегрувати українську культуру у світовий контекст.

Серед ключових національних гравців варто виокремити Асоціацію Креативних Індустрій України (CIAU), яка реалізує низку проєктів, зокрема програму «Креативні громади» у співпраці з ініціативою U-LEAD з Європою. Цей напрям покликаний розвивати потенціал місцевих громад через підтримку культурних і соціально орієнтованих ініціатив, які сприяють сталому розвитку територій. Такі проєкти формують нову культуру співпраці між державою, бізнесом, громадським сектором і творчими спільнотами, що є одним із ключових чинників розбудови сучасної креативної екосистеми.

Водночас держава поступово запроваджує податкові та регуляторні стимули для підтримки креативного сектору, зокрема зниження ставки ПДВ на культурно-мистецькі послуги — театральні постановки, концерти, виставки. Ці кроки сприяють підвищенню економічної привабливості культурної діяльності, створенню робочих місць і залученню інвестицій у сферу культури. Однак розвиток креативних індустрій в Україні сьогодні відбувається в умовах воєнних викликів, що суттєво ускладнює стабільність фінансування, реалізацію проєктів і функціонування культурної інфраструктури. Попри це, зростає тенденція до цифровізації культурного простору, створення онлайн-платформ,

віртуальних виставок, дистанційних навчальних програм і цифрових ринків для культурних продуктів.

Таким чином, сучасна культурна політика України демонструє поступовий перехід від традиційних адміністративних підходів до інноваційної моделі, орієнтованої на партнерство, цифрові технології, регіональний розвиток і міжнародну інтеграцію. Використання інноваційних інструментів — хабів, кластерів, інкубаторів, цифрових платформ і грантових програм — стає не лише механізмом економічного зростання, а й важливим засобом формування творчого середовища, що здатне забезпечити стійкість української культури в умовах глобальних трансформацій [4]. Для подальшого вдосконалення системи впровадження та ефективного функціонування інноваційних інструментів культурної політики, спрямованих на сталий розвиток креативних індустрій в Україні, необхідно здійснити низку стратегічних і практичних кроків. Насамперед, доцільно розробити оновлену національну стратегію розвитку креативних індустрій, яка б ґрунтувалася на принципах інноваційності, відкритості та сталості. Така стратегія має визначати пріоритетні напрями, конкретні механізми підтримки й індикатори ефективності реалізації культурної політики, передбачати тісну взаємодію держави, бізнесу, громадського сектору та освітніх інституцій.

Важливим завданням є створення сприятливого нормативно-правового середовища для діяльності представників креативного сектору. Це передбачає спрощення адміністративних процедур, оптимізацію дозвільної системи, зменшення податкового навантаження на суб'єктів креативної економіки та впровадження спеціальних режимів для креативних підприємств і стартапів. Такі зміни сприятимуть легалізації творчої діяльності, підвищенню її економічної ефективності та залученню іноземних інвестицій у галузь культури.

Окремої уваги потребує забезпечення стабільного та багатоканального фінансування інноваційних інструментів культурної політики. Йдеться про поєднання державних ресурсів, місцевих бюджетів, приватних інвестицій, а

також міжнародної технічної допомоги. Необхідно створювати прозорі грантові програми, фонди підтримки культурних стартапів, мікрокредитні системи та пільгові фінансові механізми для підприємців у сфері культури.

Не менш важливим напрямом є розвиток інфраструктури креативних індустрій, який включає створення культурно-креативних кластерів, хабів, інкубаторів, акселераторів і коворкінг-просторів. Такі інституції стають просторами для обміну знаннями, формування міждисциплінарних проєктів і реалізації інноваційних ідей, забезпечуючи сталість розвитку креативних спільнот у регіонах.

Крім того, особливу роль відіграє людський капітал, адже саме фахівці, митці, менеджери та підприємці є рушіями креативної економіки. Тому варто приділити увагу системному підвищенню кваліфікації кадрів у цій сфері шляхом організації спеціалізованих освітніх програм, тренінгів, семінарів, стажувань і програм академічної мобільності. Це сприятиме формуванню нової генерації культурних лідерів, здатних мислити стратегічно, працювати з цифровими технологіями й розвивати інноваційні підходи в управлінні культурними процесами.

Загалом реалізація зазначених заходів створить передумови для побудови в Україні цілісної, ефективної та сучасної системи культурної політики, що базується на інноваціях, партнерстві й людському потенціалі, забезпечуючи сталий розвиток креативних індустрій у національному та міжнародному вимірах [5].

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень у сфері інноваційних інструментів культурної політики, спрямованих на сталий розвиток креативних індустрій в Україні, є комплексне вивчення теоретичних, практичних і технологічних аспектів їх формування та впровадження. Передусім важливим є аналіз впливу інноваційних інструментів культурної політики на конкурентоспроможність українських креативних індустрій, адже саме від рівня їхньої адаптивності, гнучкості та здатності до інновацій залежить успішність інтеграції України у світовий культурно-економічний простір. Такі

дослідження дадуть змогу з'ясувати, як новітні підходи, фінансові та організаційні механізми впливають на ефективність діяльності креативних підприємств і формування творчих екосистем.

Водночас перспективним напрямом є вивчення міжнародного досвіду та кращих практик застосування інноваційних інструментів культурної політики, що вже довели свою результативність у країнах Європейського Союзу, Південної Кореї, Канади, Великої Британії та інших держав. Порівняльний аналіз допоможе визначити, які саме моделі й підходи можуть бути адаптовані до українського контексту з урахуванням соціокультурних особливостей, законодавчої бази та рівня цифрової трансформації.

Не менш важливим є оцінювання ефективності вже діючих інноваційних інструментів культурної політики в Україні. Такий аналіз дасть змогу не лише виявити успішні практики, а й визначити проблеми, що стримують розвиток креативних індустрій, зокрема недостатнє фінансування, слабку регіональну інтеграцію чи відсутність стійких міжсекторальних партнерств. Отримані результати можуть стати підґрунтям для формування практичних рекомендацій і розробки нових, більш гнучких та адаптивних інструментів культурної політики, орієнтованих на сучасні виклики й потреби ринку.

Окремого значення набувають дослідження, присвячені впливу цифрових технологій на розвиток креативних індустрій та пошуку шляхів їх інтеграції в інноваційні політичні механізми. Зокрема, варто зосередитися на питаннях використання штучного інтелекту, блокчейну, віртуальної та доповненої реальності у сфері мистецтва, культурного менеджменту та творчого підприємництва. Це відкриє нові можливості для створення цифрових платформ, онлайн-хабів, систем монетизації культурного контенту та міжнародної співпраці.

Подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на поглиблене вивчення механізмів удосконалення інноваційних інструментів культурної політики в Україні, зокрема на аналіз їхнього впливу на розвиток креативних індустрій, оцінку ефективності існуючих практик та визначення можливостей

упровадження нових моделей управління культурним сектором. Важливим напрямом досліджень є адаптація міжнародного досвіду до українських реалій, розробка стратегій цифровізації культурного простору, створення умов для міжсекторальної співпраці та стимулювання інноваційної активності у сфері культури. Перспективним також є вивчення ролі освіти, людського капіталу й творчого підприємництва як ключових чинників формування інноваційної культурної політики та забезпечення сталого розвитку креативних індустрій.

У підсумку варто наголосити, що інноваційні інструменти культурної політики є ключовим чинником сталого розвитку креативних індустрій в Україні, адже саме вони забезпечують синергію між культурою, економікою, технологіями та суспільством. Їхнє ефективне впровадження потребує системного підходу та узгоджених дій з боку державних інституцій, бізнесу, наукової спільноти й громадянського сектору. Лише за умови тісної співпраці між цими суб'єктами можливо створити цілісну екосистему, у якій культура виступатиме не лише духовною основою суспільства, а й важливим ресурсом економічного зростання, соціальної згуртованості та міжнародної конкурентоспроможності.

Подальші наукові дослідження у цій сфері мають особливе значення, оскільки дозволяють виявити ефективні моделі застосування інноваційних механізмів, визначити їхній вплив на розвиток креативних індустрій та адаптувати міжнародний досвід до українських реалій. Наукове обґрунтування таких процесів сприятиме розробці стратегічних підходів до формування сучасної культурної політики, заснованої на інноваціях, партнерстві та сталості. Отже, розвиток інноваційних інструментів культурної політики є не лише необхідною умовою підвищення ефективності креативного сектору, а й важливим кроком на шляху до формування інтелектуально й культурно розвиненої України майбутнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Leong, J., & Anderson, C. (2012). Fostering innovation through cultural change. *Library Management*, 33, 490-497. <https://doi.org/10.1108/01435121211279858>
2. European Commission. Creative Europe. URL: https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/about_en
3. Халіна, О. (2020). Креативна економіка як основа економічного розвитку країн Азійсько-Тихоокеанського регіону. *Бізнес Інформ*, 4 (507), 57-62 <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-4-57-62>
4. Mercer, C. (2002). Towards Cultural Citizenship: Tools for Cultural Policy and Development. (October 27, 2002). 218 p. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2153304>
5. Kaasa, A., & Vadi, M. (2010). How does culture contribute to innovation? Evidence from European countries. *Economics of Innovation and New Technology*, 19, 583-604. <https://doi.org/10.1080/10438590902987222>

MANAGEMENT, PUBLIC ADMINISTRATION AND GOVERNANCE

УДК 338.24:614.2

Вакун Оксана Володимирівна

к.е.н., доцент кафедри управління та адміністрування
Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту
Західноукраїнського національного університету

м. Івано-Франківськ

vakyn.o@gmail.com

Труш Вікторія Іванівна

магістр Західноукраїнського національного університету

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ БЕНЧМАРКІНГУ ТА ЙОГО ЕВОЛЮЦІЯ В ОХОРОНІ ЗДОРОВ'Я

Бенчмаркінг як економічна категорія є запозиченням найбільш успішних аспектів діяльності окремо взятої одиниці господарювання (підприємства) у власний виробничий процес. Безумовно, оцінити економічний ефект від інтеграції інноваційних рішень вдасться за допомогою багатогранного аналізу кожного окремого етапу, кожного бізнес-процесу, що дозволить виявити який показав найкращий результат і більшою мірою вплинув на кінцевий продукт.

Вперше термін «бенчмаркінг» як метод управління підприємствами у сучасному трактуванні з'явився 1972 р. в Інституті стратегічного планування в Кембриджі (США) [3].

Економічна сутність бенчмаркінгу полягає у систематичному порівнянні діяльності підприємства або установи з найкращими практиками конкурентів чи лідерів галузі для виявлення та впровадження покращень. Це інструмент, який дозволяє підвищити ефективність, конкурентоспроможність і якість послуг чи продукції підприємства через ясне розуміння сильних і слабких сторін власної діяльності [2].

У сфері охорони здоров'я бенчмаркінг має особливе значення через потребу постійного покращення якості медичних послуг, ефективності управління та задоволення пацієнтів. Впровадження бенчмаркінгу в охороні здоров'я сприяє підвищенню конкурентоспроможності закладів, дозволяє організувати більш детальне управління, виявити слабкі ланки в процесах і прийняти рішення для їх усунення. Процес бенчмаркінгу тут включає аналіз клінічних практик, організаційних процесів, фінансових показників, що спрямовано не лише на підвищення якості, але й зниження непотрібних витрат ресурсів.

Бенчмаркінг у медичній сфері почав активно впроваджуватися з початку 1990-х років, коли зростаюча вартість медичних послуг та підвищення їх якості змусили керівників лікарень шукати нові підходи до управління. «Для підвищення конкурентоспроможності медичних закладів важливо враховувати зростаючу конкуренцію та зміни в поведінці споживачів. Сучасні пацієнти стають більш обізнаними та вимогливими, що підштовхує медичні установи до розробки унікальної пропозиції цінності. Заклади повинні адаптувати свої маркетингові стратегії, акцентуючи увагу на цифрових платформах, телемедицині та індивідуалізації послуг» [1, с. 217].

Еволюція бенчмаркінгу в охороні здоров'я пройшла кілька етапів (рис. 1).

Рис. 1. Еволюція бенчмаркінгу в охороні здоров'я.

Сутність бенчмаркінгу в медичних закладах створюється у встановлених еталонних показниках ефективності та якості, систематичному порівнянні власних результатів з цими еталонами, виявлених розривів у продуктивності та впровадженні кращих практик для досягнення підвищення. Цей процес є циклічним та безперервним, що дозволяє медичним закладам постійно адаптуватися до змінених умов та підвищувати свою конкурентоспроможність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Головчук Ю. О., Прохорова Ю. В. Стратегії маркетингу для підвищення конкурентоспроможності медичних закладів. EU Strategies for Competitiveness, Growth and Prosperity: Strategic Management of Competitiveness in the Context of European Integration Processes. Proceedings of the International Research Conference, Dnipro, March 19, 2025. [Online Edition]. Dnipro: Alfred Nobel University, 2025. 282 p.

2. Шевченко О. М., Братусь Ю. М. Економічна сутність бенчмаркінгу та його роль у інноваційному розвитку підприємства. Бізнес Інформ. 2014. № 4. С. 64-68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_4_11.
3. Rigby D. K. Management tools. Boston: Bain Company Inc, 2013. 14-15 p.

Дєєва Наталія Едуардівна

доктор економічних наук, професор

Державний торговельно-економічний університет

м. Київ

РЕПУТАЦІЙНІ КРИЗИ В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Анотація: У статті досліджено особливості виникнення та динаміку репутаційних криз у контексті цифрових трансформацій, що суттєво змінюють соціально-економічні моделі взаємодії та комунікацій. Показано, що у 2025 році швидкість поширення інформації, інформаційне перевантаження, зростання ролі штучного інтелекту та фрагментація медіапростору формують новий рівень репутаційних загроз. На основі аналізу сучасних досліджень запропоновано класифікацію трьох основних типів репутаційних криз — прямих, непрямих і периферійних — відповідно до ступеня контролюваності, джерела виникнення та потенційної шкоди. Обґрунтовано, що ефективне управління репутаційними кризами потребує стратегічного планування, проактивного моніторингу, аналітичної гнучкості та швидкого реагування в умовах цифрової екосистеми. Зроблено висновок, що стійкість бренду під впливом цифрових трансформацій визначається здатністю передбачати, запобігати та оперативно нейтралізовувати інформаційні загрози.

Ключові слова: репутаційна криза; цифрові трансформації; репутаційні ризики; кризові комунікації; управління репутацією.

Цифрові трансформації, які дедалі впливають на економіку та суспільство через нові моделі соціально-економічної взаємодії вимагають швидкого реагування на репутаційні кризи, які розгортаються за лічені хвилини у 2025 році. Сучасний ландшафт репутаційних загроз розподіляється на два рівні: з

одного боку, домінують традиційні ризики - регуляторні, фінансові та етичні, що становлять понад 70% обговорень; з іншого - швидко зростають нові виклики, пов'язані з різноманіттям, рівністю, інклюзією, що формує нову реальність, у якій справжня стійкість вимагає не лише контролю за усталеними ризиками, а й здатності передбачати та нейтралізувати нові загрози. Невеликий інцидент, спричинений або компанією, використання невдалого контенту, його вірусність, залучення проблемних інфлюєнсерів, один коментар у соцмережах - все це може перетворити репутаційну кризу у фінансову катастрофу. Більшість компаній, які стикаються з репутаційними кризами не готові до змін у навколишньому середовищі - лише 49% американських компаній мають офіційний план кризової комунікації [1]. В нашому гіперполяризованому цифровому світі це ставить більшість компаній, особливо ті, що працюють у великих масштабах, у небезпечну зону ризику.

Аналіз сучасних наукових досліджень дає підстави виокремити основні характеристики репутаційних криз, які розглядають як ситуацію, коли компанія, бренд або особа зазнає значної негативної уваги через певну подію чи дію, що призводить до втрати довіри та зниження іміджу. Для ефективного управління репутаційною кризою необхідно поєднати швидкість, стратегії та глибоке розуміння причин та наслідків репутаційних ризиків. Кризові процеси можуть бути спричинені як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками, різнитися за інтенсивністю, тривалістю та наслідками. Такі кризи вимагають оперативного реагування, зокрема застосування PR-кампаній та стратегій відновлення довіри. Завдання фахівців з управління репутаційними ризиками полягає у прогнозуванні, розпізнаванні ранніх попереджувальних знаків так і у адекватному врегулюванні криз після їх виникнення.

Стійкість організації до кризи, у тому числі репутаційної, визначається її здатністю адаптуватися, відновлюватися та запобігати руйнуванню системи Інформаційне перевантаження, фрагментація ЗМІ ускладнюють раннє виявлення, оскільки вони збільшують шум, створюють сліпі зони та змушують PR-команди робити більше з меншими ресурсами [2]. Звіт Інституту Рейтерса

про цифрові новини за 2025 рік [3] чітко демонструє цю фрагментацію: аудиторія відходить від традиційних медіа, таких як телебачення, друковані видання та новинні веб-сайти, і більше покладається на соціальні мережі, відеоплатформи та онлайн-видання, що потенційно ускладнює аналіз та управління BigData.

Узагальнюючи наукові підходи [1-6], можна виділити такі основні типи репутаційних криз, які посилюються під час цифрових трансформацій (табл.1.1-1.3):

1. Прямі репутаційні кризи, які виникають через рішення, дії або бездіяльність самої компанії чи її керівництва і які безпосередньо залежать від управлінських, виробничих, фінансових або етичних помилок самої організації, тобто сама компанія є прямим джерелом проблеми.

Таблиця 1.

Основні підтипи прямих репутаційних криз

№	Категорія ризику	Суть	Приклади
1	Технологічні та операційні	Збої, дефекти, кіберінциденти, проблеми з якістю або постачанням.	Смертельна аварія за участю Tesla Model X у режимі повністю автономного водіння
2	Фінансові	Неправильні інвестиційні або фінансові рішення, шахрайство у звітності.	Бухгалтерське шахрайство в банку IndusInd - створюючи ілюзію поточних рахунків
3	Стратегічні	Погане планування, відсутність адаптації до змін, ігнорування ринку чи етики.	Kodak - компанія з виробництва фотоапаратів, втратила бізнес і продажі через зростання популярності цифрових фотоапаратів і фотографів,

№	Категорія ризику	Суть	Приклади
			коли не інвестувала в нові технології.
4	Кадрові	Погане ставлення до персоналу, дискримінація, трудові спори.	Масові страйки, звинувачення у відсутності інклюзивності. Amazon: дискримінація працівників з інвалідністю
5	Регуляторні та екологічні	Порушення норм, забруднення довкілля, ігнорування КСВ.	Exxon Valdez (1989), BP (2010).
6	Управління кризами (комунікаційні провали)	Скандали з обслуговуванням, неетичне управління, помилки PR, невдалий маркетинг. Погане реагування під час кризи, замовчування, неефективні комунікації.	Помилки в соцмережах, суперечлива реклама, бойкоти клієнтів American Eagle – невдала реакція на «великі джинси».
7	Зловмисні	Саботаж, чутки, неетична конкуренція, внутрішні зловживання.	Витоки від колишніх співробітників; чорний PR конкурентів.

2. Непрямі репутаційні кризи, які виникають через поведінку окремих осіб усередині компанії (керівників, працівників), що кидає тінь на бренд. Не завжди є наслідком офіційних рішень компанії, але сприймаються суспільством як частина її культури чи цінностей.

Таблиця 2.

Основні підтипи непрямих репутаційних криз

№	Категорія ризику	Суть	Приклади
1	Корпоративні злочини	Фальсифікації, шахрайство, маніпуляції на ринку.	Wirecard — фіктивна фінзвітність.
2	Проблемний керівник (CEO risk)	Скандальна або неетична поведінка лідера.	Uber — Каланік, конфлікт із водієм.
3	Корпоративне лицемірство	Декларування одних цінностей, але протилежна поведінка.	Прайд-реклами в ЄС vs мовчання в авторитарних країнах.
4	«Переворот» / зміна позиції	Компанія різко змінює політику, зраджуючи попередні обіцянки.	Відмова від екологічних ініціатив задля прибутку.
5	Особисті скандали	Приватні дії топів, що викликають сумнів у корпоративній етиці.	Скандал із поцілунком керівництва Astronomer Inc.
6	Неетична поведінка працівників	Публічні образи, порушення норм, витоки.	Суперечки співробітників у соцмережах від імені компанії.

3. Периферійні (опосередковані) репутаційні кризи - виникають через зовнішніх партнерів, підрядників, постачальників, афілійованих структур або навіть незалежні зовнішні події. Компанія формально не винна, але втрачає довіру через асоціацію.

Таблиця 3.

Основні підтипи периферійних репутаційних криз

№	Категорія ризику	Суть	Приклади
1	Кіберінциденти / витоки даних	Збої чи хакерські атаки у партнерів або системах.	British Airways — витік даних клієнтів.

№	Категорія ризику	Суть	Приклади
2	Шкідливий постачальник / партнер	Нечесні або неетичні практики постачальників.	Tesco – «кінський скандал» у бургерах.
3	Зовнішні PR-тригери (медіа / кіно / соцмережі)	Репутаційні хвилі, викликані зовнішніми подіями.	Crockpot – вигадана пожежа в серіалі «Цемі».
4	Соціально-медійні ефекти (дезінформація)	Вірусні фейки чи чутки поза контролем компанії.	Subway – «тунець без тунця».
5	Системні ланцюгові збої	Проблеми з логістикою, банківськими або ІТ-сервісами партнерів.	KFC – проблема з логістичним постачальником.

Отже, репутаційні кризи у сучасних умовах цифрових трансформацій стають непередбачуваними й масштабними через інформаційне перевантаження, різноманітність та нову фрагментацію ЗМІ, надшвидке поширення інформації, зростання впливу штучного інтелекту та відсутність у багатьох компаній плану кризових комунікацій, що робить їх вразливими до репутаційних і фінансових ризиків. Ефективне реагування на репутаційні кризи вимагає від PR-фахівців підсилює потребу у постійному моніторингу та ранньому виявленні «сигналів тривоги», аналітичній гнучкості, швидкості та глибокого розуміння цифрових трансформацій та сучасних медіапроцесів, що підсилюється переходом аудиторії до цифрових платформ.

Проаналізовано три типи репутаційних криз, класифікованих за залученістю компанії та її стейкхолдерів, за ступенем контрольованості та ризиками репутаційної шкоди: прямі (викликані діями компанії, контрольовані, але відповідальні), непрямі (пов'язані з поведінкою працівників, мають тривалий ефект) і периферійні (зумовлені зовнішніми подіями, важко контрольовані, але потенційно небезпечні).

За результатами аналізу необхідно зазначити, що в умовах цифрових трансформацій прямі репутаційні кризи є найнебезпечнішими, тому що вони беззаперечно впливають на довіру, продажі і ринкову вартість компанії, і хоча рівень їхньої контрольованості можна оцінити як високий, але відповідальність за появу повністю лежить на компанії. Непрямі кризи характеризуються середнім рівнем контрольованості, але тривалим впливом через джерело появи репутаційного ризику, пов'язане із людським фактором - невдалу HR-політику, невідповідний кодекс етики – вони здатні підірвати довіру до корпоративної культури компанії в цілому. Периферійні кризи є найменш контрольованими, потенційно глобальними та з високим рівнем репутаційних втрат через вразливість контактної аудиторії, швидкість розповсюдження в медіа, вони вимагають миттєвого реагування, фактчекінгу та прозорості комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Suresh A., Srivastava A. Content Editor Social Media Crisis Management: 6 Proven Strategies for 2025. Sprinklr. 03.07.2025. URL: <https://www.sprinklr.com/blog/social-media-crisis-management/> (дата звернення: 30.10.2025).
2. Early Warning Signs of a Reputation Crisis – and How to Spot Them. Lexisnexis. 29.09.2025. URL: <https://www.lexisnexis.com/blogs/gb/b/media-monitoring-intelligence/posts/warning-signs-reputation-crisis>.
3. Newman N. Overview and key findings of the 2025 Digital News Report. Reutersinstitute. 17.06.2025. URL: <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2025/dnr-executive-summary> (дата звернення: 30.10.2025).
4. 5 Things You Should Know About Crisis Communications in 2025. Adata.pro. 01.05.2025. URL: <https://adata.pro/blog/5-things-you-should-know-about-crisis-communications-in-2025/> (дата звернення: 30.10.2025).

5. The Biggest Corporate Reputation Challenges of 2025. *Signal AI*. 06.08.2025. URL: <https://signal-ai.com/insights/resource/biggest-corporate-reputation-challenges-2025-report/> (дата звернення: 30.10.2025).
6. Brand Reputation Crisis Examples. *Bytescare. blog*. 12.09.2025. URL: <https://bytescare.com/blog/brand-reputation-crisis-examples> (дата звернення: 30.10.2025).
7. What Is Reputational Risk? Definition, Types, and Strategies. *Shopify*. 20.11.2024. URL: <https://www.shopify.com/blog/reputational-risk> (дата звернення: 30.10.2025).

MEDICAL SCIENCES AND PUBLIC HEALTH

UDC 616.12-092.9:547.486

Shevchenko Inna Volodymyrivna

candidate of medical sciences, associate professor

Dnipro State Medical University, Dnipro

<https://orcid.org/0000-0001-7928-9094>

Kushnarova Kateryna Anatolyivna

candidate of medical sciences, associate professor

Dnipro State Medical University, Dnipro

<https://orcid.org/0000-0002-6827-5313>

CARDIOTOXIC EFFECT OF LEAD ACETATE

Introduction. Acute intoxication with lead acetate negatively affects cardiogenesis and functional parameters of the heart. Lead acetate causes hemorrhages, necrotic changes in the myocardium, inflammatory and cicatricial changes, but the ultrastructural basis of the cardiotoxic effect is not sufficiently studied. The aim of the work is to investigate the structural basis of the cardiotoxic effect of lead acetate.

Object and research methods. Pregnant female Wistar rats (average weight 200-220 g) received 2.5% aqueous solution of lead acetate (50 mg/kg, 1 time/day, 2 weeks) before the onset of pregnancy and throughout the entire period of the experiment. The control group consisted of intact animals. On the 1st and 7th day of postnatal development, material (the apex of the left ventricle of the heart) was collected for electron microscopic examination. The samples were fixed in a 2.5%

solution of glutaraldehyde with subsequent post-fixation in a 1% buffered solution of osmium tetroxide. The samples were dehydrated and embedded in Epon-812 epoxy resin. Ultrathin sections were examined using a transmission electron microscope ПЭМ-100-01 ("SELMI", Ukraine).

Research results and their discussion. The results of electron microscopy showed ultrastructural changes in the microcirculatory bed of the heart ventricles. The general architecture and integrity of the blood microvessel wall on the 1st day of postnatal development were not disturbed, but signs of dystrophic changes in the endothelium of hemocapillaries and the development of perivascular edema were found. Perivascular edema is characteristic of hemocapillaries, but is absent near the microvessels of the afferent and drainage links of the microcirculatory bed.

Cytopathological changes in contractile cardiomyocytes consisted of cytoplasmic swelling, mitochondrial swelling and fragmentation, and disorganization of individual myofibrils. Newly formed micromitochondria with single cristae were found mainly near the nucleus, interfibrillar mitochondria with signs of crystallolysis.

On the 7th day of the experiment, ultrastructural signs of progressive dystrophic changes were detected: an increase in the relative density of micromitochondria, pronounced lysis and disorientation of myofibrils, and the appearance of cardiomyocytes in a state of apoptosis.

Conclusion. Based on the results of the assessment of ultrastructural changes in the myocardium, a conclusion was made about the cardiotoxic effect of lead acetate, which consists in damage to the endothelium of blood vessels and direct and/or indirect induction of degenerative changes in cardiomyocytes. The cardiotoxic effect caused destructive changes at the level of contractile myofibrils and edema and fragmentation of mitochondria, which indicates a violation of the energy supply of cells and a violation of their contractile function.

PEDAGOGY AND EDUCATION

УДК 37.015.31:17:81'243

Батуленко Наталія Юрїївна

вихователь

ТЗДОЯС №30

«ВЧИМОСЯ ДОБРОТИ У СОНЕЧКА»

(Конспект заняття з мовленнєвого розвитку для старшої групи)

Програмовий зміст: формувати уявлення дітей про моральні якості людини, сприяти їхнім проявам у повсякденному житті, закладати основи духовності. Стимулювати пізнавальну активність, мислення. Збагачувати словник ввічливими формами звертання, вправляти у розвитку зв'язного мовлення, вчити граматично правильно будувати розповідь, узгоджувати у реченнях іменники з прикметниками, розвивати вміння складати повні поширені речення, вправляти дітей у звуковикові. Виховувати потребу в регулюванні своєї поведінки за свідомо засвоєними морально-етичними нормами; доброзичливі, дружні стосунки. Викликати позитивні емоції, вчити взаємодіяти один з одним, знімати нервову напругу, говорити одне одному приємні слова – компліменти.

Вчити робити вітальну листівку. Прикрашати листівку малюнком. Виховувати наполегливість, творчі здібності, почуття задоволення від виконаної роботи.

Матеріал: лялька- фея Добринка, сердечко з тканини, стрічки голубого кольору, пелюстки квітів з кольорового картону, кошик, штучні квіти, картонні шаблони сердечок, кольорові олівці.

Попередня робота: бесіда за картинками про добро і зло, розучування прислів'їв про добро.

Привітання. Добрий день, добрий день,

Ми вітаємось.

До гостей дорогих, посміхаємось!

Усміхнімось всім довкола:

Небу, сонцю, квітам, людям.

І тоді обов'язково

День до нас привітним буде.

Діти, разом з хорошим настроєм ми почнемо нашу подорож у дивний світ Королівства казки. Ви згодні? Отож слухайте.

Далеко-далеко, за глибокими морями, за густими-прегустими лісами, за високими горами розкинулося королівство Феї Добра, її так звали – Фея Добринка. Вона вчить творити добро і бореться зі злом.

Якщо у світі більше стає зла і жорстокості, то казкова країна Добра все далі і далі віддаляється від людей. А без добра, як без сонечка світ не може існувати. А якщо більше стає добра і милосердя – то наближається.

Фея Добринка запрошує до себе в гості. Але щоб дійти туди, треба виконати її завдання, адже у країну Добра можуть потрапити тільки добрі, чесні та чуйні люди. Фея прислала нам цей кошик та пелюстки квітки. Якщо ми виконаємо її завдання і складемо квітку доброти, то зможемо наблизити казкову країну Добра. А ще Фея Добринка приготувала нам подарунок. А який? Ми дізнаємось, як потрапимо у країну Добра.

Добрі справи добереш,

Диво-квіточку складеш.

Але що ж таке добро? Яку людину називають доброю? (Яка не ображає інших, допомагає, поділиться, зрозуміє, яка може захистити, втішити, яка не залишить товариша в біді).

1. Так добра людина випромінює тепло і світло, своїми добрими вчинками, розраджує, заспокоює, ніби притягує до себе. Вона ввічлива, тактовна, її шанують, цінують, з нею приємно спілкуватися.

Вірш. На доброті існує світ

І добротою пахне хліб

На допомогу друзям йти

Це також вияв доброти.

Доброта ніколи не старіє,

Доброта від холоду зігріє,

Доброта, як сонце світить

Дітей і дорослих тішить.

Я всміхаюсь сонечку,

Здравствуй, золоте –

Я всміхаюсь квіточці –

Хай вона цвіте.

Я всміхаюсь дощику:

Мийся мов з відра –

Друзям усміхаюся,

Зичу їм добра.

Ми усі одна сім'я,

Неповторні – ти і я

Будемо усі дружити

В злагоді та мирі жити.

Бо життя – це диво казка

В ньому є любов і ласка

Ми прийшли у світ, щоб жити

Й на землі добро творити.

Отже, такі добрі і чемні діти, я думаю зможуть потрапити у країну Добра.

2. Дидактична гра «В якому вчинку живе добро».

Діти визначають вчинок і піднімають картку з хмаринкою або сонечком.

– Якщо я називаю поганий вчинок, ви піднімаєте картку з хмаринкою, якщо добрий – з сонечком.

– Допомогати другові в біді

– Когось образити

– Захистити слабкого

– Когось обдурити

– Ділитись тим, що маєш

– Не слухатися старших

– Вихвалитися перед кимось

– Радіти з чужої біди

– Співчувати, якщо з кимось сталося нещастя

– Дразнитись

– Ображатись через дрібниці

– Пробачати і просити пробачення, якщо когось образив

– Поважати інших

– Ви справились із цим завданням. Ще одна пелюстка з'явилась на квітці.

3. Дидактична гра «Кошик добрих справ».

Пригадайте, яку добру справу ви зробили вчора, сьогодні чи кілька днів тому назад. Розкажіть про неї. Діти розповідають і кидають квітку в кошик добрих справ.

У нас тепер новий кошик добрих справ. (Додаємо ще одну пелюстку). Ми добрались до галявинки, давайте відпочинемо.

Точковий масаж.

У наших долоньках сплять добрі крихітки гномики. Розбудіть їх: потріть долоньку об долоньку швидко-швидко. Відчуваєте? Ваші долоньки стали гарячими. Це гномики прокинулися і понесли здоров'я у кожную клітинку вашого організму. А тепер побавимо їх – притиснемо долоньки до щічок (вдих-видих), розбудимо у кожному пальчику їх братиків.

У великому – щоб бігала кров

У вказівному – щоб добре працював шлунок

У середньому – печінка

У безіменному – щоб стати розумним

Мізинчик – щоб краще працювало серце і легко нам дихалось.

Ми трішки відпочили на галявині, але це не проста галявина, а галявина слів. Тут живуть слова, але вони якісь сумні, злі, темні. Давайте їх перетворимо на радісні, теплі, добрі, веселі.

4. Дидактична гра «Назви слово, протилежне за значенням».

Темний-світлий, сумний-веселий, злий-добрий, сваритися-миритися, руйнувати-будувати, жадібний-щедрий, горе-радість, ворог-друг, сльози-сміх, війна-мир, ненависть-любов, страх-сміливість, байдужість-співчуття, брехливий-чесний.

Молодці, ставимо ще одну пелюстку.

5. Прислів'я про добро:

6. Добро довго пам'ятається.

7. Хто людям добра бажає, той і собі має.

8. Роби добро не кайся – робиш зло і сподівайся.

9. Перший крок до добра – не роби зла.

10. Не одежа красить людину, а добрі діла.

11. Раз добром зігріте серце вік не прохолоне.

12. Добро, як сонечко гріє.

13. Добро роби, добре й буде.

Молодці, а зараз ставимо ще одну пелюстку.

У всіх нас з вами настрій може бути різний. І залежить від різних ситуацій в нашому житті, в які ми потрапляємо. Ось зараз ми пограємо в гру «Продовж речення».

«Мені весело, коли»

«Мені сумно, коли»

«Я сердитий, коли»

Так, у нас, у наших друзів, у всіх людей бувають такі моменти в житті, коли наші почуття керують нами: ми не спокійні, роздратовані, когось можемо образити грубим словом чи своїм вчинком, розповісти чийсь таємницю, образитись через якусь дрібницю, і тоді так неприємно на серці, а тому ми повинні вчитись стримувати свої негативні емоції, вміти взяти себе в руки.

Ось які поради дає нам Фея Доброти.

1. Взяти себе в руки – тобто заспокоїтись. Якщо відчуваєте, що так і не терпиться когось обізвати штовхнути, викрикнути, коли треба помовчати, треба довести свою силу; обхватити долонями лікті і сильно притиснути руки до грудей – це поза стриманої людини.

– Давайте спробуємо.

2. Коли відчуваєте, що назовні рветься викрикування, а треба змусити себе стримувати, промовчати подивитись на щось зовсім маленьке, заховати язичка за зубами. Ось так.

3. Вдихни повітря. Коли роздратовані – вдихніть повітря глибоко-глибоко і тихенько повільно видихніть, щоб самі не чули свого видиху. Спробуємо.

Але діти, якщо ми будимо знати правила дружби, то мабуть ці поради нам не знадобляться.

1 правило. Тепло свого серця віддавати друзям .

2 правило. Завжди ділитися з товаришами гостинцями, іграшками.

3 правило. Допомогати товаришеві в скруті.

4 правило. Якщо хтось плаче, підійти і втішити.

5 правило. Не сваритися з товаришами, гратися дружно.

6. Дидактична гра «Вчити правильно».

7. Ви прийшли до дитсадка. Яке перше слово повинні сказати? (Доброго ранку).

8. Вам допомогли роздягтися, повісити одяг. Що треба сказати? (Дякую).

9. Ви прийшли до роздягальні і випадково когось штовхнули. Що треба сказати? (Пробач, будь-ласка).

10.Щоб вам із задоволенням допомогла людина, треба не забувати чарівне слово. Яке? (Будь-ласка).

11.Людина зробила добре діло і їй потрібно їй віддячитись. Які слова ви скажете? (Дякую. Широ дякую).

12.Які слова ви не забуваєте говорити мамі і тату, коли йдете спати? (На добраніч).

Ось ми і зібрали всі пелюстки і в нас вийшла чудова квітка. (Діти читають слово «Доброта»). Ми виконали всі завдання. Багато добрих справ зробили і розповіли про них.

Ми наближаємось до королівства Феї Добринки.

Але в нас ще одна перешкода – перед нами розкинулося широке море. Але це нас не зупинить, бо ми самі стали морськими хвильками. Беріть стрічки і уявіть собі, що – ви морські хвильки. Відкрили всі очі. На морі – ранок. Повільно сходить сонечко. І повільно піднімаються хвильки. Повіває легенький свіжий вітерець. Хвильки на морі легенькі, спокійні. Сонечко зійшло кинуло своє проміннячко на хвильки, хвильки заблищали, засміялися, заграли в проміннях сонечка. Вони веселі. Привіт сонечко! Вода блищить і переливається. Сміється хвилька! Хі-хі-хі, Ха-ха-ха! Так весело! Поволі вітерець стихає... Хвилька каже: «ш-ш-ш». Хвилька спокійна, лягає на берег тихо і лагідно ...Сідають, нахиляють голови, руки зі стрічкою витягують поперед себе. З'являється Фея, вона дарує сонечко.

– Це серце – це символ доброти. Є таке свято коли люди дарують одне одному серця. Воно велике і світле. Воно вміє любити і радіти, сумувати і співчувати. Воно може змінити людину, зробити її доброю.

Беріть у руки серце і доторкайте до свого сердечка, щоб воно увібрало усі найкращі ваші почуття, усю любов і тепло і передало їх одне одному, і будемо говорити при цьому приємні слова одне одному.

Діти передають сердечко одне одному і при цьому говорять компліменти.

Хай кожен день для вас

Приносить радість.

І рідко десь блукає сум,
А настрій буде тільки гарним,
А серце добрим і ясним.

Отже, будьте завжди такі: дружіть, любіть одне одного, даруйте добро одне одному.

Але це ще не все. У всіх вас є близькі рідні люди, яких ви любите. Вам мабуть хочеться і для них зробити, щось приємне. Ми з вами почали виготовляти вітальну листівку «Сердечко» і сьогодні ми її закінчимо і ви зможете подарувати її комусь із своїх рідних, чи своєму другові. Сердечко червоного кольору прикрашене кольоровою стрічкою. Всередині ви можете намалювати квіточку, сонечко.

Живи, добро звершай,
Та нагород за це не вимагай.
Лиш в добро і вищу правду віра
Людину відрізня від звіра.
Хай оживає істина проста:
Людина починається з добра.

Бездідько Тетяна Олександрівна

Грибініченко Тетяна Петрівна

Іващенко Людмила Іванівна

Вихователі

Сумський дошкільний навчальний

заклад (центр розвитку дитини)

№26 «Ласкавушка» Сумської міської ради

м. Суми, Україна

ТВОРЧА ГРА ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ ВЗАЄМОДОПОМОГИ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Анотація. У статті розглядається проблема виховання взаємодопомоги у дітей старшого дошкільного віку засобом гри. Визначено педагогічні умови, що сприяють формуванню моральних якостей, дружніх взаємин та вмінню співпрацювати. Проаналізовано результати експериментальної роботи, що підтверджують ефективність використання творчих ігор у формуванні взаємодопомоги.

Ключові слова: взаємодопомога, дошкільний вік, ігрова діяльність, моральне виховання, творча гра.

Актуальною проблемою сьогодні як в теорії, так і на практиці є проблема виховання підростаючого покоління, а саме формування в дитини з перших років її життя таких взаємовідносин з навколишніми, які б базувалися на моральних принципах гуманізму. У цивілізованому суспільстві такі відносини, визначаються дружнім співробітництвом, взаємоповагою, піклуванням людей один про одного, взаємодопомогою.

Зміни, що проходять у житті всього нашого суспільства, насамперед пов'язані з багатьма труднощами не лише в політичній, економічній, соціальній сферах, а й в сфері виховання молодого покоління. Чільне місце серед багатьох чинників, що обумовлюють формування особистості дитини дошкільного віку посідають взаємини з іншими людьми. Безумовно однією з найбільш довірливих і емоційно насичених, результативних форм таких взаємин – це взаємини між ровесниками [52].

Дитина пізнає себе і світ навколо через спілкування з однолітками, що формує у неї потребу цінувати себе, інших людей і довкілля. Ці та інші принципи є засадничими у Законі України «Про дошкільну освіту», Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні та інших нормативних документах.

Отже, для гармонійного розвитку дитині необхідний справжнє освітнє середовище – розвивальний простір, що має задовольняти її бажання грати, рухатися, досліджувати довкілля, спілкуватися й взаємодіяти з ровесниками, активно проявляти себе.

Спілкування дітей, що ґрунтується на взаємодопомозі, доброзичливості та дружбі, сприяє розвитку їхньої особистості і позитивно впливає на психологічний клімат у дитячій групі.

Творча гра без сумніву є одним із найцікавіших видів діяльності дітей, важливим інструментом виховання та засобом всебічного розвитку дошкільника. Її часто називають «супутницею дитинства», адже грають не тільки діти, а й дорослі. Дитяча творча гра – це діяльність, яка допомагає засвоювати предметний і соціальний світ навколо, відображаючи враження дитини від його пізнання. Відомо, що дитинство – це, перш за все, можливість розвивати свою індивідуальну ігрову активність, яка є невід'ємною частиною дитячої культури. Крім того, гра виступає потужним виховним засобом.

Саме тому одним з ефективних засобів морального виховання, а отже виховання міжособистісних взаємин у дітей, є творча гра. Бо саме вона

задовольняє потреби та інтереси дітей, сприяє прояву їхньої самостійності, творчості, ініціативи, імпровізації, перевірці себе. У грі дитина активно засвоює правила і норми поведінки, пізнає навколишній світ, засвоює стосунки між людьми, себе, свої можливості, усвідомлює свої зв'язки з іншими. Цілеспрямований характер гри дозволяє добирати необхідні засоби, іграшки, товаришів по грі, вступати в стосунки з однолітками, здійснювати ігровий задум, а її творчий характер допомагає реалізувати свої уявлення про оточення, ставлення до нього тощо [49].

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури нами виокремлено важливі педагогічні умови виховання взаємодопомоги у старших дошкільників у процесі творчої гри:

- створення умов для вільної самостійної ігрової діяльності дітей;
- стимулювання і заохочення прагнення дітей допомагати один одному в грі;
- створення передумов розвитку моральних якостей вході ігрової діяльності;
- активізація уяви дитини і стимулювання творчості шляхом включення в один сюжет реальних і вигаданих персонажів в процесі ігрової діяльності;
- спонукання дітей до ігор-фантазій, під час яких вони можуть активно «діяти» у мовному плані, схвально ставитися до залучення у гру;
- сприяння виникненню в грі дружніх, партнерських взаємин та ігрових об'єднань за інтересами;
- створення позитивної емоційної атмосфери в процесі ігрової діяльності;
- формування позитивних моральних якостей особистості старшого дошкільника, які сприяють розвитку дружніх взаємин;
- навчання дітей прийомам взаємодії в процесі гри та спілкування [56].

З'ясуємо вимоги, що висуваються до успішної організації сюжетно-рольових ігор. Л. Врочинська пропонує дотримуватися таких вимог [17]:

- вміння кожної дитини виконувати будь-яку роль у тієї чи іншої грі (пропонує дітям мінятися ролями);

- під час гри вживати ввічливі слова, як необхідну умову культури спілкування;

- використовувати цікавий і привабливий для дитини матеріал, розміщувати його у доступних для дітей місцях;

- всіляко підтримувати прояв ініціативи дитиною у грі.

Але щоб у дітей виникло бажання гратися необхідно створити належні умови, а саме:

- не обмежувати час та місце для проведення гри;

- забезпечити дошкільників ігровим матеріалом, іграшками;

- збагатити дітей позитивним життєвим досвідом та яскравими емоціями;

- сформувати у дітей відповідні ігрові вміння для кожної сюжетно-рольової гри;

- навчити дітей спілкуванню з однолітками: бути з ними уважними, чуйними, тактовними [17].

Керівництво ігровою діяльністю дітей передбачає два головних етапи: на першому етапі гра виникає на основі вражень дітей під час ознайомлення їх із суспільними явищами, потім вона поглиблюється і розвивається за допомогою іграшок та замінників. На другому етапі вихователь активізує зміст ігри таким чином, щоб діти придбали знання, моральні уявлення, розвинули творчість та самостійність за допомогою рольового спілкування вихователя з ними.

Для того щоб забезпечити правильну організацію та проведення сюжетно-рольової гри, необхідно:

- чітко та послідовно спланувати навчально-виховну роботу з керівництва творчими іграми;

- скласти перспективне планування підготовки сюжетно-рольових ігор на рік;

- вихователю конкретизувати ігрові ситуації під час гри, враховуючі знання та вікові особливості дітей, конкретну ситуацію [26].

Для ефективного проведення сюжетно-рольової гри необхідно дотримуватися вимог до гри та здійснити педагогічне керівництво з боку

вихователя. Вимоги до гри перелічені вище. О. Бутенко окреслила вимоги до вихователя та його дії у процесі організації і проведення гри [9]:

- знання і врахування психологічних та вікових особливостей вихованців, а також індивідуальних особливостей кожної дитини;
- розуміння ігрового задуму дітей, їх переживаній, вміння своєчасно встановити з вихованцями дружні відносини;
- вміння пробудити у дитини інтерес, бажання гратися в колективі однолітків;
- добре знання структури рольової гри, її чотирьох компонентів: розподілу ролей, ігрових дій ролей, ігрового застосування предметів та їх заміників, стосунків між гравцями;
- своєчасне проведення роботи з дітьми по ознайомленню з навколишнім життям, працею дорослих у різних сферах, щоб діти могли використати отримані знання про навколишню дійсність у грі;
- сприяти розвитку творчості, фантазії, уяви дошкільників за допомогою різноманітних прийомів: запитання, заохочення, репліки, вказівки, оцінки окремих персонажів тощо;
- розвивати самостійність, цілеспрямованість, наполегливість старших дошкільників, тримаючи в полі зору всіх учасників гри, у разі необхідності самому стати учасником гри;
- сприяти організації дитячого колективу у грі, вихованню дружніх почуттів, позитивних моральних якостей.

Зміст кожної гри діти розкривають завдяки виконанню обраних ролей. Звичайно вони виконують роль знайомого їм дорослого, імітуючи його дії.

Роль дитини може складатися із простих міміки, розмови без супроводу відповідними мовними висловлюваннями. Якщо дитина грає сама то вона виконує роль одночасно і за себе, і за ляльку. Ігрові дії дітей узагальнені і лаконічніші, ніж предметні, це дає змогу швидко розіграти події, що відбуваються з великим часовим інтервалом. На передній план діти висувують взаємини між людьми та зміст їх діяльності.

При виконанні ролі, дитина підкоряється обговореним правилам поведінки, які дошкільники встановлюють самостійно. Цим творча гра відрізняється від рухливих і дидактичних ігор, у яких правила визначає дорослий. Правила, що встановила дитина, внутрішньо самообмежують, самовизначають її.

Як бачимо, для виконання певної ролі дитина спочатку засвоює поведінку конкретної діючої особи, потім усвідомлено розрізняє себе і персонажа, роль якого вона виконує. Діти у сюжетно-рольовій грі діють від імені себе і від імені свого обраного персонажу, цим самим вони виокремлюють себе серед інших. Ігрові і реальні стосунки дітей тісно пов'язані, однак не тотожні. Наприклад, дитина може виконувати роль персонажа з високоморальною поведінкою, однак її моральний рівень реальних взаємин у грі може бути дуже низьким.

Основним засобом формування соціальної компетентності старших дошкільників слугують ігри, в яких моделюються відносини дорослих і діючими персонажами є декілька партнерів. У процесі гри в дитячому колективі панує щира, доброзичлива атмосфера співпраці і взаєморозуміння. У грі діти розподіляють обов'язки, приймають спільні рішення, обстоюють свою думку, отже, здобувають свій перший досвід співіснування у суспільстві [24].

В. Павленчик виділив два класи творчих ігор [19]:

- самодіяльні ігри, тобто ігри, що виникають з ініціативи дитини;
- ігри, які пропонує дітям дорослий.

У самодіяльних іграх діти найбільш яскраво розмірковують над реальним життям, саме такою повинна бути провідна діяльність у старших дошкільників і саме такі ігри найбільш сприяють вихованню їх соціальної компетентності.

Коли вихователь організовує сюжетно-рольову гру для того, щоб діти закріпили певні знання, спочатку разом з ними обговорюють тему гри та її сюжет. Потім розподіляють ролі, узгоджують, як персонажі будуть взаємодіяти, а також підбирають необхідні предмети і іграшки для гри. Під час гри діти виконують свої ролі відповідно до задуму. Іноді вихователь теж бере участь у грі у менш важливій ролі, щоб допомагати і направляти процес,

але так, щоб не заважати дітям проявляти ініціативу і не перетворити гру на нудне навчання. Це допомагає поєднати навчання з творчістю і цікавим заняттям для дітей.

Організуючі гру, треба забезпечити дитині безпечні і комфортні умови, у приміщенні повинно бути просторо, затишно, тихо. Для того, щоб дітям було цікаво грати, важливо створити належне предметно-ігрове середовище, в якому повинні бути ігрове обладнання, крупно габаритні ігрові модулі, атрибути для проведення сюжетно-рольових ігор «Лікарня», «Школа», «Магазин», «Перукарня», «Ательє» та інших, а також предмети-замінники.

У старшому дошкільному віці, крім спільних сюжетно-рольових ігор, у дітей починають з'являтися індивідуальні та навіть режисерські ігри з іграшками. У таких іграх дитина не грає певну роль, а керує взаємодією персонажів-іграшок. Іграшки стають центральними, але сюжет гри не прив'язаний до конкретного ігрового середовища, а діти самі обирають матеріали для гри відповідно до вигаданого сюжету.

Для того, щоб допомогти дитині взяти певну роль, педагог може застосувати такі прийоми роботи:

- спільні ігри педагога і дітей, в процесі яких дорослий демонструє емоційне ставлення до іграшки та показує ігрові дії з нею, дитина ж виконує ряд дій, притаманний певній ролі;

- повторні спільні ігри, метою яких є ускладнення ігрових дій;

- у процесі гри дорослий може узагальнити дії дитини («ти як лікар лікуєш ведмедика», «ти як мама годуєш ляльку»), по закінченню гри співвідносити їх з певною роллю («ти грав у лікаря», «ти грала у доньки-матері») [37];

- якщо при розподілі ролей декілька дітей хочуть взяти одну роль, вихователь може емоційно, із захопленням розповісти про особливості поведінки інших персонажів гри і таким чином зробити інші ролі привабливими для дітей;

– якщо гра почалась, а дітям важко розіграти окремий епізод, втручатися у гру із порадами або вказівками недоцільно, тому вихователь може вступити у гру в будь-якій ролі і звертатись до дітей, як до дієвих осіб [39].

О. Друзяк стверджує, що основою ефективного керівництва ігровою діяльністю є високий рівень володіння наступними професійними вміннями [21]:

- спостереження за грою, її аналіз, оцінювання рівня розвитку ігрової діяльності;
- проектування розвитку гри, планування прийомів, покликаних стимулювати його;
- збагачення вражень вихованців з метою розвитку гри; допомога у виборі найяскравіших вражень, які можуть сприяти грі;
- організація початку гри; спонукання до неї дітей;
- проектування і передбачення розвитку конкретної гри;
- використання непрямих методів керівництва грою, які активізують психічні процеси дитини, її досвід (проблемних ігрових ситуацій, запитань, порад, нагадування та ін.);
- змінювання характеру і змісту спілкування з дітьми відповідно рівню розвитку ігрової діяльності старших дошкільників для створення сприятливих умов до переходу гри на вищий рівень;
- включення у гру на головних або другорядних ролях, встановлювання ігрових стосунків з дітьми, навчання грі показом, поясненням;
- вміння запропонувати у гру нову роль, ігрову ситуацію, ігрову дію;
- регулювання взаємин, розв'язання конфліктів, які виникають у процесі гри, використання гри для створення доброзичливій атмосфери в групі, залучення до ігрової діяльності сором'язливих, невпевнених, малоактивних дітей;
- обговорювання й оцінювання гри.

Важливо вміти також зберегти протягом гри невимушену дитячу діяльність за будь-якого стилю і способу керівництва нею. Важливим є також

продуктивне спілкування вихователя з дітьми, його взаємодія з гравцями у процесі гри.

Керівництво сюжетно-рольовою грою в ЗДО здійснюється у двох основних напрямках:

1. Непряме керівництво (без втручання вихователя у гру) здійснюється за допомогою спостереження, цільових прогулянок; екскурсій; бесід; читань художньої літератури; перегляду фільмів; занять (особливо мовленнєвих); розгляду ілюстрацій (фото, картин); ознайомлення з атрибутами, предметами-замінниками та способами їх використання; організації ігрового простору (добір, виготовлення власноруч); ігор (конструктивні, дидактичні, рухливі); образотворчої діяльності; ігор-імітацій; уявної «телефонної розмови»; придумування історій (для планування гри, наприклад, «Придумаймо історію про хвору дівчинку і те, як допоміг незвичайний чай»); «домашні завдання», які б привчили дитину до самостійного пошуку інформації (наприклад, «Як мама прибирає. Що робить спочатку, що потім...»).

2. Пряме керівництво (з втручанням вихователя у гру). Вихователь, увійшовши у ігрові стосунки з дітьми, за допомогою особливих звертань (реплік, порад, запитань, нагадувань), які своєю ігровою формою і тоном відповідають характеру поведінки дітей, виконуючих ігрові ролі, активізує мислення, мову, пам'ять, уяву дітей. Зміст і тон звертань дорослого дає зрозуміти дитині, що з нею ведуть розмову як з дорослим, в образ якого вона перевтілилась. Це викликає у дитини бажання вступити з дорослим у ігрові стосунки, практично використовувати його рекомендації, погоджуватися з ним. Вихователь може знаходитися серед дітей, які граються, але не постійно виконувати ігрової ролі, а вступати у міжособистісне спілкування почергово з усіма дітьми, які потребують допомоги [50].

Завдання вихователя в організації і керівництві грою полягає у побудові сюжету, розумінні партнера по грі, узгодженні своїх дії з діями дітей. При цьому він використовує:

– пораду;

- доречне запитання перед початком гри;
- допомогу у об'єднанні кількох сюжетів в одну гру (підказкою, натяком, порадою, запитанням, пропозицією);
- прямого втручання у гру, якщо вона набула негативного спрямування [52].

Отже, для успішної організації сюжетно-рольових ігор дітей необхідно дотримуватися певних вимог до гри, створення належних умов для їх проведення; для того, щоб допомогти дитині взяти певну роль, педагог застосовує такі прийоми роботи: спільні ігри педагога і дітей, в процесі яких дорослий демонструє емоційне ставлення до іграшки та показує ігрові дії з нею, дитина ж виконує ряд дій, притаманний певній ролі; повторні спільні ігри, метою яких є ускладнення ігрових дій; у процесі гри дорослий може узагальнити дії дитини; якщо при розподілі ролей декілька дітей хочуть взяти одну роль, вихователь може емоційно, із захопленням розповісти про особливості поведінки інших персонажів гри і таким чином зробити інші ролі привабливими для дітей; якщо гра почалась, а дітям важко розіграти окремий епізод, втручатися у гру із порадами або вказівками недоцільно, тому вихователь може вступити у гру в будь-якій ролі і звертатись до дітей, як до дієвих осіб.

Таким чином, творча дитяча гра має надзвичайне значення для реалізації багатьох виховних завдань, насамперед, для формування дитячого колективу та налагодженню в ньому доброзичливих взаємин. Навички суспільної поведінки, сформовані в ігровій діяльності з однолітками стимулюють дошкільників до позитивних форм спілкування не тільки в творчих іграх, а й у повсякденному житті. Реалізація вищезазначених педагогічних умов в освітньому процесі закладу дошкільної освіти сприятиме вихованню взаємодопомоги у старших дошкільників у процесі ігрової діяльності.

ВИСНОВКИ

Аналіз наукових досліджень дозволяють зробити висновок, що виконання моральних норм є важливою умовою існування особистості в суспільстві. У свою чергу, це передбачає виховання певних рис особистості. Стосовно спільної з іншими людьми діяльності, такою якістю є взаємодопомога.

Процес формування у дітей дошкільного віку взаємин, що базуються на моральних цінностях демократичного суспільства – ключове завдання сучасної дошкільної освіти. Безумовно спілкування дітей, що ґрунтується на співробітництві, доброзичливості, взаємній приязні, сприяє формуванню особистості кожного вихованця й поряд з цим впливає на психологічну атмосферу в групі закладу дошкільної освіти.

В дослідженні визначено, що взаємодопомогу можна трактувати як процес, спрямований на вміння емпатійно сприймати проблеми, думки, позиції іншої людини і готовність діяти разом, допомагати задля досягнення певної мети. Взаємодопомога – це взаємна допомога, що надається один одному.

Встановлено, що протягом усієї історії людства феномен гри притягував до себе увагу видатних мислителів, філософів, педагогів, соціологів, психологів. Кожному етапу історії життя людства характерне власне бачення своєрідного впливу ігрової діяльності на формування й становлення дитини як особистості. Теорія гри має свою давню історію.

Доведено, що важливе значення гри полягає в тому, що дошкільники в природній формі, наслідуючи світ дорослих, опановують моральні норми, отримують уявлення про професійні та сімейні ролі. Гра сприяє розвитку в дошкільників розумових, рухових, та мовленнєвих навичок. Діти, відображаючи в грі різні сторони життя та особливості діяльності дорослих, взаємовідносини в дитячому колективі, поповнюють і уточнюють свої знання про навколишній світ, вчаться співпереживати і відрізняти вимисел від реальності. Існує безліч класифікацій ігор, зокрема: ігри з ініціативи дітей (творчі); ігри з ініціативи дорослого з готовими правилами (дидактичні, рухливі). Саме творча гра є ключовим видом дитячої діяльності, яка сприяє гармонійному, всебічному розвитку дітей дошкільного віку.

Аналіз досліджень дозволяє стверджувати, що ігрова діяльність дітей дошкільного віку має надзвичайно важливе значення для розвитку дитячої особистості. Вона є структурно, складним системним утворенням. Методично грамотне педагогічне керівництво ігровою діяльністю реалізується шляхом організації предметно-розвивального ігрового простору, що сприяє ефективному функціонуванню всіх структурних компонентів гри, урахування видових особливостей ігор та актуальних потреб дітей старшого дошкільного віку.

Встановлено, що проблема виховання взаємодопомоги у дітей дошкільного віку є надзвичайно актуальною. Дитяча гра має виняткове значення для розв'язання багатьох виховних завдань насамперед для становлення дитячого колективу та розвитку в ньому доброзичливих взаємин. Ігрова діяльність допомагає педагогові в легкій, невимушеній формі познайомити, закріпити належні норми і правила поведінки, взаємодопомоги в дитячому колективі. Навички суспільної поведінки, набуті в ігровій діяльності з ровесниками спонукають дошкільників до позитивних форм спілкування не лише в грі, а й у повсякденному житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бутенко О. Формування гармонійних взаємин у різновіковій групі: технологія виховної роботи. Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. 2012. №37 (1). С. 134–140.
2. Врочинська Л. Виховання гуманності як філософсько-педагогічна проблема. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2011. Вип. 38. С. 123–130.
3. Глущенко А. Обов'язок, відповідальність. *Дошкільне виховання*. 1984. № 8. С. 8-9.
4. Державна національна програма «Освіта. Україна ХХІ століття». Київ: Райдуга, 1994. 24 с.

5. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія / А. М. Богуш, Л. О. Варениця, Н. В. Гавриш та ін. Луганськ: Альма-матер, 2006. 368 с.
6. Ігрова діяльність старших дошкільників / Упор, Н. Ф. Юрченко. Харків: Вид. група «Основа», 2011. 304 с.
7. Луцан Н.І. Мовленнєво-ігрова діяльність дітей дошкільного віку. Одеса: ПНЦ АПН України – СВД М.П.Черкасов, 2005. 319 с.
8. Петренко, І. О., Соловей, Ю. О. Виховання доброзичливого ставлення до однолітків у дітей старшого дошкільного віку. *Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка–2019»*. XXI Всеукраїнська наукова конференція молодих учених, 2019. №2. С. 312–314.
9. Поніманська Т. І. Праця – школа моральності. *Дошкільне виховання*. 1985. № 5. С. 5–6.
10. Рібцун Ю. В. Використання творчих ігор у роботі вихователя. Педагогіка здоров'я: зб. наук. пр. II Всеукр. наук.-практ. конф. / за заг. ред. акад. І. Ф. Прокопенка. Харків. : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2015. С. 414–419.

Білик Наталія Тарасівна

Вихователь

Заклад дошкільної освіти №30 «Вишенька»
м. Тернопіль, Тернопільська область, Україна

«ЩЕДРА ОСІНЬ ВЖЕ ПРИЙШЛА І ДАРИ НАМ ПРИНЕСЛА»

(конспект заняття з мовленнєвого розвитку для старшої групи)

Програмовий зміст: навчати дітей складати поширені речення з використанням мнемотехніки, описові розповіді з опорою на колажі та схеми-пиктограми, активізувати словник назвами овочів і фруктів, узагальнюючими словами "овочі", "фрукти"; вдосконалювати вміння добирати прикметники-означення до заданих слів; розвивати вміння виділяти характерні властивості предметів, узагальнювати їх за певною ознакою; формувати культуру мовленнєвого спілкування, навички діалогічного, монологічного мовлення, вміння підтримувати розмову відповідно до ситуації, регулювати силу голосу, темп мовлення, використовувати навички інтонаційної виразності; виховувати моральні якості у дітей: дружелюбність, гостинність, навички співпраці під час виконання спільних завдань, естетичні почуття від сприйняття осінньої природи.

Матеріал: муляжі овочів, фруктів, коректурні таблиці, картинки із зображенням овочів, фруктів, схеми-пиктограми, дидактичні рамки, картинки із зображенням осінньої природи.

Попередня робота: бесіди з дітьми про овочі і фрукти, осінні явища в природі, екскурсії в природу, розглядання картин, читання художньої літератури із заданої теми.

Хід заняття:

Вихователь: Діти, у нас сьогодні незвичне заняття ,до нас у гості завітає гість, який приїхав з іншої країни, де завжди тепло і не буває зими, де дерева завжди зелені. зараз я зателефоную до нього і запитаю чи його літак приземлився і чи він прибув до нас.

(Вихователь бере телефон і телефонує)

- Алло, Джон, наші діти чекають Вас у гості.

(Відповідь гостя, що він незабаром до них завітає)

Приходить іноземний гість: Добрий день, діти, я прилетів до вас з із далекої країни Австралії, мене звати Джон. Я привіз вам подарунки *(екзотичні фрукти, пригощає дітей і знайомиться з ними)*.

Джон: А у вас ростуть такі фрукти?

Відповідь дитини: Такі фрукти ми купуємо у супермаркеті, але у нас вони не ростуть.

Джон: А які фрукти ростуть у вас?

Вихователь: У нас росте багато овочів і фруктів. зараз наші діти розкажуть вам про них.

(Діти разом з гостем розглядають колаж, складають короткі описові речення про обраний фрукт чи овоч з опорою на схему-підтограму)

Джон: А в нашій країні такі овочі і фрукти не ростуть, я сфотографую і покажу своїм друзям.

Дидактична гра "Овочі і фрукти" (на закріплення назв овочів, фруктів, вміння вживати узагальнюючі слова «овочі», «фрукти»)

Вихователь: Діти, давайте в один кошик зберемо овочі,а в інший - фрукти. Наш гість пограє гру разом з вами.

Після закінчення гри закріплюють узагальнюючі слова "овочі", "фрукти".

Фізкультхвилинка :

На город підемо, урожай зберемо*(крокують)*

Ми морквини вирвемо *(нагинаються)*

І картоплі накопаємо*(імітують капання картоплі)*

Зріжемо качан капусти (*зрізають*)

Круглий, соковитий, (*показують коло руками*)

Бурячків нарвемо трішки (*нагинаються "рвуть"*)

І вернемось по доріжці (*крокують*)

Вихователь: Ми зібрали з вами на городі багатий урожай овочів. А що з нього можна приготувати? (*Відповіді дітей: салати, супи, борщ*)

Дидактична гра "Зваримо борщ"

Вихователь: Пропонує серед картинок із зображенням овочів і фруктів обрати ті овочі, які потрібні для приготування борщу. (*Діти виконують завдання*).

Вихователь розповідає іноземному гостю, що борщ це дуже смачна страва української кухні.

Вихователь звертається до гостя: А найбільше овочів і фруктів в Україні дозріває восени і тому у нас осінь називають щедрою.

- *А чи знаєте якою красивою буває в нас природа восени, коли жовтіє листя, дозрівають яблука, груші, квітне багато осінніх квітів?*

Джон: Цікаво б було подивитися якою буває осінь у вашій країні. Тому що я це бачив тільки на екрані телевізора.

Дидактична гра "Що буває восени?"

Вихователь демонструє дітям великий сюжетний малюнок із зображенням осінньої природи. навколо малюнка незаповнені віконечка. Картки-символи у вихователя. за вірну відповідь дитина отримує картку. Гра триває поки не будуть заповнені всі віконечка.

Запитання до дітей:

- Яке небо восени?
- Які хмари на осінньому небі?
- Яке листя на деревах?
- Як називається явище природи, коли обпадає листя?
- Що відбувається у житті птахів?

Джон: А ваша осінь зовсім не схожа на ту осінь, яка в нашій країні. я зроблю декілька фото, щоб показати красу природи восени в Україні своїм друзям.

Вихователь: А після осені настає холодна зима, коли на вулиці морозно і випадає багато снігу. Тому наші люди з осені, коли багато овочів і фруктів роблять запас на зиму. Консервують овочі і фрукти, варять смачні варення.

Вправа "**Добери прикметник**"

Варення з яблук...(яблучне)

Варення з малини...(малинове)

Варення з вишень ... (вишневе)

Варення з полуниці...(полуничне)

Вихователь: І зберігають ці запаси у коморах.

Вихователь пропонує дітям, використовуючи метод коректурних таблиць розставити запаси на зиму у "коморі" за вказівкою:

- Яблука будуть зберігатися на верхній полиці, у правому верхньому кутку.
- Під яблукам покладемо капусту.
- Зліва від яблук - моркву.
- Посередині другої полиці - картопля.
- Під картоплею банка з вишневим варенням, зліва - банка з малиновим варенням.
- У верхньому лівому кутку - бурячки, під ними цибуля.
- Зліва від вишневого варення, у лівому нижньому кутку - варення з яблук.

Вихователь: Бачите скільки всього ми запасли на зиму. Ми і для вас, Джоне зібрали цілий кошик подарунків. *(Дарує кошик із фруктами гостю).*

Джон: Дякую, діти, за подарунки.

Прощається з дітьми і обіцяє розповісти своїм друзям про подорож до України та приїхати ще раз, щоб побачити нашу чудову зиму.

Гайдук Інна

вихователь

Заклад дошкільної освіти № 30 «Вишенька»
м. Тернопіль, Тернопільська область, Україна

**ІНТЕГРОВАНЕ ЗАНЯТТЯ З ПРІОРИТЕТОМ ЛОГІКО
МАТЕМАТИЧНОГО РОЗВИТКУ ТА ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ
ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ «МАТЕМАТИЧНІ
ПРИГОДИ В КАЗКОВІЙ КРАЇНІ»**

Мета: продовжувати формувати у дітей математичну та сенсорно-пізнавальну компетенції, а саме - навички прямої і зворотної лічби в межах 10-ти, вміння орієнтуватись в просторових поняттях (зліва, справа, спереду, ззаду).

Спонукаючи з опорою на наочність викладати предмети в порядку зростання та спадання. Навчати дітей складати та розв'язувати задачі на додавання і віднімання, шифруючи результат за допомогою логічних блоків Дьенеша, продовжувати вдосконалювати вміння працювати з ними.

Розширювати знання про геометричні фігури, вміння розташовувати їх за певними вказівками; розрізняти предмети за кількома властивостями (колір, форма, розмір, товщина); вміти порівнювати, класифікувати, користуватись картками - символами.

Закріпити знання дітей про знайомі казки, пізнаючи їх за допомогою загадок; вчити висловлювати своє ставлення до героїв, оцінювати їхні вчинки, робити висновки. Продовжувати вчити правильно відповідати на поставлені запитання за змістом казок повними реченнями, розвивати зв'язне мовлення, пояснювати свою точку зору.

Виховувати пізнавальний інтерес до українського дитячого фольклору, прищеплювати любов до казки. Стимулювати розвиток творчого та логічного мислення, сприяти підтримці позитивного емоційного фону в ході заняття.

Матеріал (демонстраційний): подарункова коробка, ілюстрації до казок «Колобок», «Три ведмеді», «Івасик- Телесик», «Колосок», фланелеграф, театр на паличках «Теремок», «килим-літак», набір геометричних фігур, аудіозапис муз. творів.

(роздатковий): цифри від 1-10, атрибути дидактичних ігор «Полічи і порівняй», «Виклади в правильному порядку», «Розв'яжи задачу», «Загублена цифра», математичні набори , логічні блоки Дьенеша. Маски звірят до казки «Колобок», маски мишенят і півників.

Попередня робота: читання і обговорення казок: «Колобок», «Теремок», «Колосок», «Івасик-Телесик», «Три ведмеді»; бесіди за змістом казок, розгляд ілюстрацій, переказ, складання діалогів до сюжету казок; драматизація та театралізація наведених казок за допомогою різних видів настільного театру, інсценування уривків казки «Теремок»; робота з формування емоційної виразності (єтюди, вправи, ігри). Проведення ігор з блоками Дьенеша на розвиток асоціативного мислення, розв'язування задач, прикладів на порівняння; виконання завдань — логічних, на зорову та слухову пам'ять; маніпуляції з геометричними фігурами.

(Звучить музика)

Вихователь: Добрий день! В добрий час

Рада, діти, бачить вас

У нас сьогодні весело в дитячому садку

Ялиночку принесено, поставлено в кутку.

Білокура зима поспішає,

Підганяє мороз холоди;

Скоро, скоро з далекого краю

Рік новий завітає сюди.

- Справді, діти, ми готуємось до святкування Нового року, який прийде до нас, як ви думаєте з ким?

Діти: З Морозенком, Снігурочкою, подарунками!

В- ль: Вірно, але що це, подивіться, Новий рік ще не прийшов, а біля нашої ялинки — подарункова коробка. І тут щось написано: «Відкрити під час святкування Нового року»!

Ну що ж, прийдеться нам ще зачекати. Новий рік вже зовсім близько.

(Звучить музика, заходить хлопчик Незнайко і загадує загадку)

Загадка від Незнайка

- *У кого дивовижний капелюх?*

Хто нероба і роззява?

Хто брехунець і зазнайко?

Знають всі , це я малюк.

Діти: Незнайко!

Н- ко: Добрий день, діти, а що у вас тут відбувається?

В- ль: Ми готуємось до святкування Нового року.

Н- ко: А хіба ж до цього свята потрібно прикрашати ялинку? Я думаю що ... березу!

В- ль: Ой, завжди ти все плутаєш, Незнайко! А що це в тебе в руках?

Н- ко: Це мої загадки для хлопчиків і дівчаток.

В- ль: Щоб ти знову нічого не переплутав, давай краще я зачитаю!

Загадки- обманки про тварин

1. Високий, довгоногий,

Літати йому не лінь.

На даху з соломи влаштувався...

викрикує Незнайко (олень) Діти виправляють (лелека)

2. Взимку в барлозі

Бачить сон

Кошлатий , клишоногий... *Незнайко (слон) Діти (ведмідь)*

3. З пальми вниз

На пальму знову

Спритно стрибає ... *Незнайко (корова) Діти (мавпа)*

4. Просте запитання для малюків:

Кого боїться кіт?... *Незнайко (мишей) Діти (собак)*

В- ль: Який ж ти пустотливий, Незнайко! І скільки ще тобі потрібно вчитися!

Н- ко: Зовсім ні! *(Ображається, підходить до ялинки і швидко відкриває подарункову коробку)*

- Це для мене подарунок?

В- ль: Не можна, не відкривай! Ще не прийшов Новий рік!

(Незнайко не слухає, дістає те, що знаходиться в коробці — ілюстрації з казками і їхніми героями і випадково впускає на землю, всі картинки розсипаються і перемішуються. Звучить аудіозапис - голос Казкової Феї)

Казкова Фея: Незнайко, що ж ти наробив? Ти змішав і переплутав всі казки, тепер у вас не настане Новий рік! Щоб виправити ситуацію треба повернути всіх казкових героїв у свою казку. А за те, що ти не послухав і відкрив коробку передчасно, ще потрібно буде виконати математичні завдання.

В- ль: Ну що ж, діти, на нас чекає незвичайна пригода, ми вирушаємо у подорож до Країни Казок. Але на якому транспорті ми будемо подорожувати? Який казковий транспорт ви знаєте?

Діти: Мітла, ступа, чоботи-сороходи, летючий корабель.

В- ль: Ми полетимо на килимі-літаку. Для цього нам треба полічити оберненою лічбою

1. Обернена лічба

(Діти індивідуально рахують від любого вказаного вихователем числа до 1)

В- ль: А тепер відрахуємо всі разом секунди: 10, 9, 8...1, 0 Старт!

(Звучить музика, діти, тримаючи «килим-літак», імітують політ.)

В- ль: Ось ми і прилетіли у першу казку, зараз її відгадаємо (діти сідають)

Дві малесенькі тваринки

Жили в казці з півником

Працювати не хотіли

Їсти пиріжки любили

- З якої казки ці герої і як би ви їх охарактеризували?

Діти: назва казки «Колосок», (діти описують головних героїв).

(Вихователь демонструє картину до казки «Колосок»)

- А зараз нам потрібно буде перетілитись у півників і мишенят і виконати завдання

Чарівна Фея у цій казці всіх дівчаток

Перетворила на сіреньких мишеняток

А наших хлопчиків витівників -

На жовтеньких півників

2. Ігрова вправа «Встань за порядком»

(Діти отримують маски і одну із цифр)

В- ль - Коли звучить музика, мишенята і півники гуляють, виконують довільні рухи. Музика зупиняється, потрібно швидко вишикуватися в 2 ряди в порядку зростання від 1 - 10: ряд мишенят і ряд півників. *(Потім діти міняються цифрами і гра виконується ще раз в порядку спадання від 10 -1)*

- Молодці, діти, ви чудово впорались із цим завданням і тепер наші герої можуть повернутись до своєї казки, а ми на нашому килимі-літаку вирушаємо далі. *(Триває політ під музику)*

- Бачу, бачу ми наближаємось до другої казки!

Хто на гусячих крилятах
Прилетів до мами й тата
Був міцний, бо їв кулешик.
Це відомий всім ...

Діти: Телесик!

В- ль: Вірно, а яка назва цієї казки?

Діти: « Івасик-Телесик» *(діти відповідають повним реченням)*

(демонструється картина до цієї казки)

В- ль: Давайте пригадаємо як мама гукала свого Телесика. *(Діти пригадують слова пісні)*

- І ось наступне завдання. Ви пам'ятаєте, що у цій казочці Івасик плавав по річці на човні, нам треба буде побудувати місток через цю річку.

3. Мотиваційне завдання «Побудуй місточок»

(Кожна дитина по-одному підходить до столу з геометричними фігурами, вибирає ту, яка їй до вподоби, називає фігуру, вказує величину, колір і за вказівкою вихователя (справа, зліва, перед, за) викладає на килимку, будуючи місток)

В- ль: Як ми гарно попрацювали, залишаємо цю казку! Давайте один за одним пройдемо по нашому містку через річку і попадемо в наступну казкову історію. (Діти переходять через «міст» до столів з роздатковим матеріалом, вихователь пропонує зайняти свої місця)

- А зараз спробуємо відгадати в яку казку ми попали

Сидить дівчина в корзині
На ведмежій дужій спині.
А чому ж вона сховалась
До ведмедя не призналась?

Діти: «Маша і ведмідь». (Вихователь демонструє картину до казки)

В- ль: Давайте пригадаємо на яку хитрість пішла Маша, щоб втекти від ведмедя? І спробуємо дати відповідь на такі питання:

Питання проблемного характеру

1 . Чи вдалося б Маші здійснити втечу якби вона не сховалась в корзині?

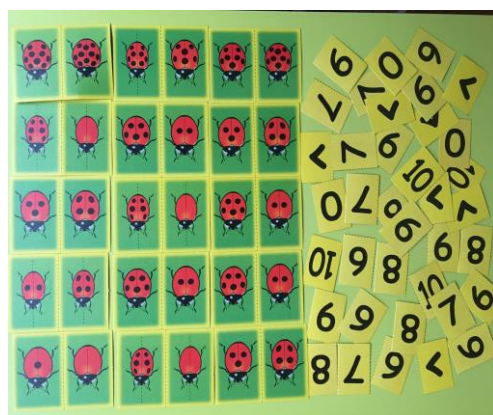
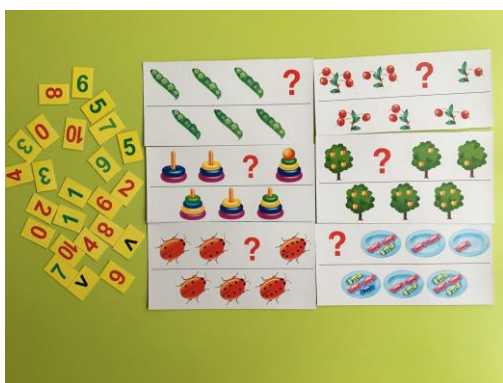
2 . І що придумали б ви на місці дівчинки?

(Вихователь слухає відповіді — припущення дітей, аналізує)

- Які ви в мене розумні, давайте покажемо це Маші, вона приготувала для вас завдання

(завдання проводяться по підгрупах)

4. Дидактичні ігри «Встанови послідовність в ряді». «Познач цифрою і порівняй»

В- ль: У вас на столах картки з різноманітними зображеннями. Тим дітям, у яких предмети-зображення заховалися під знаком питання, потрібно подумати і

визначити під яким номером розташований предмет і позначити його відповідною цифрою.

У кого картинки розрізні, їх потрібно розкласти в порядку зростання. Пам'ятайте, у ваших рядах має бути послідовність.

І є у нас ще одна група дітей, у яких картинки на яких зображений сонечко-жучок. Тут потрібно порахувати крапочки і позначити їх кількість відповідною цифрою, а потім порівняти, застосовуючи знаки «>», «<». *(Вихователь слідує за роботою дітей, при необхідності допомагає).*

- Молодці, ви всі гарно попрацювали, Маша і ведмідь потрапляють до своєї казки. А ми на своєму «килімі» вирушаємо на зустріч пригодам. (Здійснюється політ під музику)

- Ось ми знову опинилися у якійсь казочці!

Вовка зовсім не боявся

І ведмедю не дістався,

Але лисиці на зубок

Все ж потрапив ...

Діти: Колобок! (Діти називають назву казки, вихователь показує картину)

В-ль: Пригадайте, яких звірят він зустрів на своєму шляху. (Діти перераховують героїв). Колобок хоче з вами погратись і розумом позмагатись, ми вирушаємо з ним на прогулянку. Але для цього вам потрібно стати героями з його казки. (Вихователь роздає дітям маски лісових звірят, і виконується фізкультхвилинка)

5. Гра-руханка з інтелектуальною розминкою

(Руханка виконується під веселу музику 2 рази, рухи узгоджуються зі словами, після кожного разу — інтелектуальна розминка)

Гра - руханка «веселий Колобок»

У країні казочок
Жив веселий Колобок
Разом з ним усі малята
Вирушили на зарядку.
Похитали головою
Раз притупнули ногою,
Руки вгору піднесли
Трохи ними потрясли,
Нахилились вліво-вправо
Та цього іще замало,
Руки вгору, руки вниз,
Раз присіли, піднялись
Головою похитали
І свій розум показали

В- ль: - А які ми розумні ми зараз покажемо Колобку, коли дамо відповідь на його хитрі запитання

Питання для кмітливих

- На яку геометричну фігуру схожий Колобок? (Коло)
- Скільки гусенят допомогли Івасику-Телесику повернутись до дому?
(Одне)
- Яким по порядку прийшов до Теремка ведмідь? (Останній, 6-ий)
- Скільки колосків найшов Півник? (Один)
- Скільки стільчиків побачила Маша у будинку ведмедя? (Три)

В- ль: Ми прощаємось з Колобком, він котиться до своєї казки, а на нас чекає остання захоплююча подорож. (Діти під музику летять в гості до останньої казки).

Десть у полі він стоїть
Із труби димок летить
Там звірята проживають
Хором пісеньки співають.
Відповідай скоріш дружок
Це є казка ...

Діти: «Теремок»! (Вихователь демонструє ілюстрацію до казки)

В- ль: Нам потрібно пригадати в якій послідовності герої цієї казки приходили до Теремка . А допоможуть нам ось ці звірятка на паличках. (Використовується театр на палицях до казки «Теремок». Вихователь роздає дітям звірят і вони шикуються в необхідному порядку, відповідно до змісту казки)

- А щоб звірята потрапили до своєї казки ми виконуємо завдання.

6. «Веселі задачі для розумників»

В- ль: - Нам потрібно буде скласти задачі за малюнками. Ви бачите, що ми вже маємо деякі підказки -

це знаки «+», «-», і «=». Треба лише підібрати правильні картки з цифрами і викласти їх на місці пропущених квадратиків, а це ви зможете зробити, коли уважно розглянете зображення-картинки. Але спочатку давайте пригадаємо з чого складається задача?

Діти: З умови, запитання, відповіді.

(Дошкільнята виконують завдання, потім вихователь пропонує інший варіант розв'язання задач з допомогою логічних блоків Дьєнеша)

«Задачі з цікавинкою — зашифрований результат»

В-ль: А зараз ми спробуємо зашифрувати відповіді задач. Для цього уважно розгляньте якими фігурами позначена кожна цифра і на місці результату викладаємо потрібну фігуру, приступаємо до роботи. *(Коли діти затрудняються у виконанні вихователь допомагає).*

- Молодці, ви гарно попрацювали.

А ще давайте пригадаємо що сталося з Теремком, коли його відвідав ведмідь? *(Звучать відповіді дітей)*

- Отож, нам потрібно відбудувати Теремок для звірят, і тоді наші герої повернуться у свою казку.

7. «Малюк - архітектор»

(Матеріали до гри — логічні блоки Дьенеша)

В- ль: Для цього ми станемо архітекторами, тому що будувати будемо за схемами. (Звучить музика, діти працюють по підгрупах, підбирають будівельний матеріал відповідно до інструкції, вихователь при необхідності допомагає).

(Чути голос Казкової Феї)

- Молодці, малята, ви виконали всі мої завдання, навели лад у казках, тепер можете повертатися в дитячий садок і готуватися до святкування Нового року, він до вас обов'язково завітає!

Рефлексія:

В-ль: Ну ось ми і вдома, в дитячому садку! Всі казкові математичні пригоди позаду.

* Що було найважчим?

* Що було найлегшим?

* А найцікавішим?

- Наша подорож закінчилася.

Гайдук Інна

вихователь

Заклад дошкільної освіти № 30 «Вишенька»
м. Тернопіль, Тернопільська область, Україна

СЦЕНАРІЙ КВК

«МИ ВСІ ГОСПОДАРІ ПРИРОДИ, ТОЖ ЗБЕРЕЖЕМО ЇЇ ВРОДУ»

для дітей старшого дошкільного віку

(звучить музика, діти заходять в зал)

Ведуча: Який прекрасний Богом створений світ і все в ньому. Люби і шануй його, пізнай Божу велич в ньому. Щедро наділена природою наша земля. Природа — наш вірний друг, але вона вимагає від нас любові і поваги, турботи і бережного відношення.

Шановні наші гості, ми раді вітати вас і запрошуємо на КВК **«Ми всі господарі природи, тож збережемо її вроду»**.

А ось і наші команди: «Веселі звірята!» (діти першої команди вітають гостей). І «Крилаті друзі!» (вітає друга команда). А девіз наших команд:

Оцінювати нас будете ви, вельмишановне журі. Отож розпочинаймо!!!

І наш **перший** конкурс - «Привітання команд»

(виходять капітани обох команд).

Ведуча: Наші капітани приготували один одному подарунки.

Капітан «Веселі звірята»: Кожного дня і кожну хвилинку, оберігайте всяку звіринку. Тільки добра нам потрібно бажати і ніколи не ображати.

Дитина від команди звірят: Ви, пташенята, літаєте високо в небі. І ми, звірята, даруємо вам сонечко, щоб воно завжди вам світило.

Капітан «Пернаті друзі»: Не ловіть птахів ніколи, хай живуть собі на волі. Хай сади оберігають і гусениць поїдають. Про пташок щоденно дбайте, житла їх не розкидайте.

Дитина від команди пташенят: Ви, звірята, бігаєте по траві серед листочків і квітів, тому ми даруємо вам цей осінній букет.

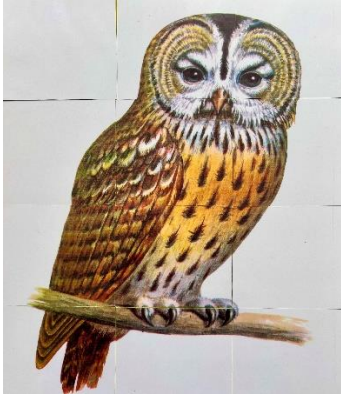
(команди обмінюються подарунками).

Ведуча: Дуже гарні привітання, і наш **другий** конкурс – «Мозаїка».

Подивіться, хто тут зображений? *(відповіді дітей).* *(Ведуча демонструє ілюстрації тварин, які занесені до Червоної книги).* Вам потрібно скласти

картинку з розрізаних квадратиків. Команді «звірят» скласти зображення **зубра**, а команді птахів скласти **сову**. Виграє той, хто швидше складе картинку.
(Звучить музика, діти виконують завдання, ведучою визначається переможець).

Ведуча: Зубр і сова (пугач) занесені до Червоної книги. А хто може розповісти щось про зубра?

Дитина: Зубр — це велика за розміром тварина. Їсть траву і листя дерев, тіло вкрите густою шерстю. Живе в заповідниках.

Ведуча: А хто може розповісти щось про сову?

Дитина: Сова трохи більша за голуба. Їсть дрібних тварин і комах. Полює вночі. Тіло вкрите пір'ям сірого кольору.

Ведуча: Ці тварини звертаються до вас з таким проханням:

Дитина 1: В Червону книгу ми занесені і порятунку в вас благаємо обережно, люди, поведіться з нами, бо іншої домівки ми не маємо.

Дитина 2: Ви всі господарі природи, тож збережемо її вроду!

(включається фонограма «крик птахів»)

Ведуча: Діти, ви чуєте як кричить птах? Щось сталося, мабуть він

чогось злякався. (Звучить музика, вибігає дитина-пташка, виконує рухи під музику).

Ведуча: Що тут сталося, скажи, чому стривожені птахи?

Дитина - пташка в костюмі: Хлопчик тут один бував, бігав, сильно тут кричав, птахів всіх він налякав, ще й гніздечко зруйнував. Що ж мені тепер робити? Де тепер я буду жити?

Ведуча: Ти не плач і не тужи, допоможемо тобі ми.

Хоровод « Відбудуємо гніздечко »

Ведуча: Яке гарне гніздечко ми зробили. Пташечці напевно дуже сподобається. А чи можна руйнувати гнізда? Чому?

Дитина : Птахам не буде де жити. В гніздах вони висиджують пташенят.

Ведуча: Яку користь приносять птахи?

Дитина : Поїдають шкідливих комах, лікують дерева. Птахи гарно співають.

Ведуча: Діти, бережіть птахів, не ображайте їх, не руйнуйте гніздечок, тому, що птахи — наші друзі. Вони дуже працелюбні і будують свої гніздечка самі. Землю, соломинки, травинки вони носять у своїх дзьобиках. Дуже багато разів їм доводиться літати туди-сюди, щоб побудувати свою домівку. А зараз наша пташечка положить гніздечко на дерево. А наш конкурс продовжується, наступне завдання

третє «Веселі загадки»

Ведуча : Наші команди зараз будуть відгадувати загадки, отож будьте уважні.

1. В нас гуляє біля тину, має носик намистину
Сам він схожий на будячок, це колючий (ЇЖАЧОК)

2. Птах моторний як сажа чорний, їсти черв'яків мастак
Це спритний, звичайний (ГРАК)
3. Є горішки і грибочки у дуплі на мотузочку
Стрибаю по гілочкам, я руденька (БЛЮЧКА)
4. Скрекотуха, білобока звуть усі її (СОРОКА)
5. Зранку пташечка співає, сад й гайочок звеселяє
В дуплі живе цей птах, підкажу тобі це - (ШПАК)
6. Сіра шубка із пір'їн, на дорозі жвавий він
Не орел цей стрибунець, хто це, діти? (ГОРОБЕЦЬ)

Ведуча : Молодці, гарно справились. А наше наступне завдання

четверте «Екологічний світлофор»

Ви отримаєте по 2 кружечки: червоного і зеленого кольору. Так само, як світлофор на проїжджій частині має своє призначення, так само і наш екологічний світлофор буде виконувати свою роль. Коли ми будемо називати щось, що можна

робити в природі ви показуєте зелений кружечок, а якщо ви вважаєте, що це завдає шкоди природі — показуєте червоний кружечок.

- Підгодовувати птахів
- Берегти рослини
- Ламати гілки
- Бігати і кричати в лісі
- Спостерігати за рослинами і тваринами
- Обдирати та псувати кору дерев
- Забруднювати водоймища
- Любити природу

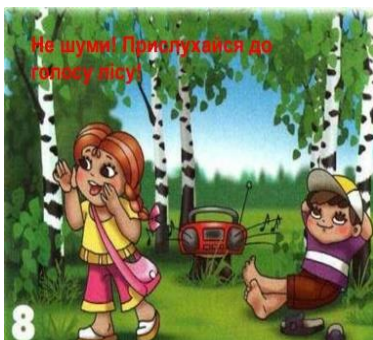
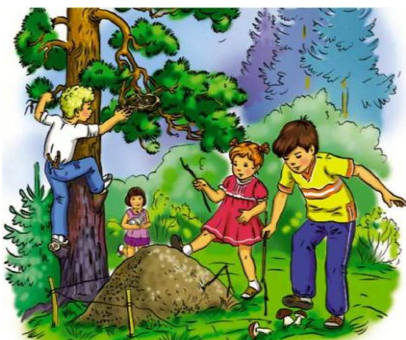
П'ятий

Ведуча : А зараз , діти, послухаємо *бувальщину*. Жив-був хлопчик — бешкетун, веселун і всюди робив шкоду. Пішов він якось до лісу і зустрів сім'ю бджілок. Вирішив хлопчик забрати в них мед. Бджоли малюка покусали. Сердитий, він спалив вулик. Іде пустун далі, а квіти, дерева почали чомусь в'янути. «А, то ви так!» - вигукнув хлопчик і потоптав квіти, поламав гілки на деревах.

Все висохло, пожовтіло. Замовкли і кудись зникли пташки. Навкруги враз стало темно, зашумів вітер, вдарив грім і полився великий чорний дощ. Стало важко дихати. Хлопчику стало страшно, присів він під великим дубом і заплакав: «Ой, як погано, ой, як страшно! Чому?!». І враз почув писк: «Ти знищив комах, а без комах ми не можемо жити. Знайди їх». У високій траві лежали понівечені квіти, з дерев впали квітучі гілочки і повмирили. “Ми не можемо один без одного, ми всі дружимо”. Пішов малюк лісами, степами, пустими і голими. Довго йшов та, нарешті, прийшов до бджолиного короля вклонився йому, попросив пробачення. «Це не все,- мовив бджолиний король,- ти мусиш відбудувати спалений будинок!». Сім днів і ночей працював хлопчик і, коли все було готово, то знову засвітило сонечко, прилетіли комахи, зазеленіла трава, розцвіли квіти. А нам хлопчик залишив пам'ятку:

- *Не руйнуй гнізда, не забирай з лісу тварин.*
- *Не рви ягід і грибів з корінням.*
- *Не розпалюй вогонь в лісі.*
- *Не ламай гілок і не топчи мурашники.*

(діти прикріплюють ілюстрації на дошці)

Ведуча : А зараз час **музичної паузи**. Діти, ви чуєте яка гарна музика лунає і шум водички, це джерельце шумить. Наші звірята і пташенята гарно потрудилися і мабуть трішки потомилися, давайте присядемо біля водички і відпочинемо.

Шостий Релаксація:

(звучить спокійна музика)

- діти п'ють водичку (імітація)
- вмивають ручки личко (імітація)
- закривають оченята, відпочивають ручки, ніжки.
- гарно відпочивши, діти відкривають оченята і посміхаються один одному.

Ведуча: Хочеться закінчити наше змагання такими словами:

Дитина 1 : Бережімо ріки, бережімо води, як матір рідну бережемо природу.

Дитина 2 : Бережімо кожную рослинку і тваринку

Бо ми всі природи рідної частинки.

Ведуча : ось і підійшли до кінця наші змагання і час вибирати переможців, яка команда виграла пташенят чи звірят? І ми надаємо слово нашим вельмишановним суддям. (судді визначають переможців, команди оплесками вітають один одного).

Горобець Іванна Володимирівна

вихователь-методист

Сумський ДНЗ (центр розвитку дитини)

№26 «Ласкавушка»

м.Суми Сумської області

МНЕМОТЕХНІКА ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ

Анотація. У статті розкрито значення мнемотехніки як сучасного педагогічного інструменту розвитку мовленнєвої компетенції дітей дошкільного віку. Уточнено визначення поняття «мнемотехніка». Розглянуто теоретичні засади використання мнемотехнічних прийомів у процесі навчання, зокрема застосування мнемо таблиць, мнемо доріжок, мнемосхем як ефективних засобів формування зв'язного мовлення.

Ключові слова: мнемотехніка, мовленнєва компетенція, дошкільна освіта, розвиток мовлення, мнемотаблиці, мнемотехнічні прийоми.

Мова – невичерпне багатство, яким природа обдарувала людину, його можна примножити, а можна й непомітно розгубити. Тож перед нами, педагогами, завжди стоїть завдання: прищепити дитині любов до слова, навчити її чітко, красиво й влучно висловлюватися, відстоювати власну думку. Тобто, першочерговим завданням розвитку мовлення дітей на етапі дошкільного дитинства є виховання мовної особистості, такої, яку характеризує достатній рівень мовленнєво-комунікативної компетентності, яка вільно і творчо застосовує мову в різних ситуаціях життєдіяльності.

З огляду на соціальну й педагогічну значущість рідної мови для становлення й розвитку кожної особистості, на сучасному етапі розвитку

дошкільної освіти особливого значення набуває питання використання нових підходів до розвитку мовлення дошкільнят. Стикаючись з такою проблемою потрібно підібрати такі освітні технології, які полегшують процес засвоєння дітьми нового матеріалу.

Однією з таких технологій є мнемотехніка.

Термін «мнемотехніка» походить від грецьких слів “mneme” — пам'ять і “techné” — мистецтво, тобто мистецтво запам'ятовування. У дошкільній педагогіці мнемотехніка розглядається як сукупність прийомів, методів і дидактичних засобів, що сприяють розвитку пам'яті, мислення та мовлення дітей через наочні опори.

Мнемотехніка (мнемоніка) – це технологія покращення засвоєння нової інформації шляхом свідомого утворення асоціативних зв'язків за допомогою спеціальних методів та прийомів [6, с. 11].

Вважається, що слово «мнемотехніка» вперше використав Піфагор Самоський (570-490 рр. до н.е.) – давньогрецький математик та філософ. Винахідником мнемотехнічних прийомів є Симонід Кеоський (556-468 рр. до н.е.). Про прийоми мнемотехніки читаємо у роботах давньогрецького історика Геродота Галікарнаського (484-425 до н.е.), вчителя та філософа Гіппія Елідського (біля 400 р. до н.е.), відомого філософа та вченого Аристотеля (384-322 до н.е.). Саме останній присвятив питанню пам'яті один із своїх трактатів «Про пам'ять та запам'ятовування» (De Memoria et Reminiscentia), також, написав книгу по мнемоніці, але, на жаль, вона не дійшла до наших часів.

Упровадження технології мнемотехніки в сучасну освіту є актуальним, тому що:

- методика мнемотехніки належить до здоров'язберезувальних технологій;
- сприяє поліпшенню ефективності засвоєння нової інформації;
- розвиває комунікативні та пізнавальні здібності особистості, творче, логічне й образне мислення;
- формує навички самонавчання;
- підвищує упевненість у власних можливостях [6, с. 18].

Як відомо, образна, багата синонімами, доповненнями і описами мова у дітей дошкільного віку – явище дуже рідкісне. У промові дітей існує безліч проблем. А саме :

- бідна діалогічна мова: нездатність грамотно і доступно сформулювати питання, побудувати коротку або розгорнуту відповідь;
- труднощі в побудові монологу: наприклад, сюжетна або описова розповідь на запропоновану тему, переказ тексту своїми словами;
- відсутність логічного обґрунтування своїх тверджень і висновків;
- відсутність навичок культури мовлення: невміння використовувати інтонації, регулювати гучність голосу і темп мови тощо;
- погана дикція.

Тому педагогічний вплив при розвитку мовлення дітей дошкільного віку – складна справа. Необхідно навчити дітей зв'язно, послідовно, граматично правильно викладати свої думки, розповідати про події з навколишнього життя.

Враховуючи, що у наш час діти перенасичені інформацією, необхідно, щоб процес навчання був для них цікавим, розвивальним.

Як відомо, мовлення тісно пов'язане із пам'яттю людини. Оскільки у дітей дошкільного віку пам'ять має мимовільний характер, тобто краще запам'ятовуються предмети, події, явища, близькі до життєвого досвіду дитини, з якими вона активно вступає у взаємодію, доцільно у цьому віці починати використовувати мнемотехніку. Тому, що мнемотехніка - це система різних прийомів, які полегшують запам'ятовування і збільшують обсяг пам'яті шляхом утворення додаткових зорових асоціацій, дозволяє організовувати навчальний процес у вигляді гри. Допомагає розвивати зорову і слухову пам'ять, асоціативне мислення, зорову і слухову увагу, уяву, зв'язне мовлення, словниковий запас [6, с. 20].

Спеціаліст Школи Ейдотехніки України - Чепурний Геннадій Анатолійович створив єдину класифікацію всіх способів, які покращують засвоєння нової інформації, та надав визначення термінів і понять запропонованих методів і прийомів. Такий системний та узагальнюючий аналіз

дає можливість широко впроваджувати і використовувати мнемотехніку для покращення ефективності навчання дітей.

Проте, навіть при такій великій кількості розробок, матеріалу, історичного досвіду, в сучасній освіті ще недосконало використовуються елементи мнемоніки, перед нами стоїть проблема систематизації та узагальнення методів мнемотехніки.

Геннадій Анатолійович Чепурний розподіляє методи та прийоми мнемотехніки за різними принципами і способами використання.

«Перетворення» - це метод первинної обробки інформації, який перетворює складну для сприйняття інформацію в зручну для ефективного відтворення. Метод складається з наступних прийомів: аналогія, трансформація, піктограми, стенографіст, фонетична асоціація, неологізм, цифрообраз, цифро-буквений код, індивідуальна асоціація, закономірність.

«Аналогія» – це прийом, при якому для покращення запам'ятовування між інформаційними одиницями знаходять спільні ознаки, властивості, якості, тенденції розвитку тощо.

«Трансформація» - це прийом, при якому для покращення запам'ятовування відбувається перетворення значення і образу одного об'єкту в інший.

«Стенографіст» - це прийом, при якому текстова інформація, що запам'ятовується, записується за допомогою окремих ключових букв, особливих знаків і цілого ряду скорочень.

«Фонетична асоціація» – це прийом, при якому для покращення запам'ятовування іноземного слова чи незнайомого терміну підбирається співзвучне слово або його частина, яка асоціативно пов'язується з перекладом або значенням цього слова.

Мнемотехнічні прийоми передусім застосовують для поліпшення засвоєння складної інформації, що не має встановлених логічних зв'язків між її елементами з погляду людини, яка її запам'ятовує і потребує тривалого зберігання та подальшого відтворення.

Як зазначає автор сучасної класифікації методів мнемотехніки Г. А. Чепурний та дослідниця Л.В. Кашуба, на практиці для покращення запам'ятовування, як правило, застосовується комбінація кількох прийомів.

Необхідно зазначити, що прийоми мнемотехніки розпочинати використовувати можна вже з молодшої групи. Але, слід пам'ятати, що дітям молодшого і середнього дошкільного віку необхідно давати кольорові мнемотаблиці, оскільки в їх пам'яті швидше залишаються окремі образи: лисиця - руда, мишка - сіра, ялинка - зелена, в той час як дітям старшого дошкільного віку схеми бажано зображувати в одному кольорі. Щоб не відволікати увагу на яскравість зображення [2, с. 4].

Як будь-яка робота, мнемотехніка будується від простого до складного. Починати діяльність необхідно з найпростіших мнемоквадратів, мнемодоріжок, послідовно слід переходити до мнемосхем, і пізніше – до мнемоколажів.

Мнемоквадрат - це окремий схематичний малюнок з певною інформацією. Так проводиться робота над словом. Наприклад, дається слово та його символічне позначення. Діти поступово розуміють, що означає «зашифрувати слово».

Мнемодоріжка - це таблиця з чотирьох і більше картинок, розташованих лінійно. Наприклад, послідовність ліплення сніговика.

Зміст мнемосхем - це графічне або частково графічне зображення персонажів казки, явищ природи, певних дій та шляхом виділення головних смислових ланок сюжету оповідання. Головне – необхідність передати умовно-наочну схему, зобразити матеріал так, щоб намальоване було зрозумілим дітям.

Схеми служать своєрідним зоровим планом для створення монологів, допомагають дітям вибудовувати композицію та послідовність розповіді, її лексико-граматичну наповнюваність. Мнемосхеми служать дидактичним матеріалом у роботі з розвитку зв'язного мовлення дітей.

Їх використовують для:

- збагачення словникового запасу,
- навчання складання оповідань,

- переказів художньої літератури,
- відгадування і загадування загадок,
- заучування віршів.

Працювати з мнемосхемами необхідно зі старшими дошкільниками. Так, для систематизації знань дітей про сезонні зміни використовуються модельні схеми, мнемосхеми за блокам «Зима», «Весна», «Літо», «Осінь». Також розробляються мнемотренажери для складання описових розповідей про іграшки, посуд, одяг, овочі і фрукти, птахів, тварин, комах. Ці схеми допомагають дітям самостійно визначити головні властивості і ознаки розглянутого предмета, встановити послідовність викладення виявлених ознак, збагачують словниковий запас дітей.

Робота за мнемосхемою повинна будуватися в три етапи:

- розглядання таблиці і розбір того, що на ній зображено;
- здійснення перекодування інформації, тобто перетворення абстрактних символів слів в образи;
- після перекодування здійснюється переказ казки або розповіді за заданою темою самостійно.

Колаж – це один із способів мнемотехніки для подання інформації. Слово «колаж» французькою означає «наклеювання». Спосіб створення колажів цікавий старшим дошкільникам. Вони мають досвід виготовлення колажів під час продуктивної діяльності: малювання, художньої праці, аплікації з різних матеріалів. Тож цей спосіб діти легко засвоюють. Вони із задоволенням вигадують казку чи розповідь і роблять колаж замість ілюстрацій. Це дає змогу сконцентрувати на одному аркуші весь сюжет, створити план того, про що дитина розповідатиме. Під час роботи над створенням колажу в дитини виникають асоціативні зв'язки між предметами, картинками, що відтак допомагає їй побудувати послідовну й логічну розповідь. Цей вид роботи сприяє розвитку пам'яті, образного мислення і, звісно, монологічного мовлення.

Використання прийому «колаж» для навчання дітей розповідання потребує певної послідовності:

- обрати тему, яку будете розкривати. Центральним образом має бути картинка чи літера, що відповідає обраній темі;

- добрати картинки (образи), які розкриватимуть певну частину теми.

Кількість картинок може відрізнятися залежно від кількості інформації;

- розповідь потрібно починати, спираючись на центральний образ та поступово переходячи від першої картинки, позначеною стрілочкою або цифрами, до наступних;

- якщо в дитини виникають труднощі з використанням у розповіді певного образу через неточність асоціативних зв'язків слід доповнити картинку;

- запропонувати дитині повторно розповісти за уточненими картинками;

- спонукати дитину до самостійного відтворення розповіді за колажем;

- відтак нехай дитина розповість те саме по пам'яті, без опори на колаж.

Створювати колаж бажано спільно з дитиною, адже асоціативні зв'язки дитини та ваші можуть відрізнятися. Добираючи картинки до колажу, не забувайте, що вони мають максимально відображати тему. Вирізайте картинку разом з дитиною, супроводжуючи дії бесідою щодо змісту картинок. Бесіда сприятиме розвитку асоціативних зв'язків, а робота - розвитку дрібної моторики рук.

Описова розповідь. Це найбільш важкий вид у монологічній мові. Опис дозволяє задіяти всі психічні функції (сприйняття, увага, пам'ять, мислення). Діти не володіють тими знаннями, які набувають упродовж життя. Щоб описати предмет, його треба усвідомити, а усвідомлення – це аналіз. Важливо навчити дитину спочатку виділяти ознаки предмета.

Творчі розповіді. Пропозиція придумати розповідь або казку діти зазвичай зустрічають радісно. Але щоб розповіді дітей були не одноманітними, логічно побудованими, істотну допомогу надають мнемо колажі.

Переказ. Цьому методу належить особлива роль у формуванні зв'язного мовлення. При використанні переказу удосконалюється структура мови, її

виразність вміння будувати речення. Якщо переказувати за допомогою мнемосхем, які дозволяють дітям бачити всіх дійових осіб, то увага вже буде концентруватися на правильній побудові речень, на відтворенні у своїй промові необхідних виразів. [4, с. 4].

Мнемотехніка багатофункціональна і дозволяє створювати різноманітні дидактичні ігри. Вибудовуючи різноманітні моделі з дітьми, необхідно дотримуватися таких вимог:

- модель повинна відображати узагальнений образ предмета;
- розкривати істотне в об'єкті;
- задум створення моделі слід обговорювати з дітьми, щоб вона була їм зрозуміла.

З метою підвищення рівня володіння дошкільниками зв'язного мовлення необхідно: залучити батьків у процес мовленнєвого розвитку дітей, ознайомлювати їх з прийомами і методами розвитку мовлення дітей за допомогою мнемотехніки, сприяти створенню в домашніх умовах мовленнєвого предметно-розвивального середовища.

Підводячи підсумки, зазначаємо, що одним із важливих завдань дошкільного дитинства є розвиток зв'язного мовлення, збагачення словника дітей дошкільного віку. Тож застосування мнемотехнічних методів та прийомів, допоможе успішно розв'язати ці завдання.

Систематична робота з формування зв'язного мовлення у дітей з використанням прийомів і методів мнемотехніки, дидактичних ігор і вправ, цікавого матеріалу, наочних посібників даної технології допомагає перетворити словниковий запас дітей з пасивного в активний й збагатитися. Мнемотехніка допомагає дитині легко засвоїти інформацію подану у вигляді дій із наочними моделями, що відображають істотні риси досліджуваних явищ. Нестандартний матеріал сприймається ними як доступний, цікавий, загадковий, незвичайний.

Мнемотехнічні прийоми допомагають зробити процес навчання більш наочним, емоційно насиченим, ігровим, що відповідає природі сприйняття та мислення дитини дошкільного віку. Завдяки символам, схемам і зображенням

дитина отримує додаткову опору, що полегшує відтворення мовленнєвого матеріалу, сприяє засвоєнню граматичних конструкцій, формує послідовність викладу думки.

Використання мнемотехніки у поєднанні з традиційними методами навчання дозволяє вихователю індивідуалізувати підхід до кожної дитини, враховуючи її рівень розвитку, інтереси, пізнавальні потреби. Вона стає дієвим інструментом інтеграції різних видів діяльності — мовленнєвої, художньо-естетичної, пізнавальної, театралізованої.

Таким чином, мнемотехніка є не просто допоміжним засобом запам'ятовування, а потужним педагогічним інструментом формування мовленнєвих, комунікативних і когнітивних умінь дошкільників. Її систематичне використання сприяє гармонійному розвитку дитини, формує вміння мислити образно, логічно та самостійно висловлювати власні думки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція, 2021).
2. Вивчаємо вірші за допомогою мнемотехніки / С. М. Ванжа, 2017, ТОВ Видавництво «Ранок».
3. Закон України «Про дошкільну освіту».
4. Копилова О. В. Використання символів у роботі з дошкільниками / О. В. Копилова, В. М. Ткаченко. – Харків : вид-во «Ранок», 2009. – 56 с.
5. Практика впровадження мнемотехніки в закладах дошкільної освіти // Методичний вісник, №3, 2023.
6. Чепурний Г. А. Мнемотехніка: технологія ефективного засвоєння інформації в умовах сучасної освіти. Навч.-метод посібник / Г. А. Чепурний. – Тернопіль : Мандрівець, 2017. – 202 с.

Грицишин Наталія Романівна

вихователь

Заклад дошкільної освіти №30 «Вишенька»
м. Тернопіль, Тернопільська область, Україна

НЕСТАНДАРТНІ ФОРМИ РОБОТИ НАД УКРАЇНСЬКОЮ НАРОДНОЮ КАЗКОЮ З ДІТЬМИ ШЕСТИРІЧНОГО ВІКУ

Тема. Українська народна казка «Курочка ряба»

Мета: формувати у дітей поняття про казку як художній твір, розвивати мовлення, уяву, фантазію; збагачувати мовленнєвий словник дітей, виховувати почуття доброти, уваги до ближнього.

Обладнання: роздатковий матеріал з малюнків, малянок на розпізнавання предметів, малюнки до казки, картка із словом.

Хід заняття

I. Організація групи.

II. Актуалізація знань.

1. Хвилинка психологічного, настрою

– На що схоже коло, яке ми з вами утворили? (На сонечко, яєчко)

– Скажемо одне одному теплі слова, щоб вони зігріли нас так само ласкаво та ніжно, як промінці сонечка.

2. Відгадування загадки

Маленьке, кругленьке,

На сонечко схоже.

Таке воно гоже!

Жовточок жовтенький,

І дуже маленьке. (Яєчко)

3. Робота в парах

– У вас на партах – малюнки яєчка. Візьміть олівці і зробіть його добрим та веселим. Підберіть йому ласкаве ім'я. (Яєчко-раєчко, яєчко-веселечко, яйце-райце).

– Покажіть ваш витвір. Що б ви хотіли нам розповісти про своє яєчко?

Чому ви так розфарбували його?

– Кому б ви подарували свій малюнок?

4. Виконання пісеньки

О-о-о! Яєчко одне

Знесла курочка рябенька.

– Чим схожі буква «о» та яєчко?

5 . Робота з чистомовкою

Ко-ко-ко – гляне сонечко... (в вікно).

Ка-ка-ка – бігла курочка... (ряба).

Ки-ки-ки – ти яєчко нам... (знеси).

Кі-кі-кі – дуже дякуєм... (тобі).

6. Бесіда

– А які страви з яєчка можна зготувати? (Яєчню, варене яєчко іт. д.)

7. Розповідь «Шанування яйця в українців»

Яйце – символ весняного відродження. А яке народне свято ми з вами святкуємо навесні і при цьому вшановуємо яйце? (Свято Великодня)

– Ось перед вами крашанки (вихователь демонструє). Якщо покласти у воду крашанку та вмитися цією водою, то будеш завжди гарним та рум'яним. А ось перед вами писанка (демонстрація). Писанка захищає людину від зла і приносить до оселі добробут. Діти, а як ви розумієте слово «добробут»?

III. Повідомлення теми заняття

– Сьогодні ми поговоримо про казочку, в якій головним героєм є яєчко. Можливо, ви знаєте цю казочку?

IV. Сприймання матеріалу

1. Потішка (хорове заучування)

Кінь катає дітлахів, Кіт Мурко ковбаску з'їв, Квочка квокче «ко-ко-ко».

Кинь ці витівки, Мурко.

– Кого з тварин можна назвати зайвим у потішці та чому? (Квочку)

2. Встановлення зв'язку між предметами та виділення їх із групи

– Кого ви бачите? Які букви написано? Які домашні тварини у своїй назві мають букви «к» и «о»? (Корова, когут, курочка, бичок).

V. Знайомство з казкою «Курочка Ряба»

1. Робота над назвою казки

– Чому курочку звати Ряба?

– Як ще можна назвати курочку? (Квочка, Кудкудашка)

2. Робота з початком казки. Будова твору

– А які початки мають казки?

– Подивіться на малюнок (дід і баба). Як ви почнете таку казку? (Був собі дід та баба... Жили собі дід та баба...).

3. Слухання казки за книжкою-складалкою

4. Відтворення казки за пальчиковим театром

5. Розвиток мовлення та аналіз прочитаного. Сумне та веселе в казці

– Коли вам було сумно? А коли ви раділи?

6. Розширення та доповнення змісту казки за малюнками та питаннями (фрази читають сильніші діти)

Жили-були дід і баба.

– А як вони жили? Що ще вони мали в господарстві? Чи працюваті вони були?

Була в них курочка Ряба.

– Де жила курочка? Що вона любила їсти? Як її доглядали дідусь і бабуся?

Знесла курочка яйце.

– А яке було яєчко? Де курочка його знесла.

Бігла мишка, хвостиком зачепила яйце та й розбила.

– Чому там бігала мишка? Що їй було там потрібно? Яка мишка була за характером? Чи хотіла мишка зробити зле дідусеві та бабусі? Якщо вона мала поганий характер, то які б ще лихі справи вона могла зробити?

Дід плаче, баба плаче.

– Як би ви втішали бабусю і дідуся? Які б хороші слова говорили? Що б могло більше заспокоїти і розрадити стареньких?

– Як курочка у казці заспокоїла дідуся і бабусю?

– Які б події могли продовжити казочку?

7. Стислий переказ та усне малювання до казки

– Давайте усно намалюємо три картинки до діафільму та підпишемо їх потрібними словами.

8. Мовно-логічні вправи

– Які букви повторюються у слові курочка?

– Перебудуйте слова так, щоб кожне з них мало букву «к».

9. Підсумок заняття.

Катрусяк Тетяна Михайлівна

вихователь-методист

ТЗДО № 30

РОЗВАГА ДЛЯ ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ «ПОДОРОЖ МОРЕМ З РИБКОЮ ДОРІ»

Програмовий зміст: Познайомити дітей з властивостями води; викликати позитивні емоції.

Розвивати: увагу, спостережливість, уяву, зв'язне мовлення, логічне мислення, дрібну моторику руки.

Виховувати: екологічну свідомість та культуру дітей.

Матеріал: таця з водою, рибка Дорі- іграшка чи зображення, вудочки, різнокольорові човни, рибки, трубочки від соку, склянки з водою, камінці та мушлі, фарби гуаш, серветки, розмальовки.

Вихователь: « Доброго дня, діти, до нас у гості сьогодні завітала цікава гостя. Хто б це міг бути?(відповіді- припущення дітей). От послухайте загадку та скажіть хто це».

Загадка:

У річці, у ставі, у морі

Живе і не відає горя.

Дзьоба нема та дзьобає із гачків

Мушок, жучків, черв'ячків.

(Риба)

Вихователь демонструє зображення або іграшку – рибку.

Вихователь: « Так, вірно, дітки, це рибка. А звуть її Рибка Дорі. Вона дуже любить гратися та подорожувати! Ось і сьогодні вона дуже весела та хоче погратися з нами.

Діти, де живе рибка? Що вона любить? (відповіді дітей) Вірно, рибка любить водичку.

Тому запрошує нас у чарівну подорож морем!»

Вихователь демонструє зображення моря.

Вихователь: «А от і транспорт , на якому ми сьогодні будемо подорожувати.(вихователь демонструє дітям різнокольорові човни, складені способом оригамі). Так, діти, це човники. Що ми будемо робити?(відповіді дітей) Так, ми будемо пливти на човнах. Багато човнів. Один човен, ще один, ще один. Багато човнів. А ось кожному даю по одному. Скільки у Толі човнів?(відповіді дитини) А в тебе, Аню, скільки човнів. Так, вірно, теж один. І в мене теж 1 човен. Покажіть пальчиком, будь ласка, « один». (вихователь та діти показують на пальцях число 1, вихователь демонструє цифру 1).

Якого кольору у вас човни?(відповіді дітей)Як говорить, яку пісеньку співає човен коли пливе по хвилякам? Ш-ш-ш-ш(звучить аудіо запис « Морська хвиля»). А яку пісеньку співає водичка?(відповіді дітей) Так, діти, водичка вміє співати різні пісні. »

Вихователь пропонує діткам взяти склянки з водичкою і перелити їх у велику ємність: « Водичка каже « с-с-с». А якщо ми щось кинемо у воду, наприклад камінчик та мушлю.(діти кидають камінчики та мушлі). Ось тепер водичка співає іншу пісеньку « бульк- бульк- бульк»(діти звуконаслідують). Розумнички! Отже пора відправлятися у подорож! Бачите, щось у воді тоне, а щось ні! Що утонуло?(відповіді дітей) А що залишилося на поверхні води?(відповіді дітей). Камінь тоне, бо він важкий, а мушля не тоне, бо вона легенька.

Давайте ж опустимо наші човни на воду!»

На столі стоїть таця з водою. Діти опускають човники на воду.

Вихователь: « Щоб наші човники поплили- необхідно на них подмухати! Вітерець завжди допомагає парусам!» (дихальна гімнастика)»

Звучить аудіо запис « Вітер на морі».

Вихователь: « Отже поплили!(вихователь імітує рухи « плавця»- діти повторюють)»

Вихователь: « Діти, подивіться, мабуть , ми на морському дні. Як тут багато рибок. Одна рибка, ще одна, ще одна. Багато рибок.»

Руханка «5 маленьких рибок.

Маленькі рибки купалися в воді.(імітація рухів)

Перша рибка сказала – пірнати дуже легко (присідає)

Друга рибка сказала –тут глибоко(грозить пальцем)

Третя сказала – я хочу спати(руку ложить під вухом)

Четверта стала замерзати(потерти долонями плечі)

П'ята крикнула тут : тут крокодил(руками імітують пасть крокодила)

Подивіться скоріше щоб не укусив.(діти тікають і розбігаються)

Вихователь: « Діти, рибок багато та вони всі різнокольорові. Яких кольорів ви бачите рибок?(відповіді дітей). А як же вони дихають під водою. І чи є у воді кисень? Давайте покажемо як дихає рибка у воді!"

Артикуляційна гімнастика за Марією Кирик-

<https://www.youtube.com/watch?v=vWW9SBOwyeM>

Міні- експеримент « Бульбашки».

Вихователь бере пусту банку і занурює верх дном у воду, на поверхні з'являються бульбашки: « Дітки, ось так дихає рибка у воді.

Чистомовка:

Чці – чці – чці – риби плавають в річці.

Іх – іх – іх – рибок знаємо усіх.
Ась – ась – ась – жирнесенький карась.
Ка – ка – ка – хижа щука от така.
Юн – юн – юн – довгий і вертлявий в'юн.
Ож – ож – ож – заховавсь колючий йор

Вихователь: « Діти, давайте побудемо з вами рибками та половимо трохи рибку!»

Варіант 1. Вихователь пропонує виловлювати рибку за допомогою вудочки з магнітом.

Варіант 2. На майданчику стоять два відра різного кольору(червоне та жовте).

В червоне відерце діти відносять червоних рибок, в жовте- жовтих. Вихователь пропонує дітям взяти кожному по одній рибиці.

Вихователь: « Діти, поки ми з вами гралися – ловили рибку на морі розпочався шторм. І пішов дощик!»

Звучить аудіо запис « Шторм на морі».

Рухлива гра « Сонечко та дощик.»

Вихователь: « Діти, пішов дощик. Кап- кап- кап. Ховайтеся швиденько під парасольку!

Давайте закликати сонечко!»

Закличка:

**Вийди, вийди, сонечко,
На дідове полечко,
На бабине зіллячко,
На наше подвір'ячко.**

**На бабине зіллячко,
На наше подвір'ячко,**

**На весняні квіточки,
На маленькі діточки.**

Вихователь: « Вийшло сонечко! Дітки гуляють- стрибають!

Ой знову пішов дощик, всі ховаємось під парасольку!»

Закличка:

ІДИ, ІДИ, ДОЩИКУ

Іди, іди, дощику,

Зварю тобі борщику

В зеленому горщику,

Поставлю на вербі,

Щоб випили горобці.

Я яєчком забілю,

А яєчко прісне,

А сонечко блисне.

Вихователь: « Рибка Дорі дуже грайлива і любить водичку, любить з нею гратися!»

Діти танцюють під веселу музику та граються з мильними бульбашками!

На столі або лаві розставлені стаканчики з чистою водою та фарби гуаш, пензлі, серветки.

Вихователь: « Діти, вода прозора і не має запаху, а також вона не має кольору. »

Вихователь пропонує дітям вкинути будь- який предмет в воду(щоб зрозуміти, що крізь воду все видно); пропонує дітям понюхати воду(щоб переконатися, що вода не має запаху).

Вихователь: « Водичка не має кольору. Але ми можемо її розмалювати!»

Гра «Розмалюй водичку!» (діти фарбують воду в кольори за бажанням за допомогою фарби гуаш).

Варіація 2. Вихователь: « Також водичкою можна малювати!»

Робота з водними розмальовками.

Facebook Twitter Pinterest

Пальчикова гімнастика « Рибки».

Коробчук Наталія Олександрівна

вихователь

Заклад дошкільної освіти №30 «Вишенька»

м. Тернопіль

Тернопільська область,

Україна

**ЗАНЯТТЯ З ХУДОЖНЬО-ПРОДУКТИВНОГО РОЗВИТКУ В СТАРШІЙ ГРУПІ
«ЧАРІВНІ РУКИ У ДІТЕЙ»**

Програмовий зміст:

Розвивати пізнавальні та творчі здібності дітей; креативність, образне мислення, уяву, мовлення, пам'ять; загальну та дрібну моторику рук; орієнтування у просторі, на площині аркуша паперу. Закріпити вміння дітей малювати нетрадиційними техніками - спонжиком, пальчиком, видуванням, методом пуантилізму; вправляти дітей у застосуванні техніки торцювання на папері при створенні композиції. Активізувати словник дітей іменниками - навами нетрадиційних технік зображувальної діяльності (малювання спонжиком, пуантилізм, видування, торцювання). Виховувати інтерес до навколишнього світу, бажання допомагати іншим, доброзичливість.

Хід заняття:

1. Мотиваційний етап

- Діти, а чи любите ви казки?
- У кожного з вас є улюблена казка. Назвіть її.
- А які казкові герої вам найбільше подобаються?
- Звук чарівний долинає, до нас гостя поспішає.

«Припливає» Золота Рибка.

- Хто це до нас завітав ? Діти, ви впізнали гостю?
- Як називається казка, з якої прибула наша гостя?
- Чим відрізняється Золота Рибка від інших рибок?

Золота Рибка:

- Так, я справді можу виконувати бажання. Кожен з нас про щось мріє.

Подумайте про це і скажіть мені, а я допоможу здійснити ваші мрії.

Мовленнєва гра «Я мрію...»

Золота Рибка:

- У вас такі чудові мрії, я зроблю так, щоб вони здійснилися. З вами мені так добре, весело, а я деколи сумую сама в морі...

- Золота Рибко, наші діти можуть тобі допомогти - створять тобі подруг, і ви також будете гратися, веселитися.

Золота Рибка:

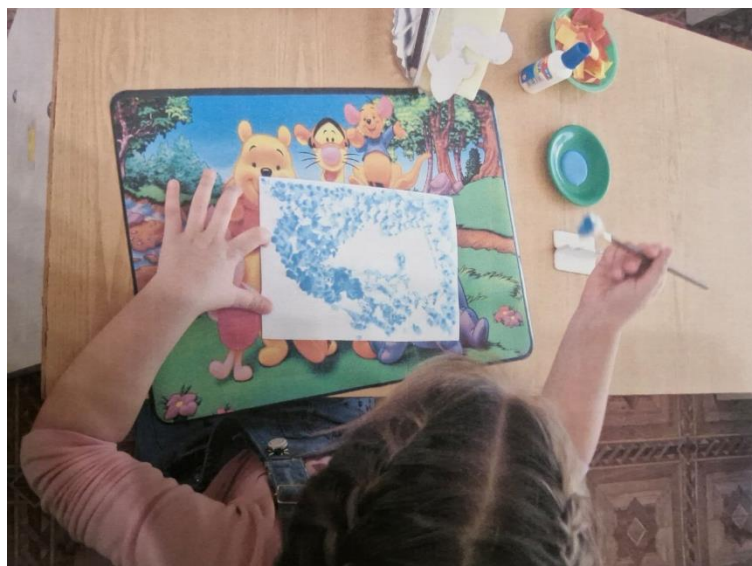
- Це не можливо, адже це звичайні діти, а не чарівники.
- Так це звичайні діти, але в них чарівні руки.
- Сідайте, діти, за столики. Золота Рибко, ти також сідай.
- Ти казкова, отже у тебе також все вдасться.

2. Пояснення методів і прийомів роботи.

а)

- Де живе Золота Рибка?

- Зобразимо море. Шаблон рибки поставимо на середину аркуша, однією рукою притримуємо. За допомогою спонжика приставлянням наносимо фарбу спочатку навколо шаблону, а тоді по решті аркушу.

б)

- А що є на морському дні?
- Пальчиком зобразимо жовтий пісок. Після роботи пальчик акуратно витираємо до серветки.

в)

- Навколо нас ростуть дерева, кущі, трав'янисті рослини. А які рослини ростуть у воді?
- Водорості створимо видуванням. Піпеткою наносимо фарбу на аркуш, а трубочкою видуваємо цю фарбу вверх, утворюючи водорості.

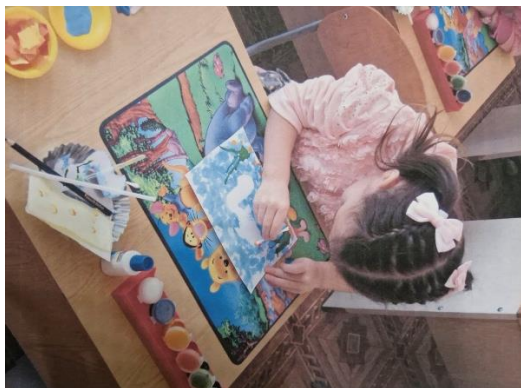
г)

- Чим вкрите тіло рибки?

- Намалюємо луску маленькими кружечками за допомогою ватних палочок.

- Як називається такий метод малювання?

- Плавники можна намалювати лініями, пам'ятайте зобразити око рибки.

д)

- Хвіст Золотої Рибки надзвичайно красивий. Використаємо торцювання на папері. Квадратик гофрованого паперу ставимо на вказівний палець зверху. На середину квадратика - олівець тупою стороною, зминаємо навколо олівця цей квадратик. Отримаємо торцювку. Цим торцем приклеюємо до паперу.

3. Повторення послідовності роботи.

- Що намалюємо спочатку? Чим?
- Після того, як намалювали воду, що зобразимо? Чим?
- Який наступний етап роботи?
- Що далі будемо малювати? Як називається такий метод зображувальної діяльності?
- Останній етап роботи який? Яким методом виконуємо?

4. Пальчикова гімнастика.

- Молодці діти! Перед початком роботи підготуємо наші чарівні руки, зробимо пальчикову гімнастику:

До роботи готувалась дівтора:

Засукала аж по лікоть рукава.

Діти ручки потирали,

Їх гарненько розминали,

Пальці у замок складали

І долоньки вивертали.

Діти ручки розім'яли

І чемненько попрохали:

«Наші милі рученята,

Час прийшов попрацювати!»

5. Самостійна робота дітей. Індивідуальна допомога вихователя.

Звучить спокійна музика.

6. Підсумок заняття. Аналіз робіт.

- Давайте подивимось на подружок Золотої Рибки (виставка робіт).
- Золота Рибко, які подруги сподобалися тобі найбільше і чому?

Золота Рибка:

- Дякую, діти, що ви здійснили мою мрію - тепер у мене багато подруг. У вас справді чарівні руки. Завжди пам'ятайте про це!

Танок Золотої Рибки та дітей.

Кучабська Галина Степанівна

Вихователь

ТЗДОЯС №30

м. Тернопіль

ТЕМА: «ДЕНЬ НАРОДЖЕННЯ ДЛЯ ВСІХ»

(Конспект заняття з використанням інноваційних технологій: депікшин, мнемотехніки, коректурних таблиць, Кіл Ейлера)

Програмовий зміст: удосконалювати навички зв'язного мовлення, вчити вести діалог, складати розповіді з опорою на наочний матеріал, вживаючи різні типи речень, узгоджувати у реченнях іменники з дієсловами; описувати предмети, добираючи прикметники; виділяти перший звук у словах; активізувати словник з тем «Свято», «Вітання», вживати узагальнюючі слова «одяг», «взуття», «іграшки»; розвивати мовленнєве дихання та фонематичне сприймання звуків, вчити виділяти перший звук у словах; формувати культуру мовленнєвого спілкування; вправляти у вживанні ввічливих форм спілкування, звертання; навчати виразно промовляти тематичні прислів'я, приказки; вчити дітей передавати в грі прості побутові ситуації, що включають ряд послідовних дій, переходити в ході заняття від однієї ігрової дії до іншої; виховувати ввічливість, гостинність.

Матеріал: кола Ейлера, картинки із зображенням іграшок, одягу, взуття, дидактична рамка, колаж, мнемосмужки, матеріал для роботи за методикою «депікшин», ковпаки, картинки із зображенням святкових атрибутів, капелюх, смайлики за кількістю дітей, фарби, обладнання для виготовлення листівок.

Попередня робота: бесіда про правила поведінки під час святкування Дня народження, розучування слів пісні «Вітаєм, вітаєм танцюєм і співаєм», заучування приказок, прислів'їв, закріплення ознак різних пір року, робота з колажем, коректурними таблицями, мнемосмужками, читання художньої літератури, розгляд ілюстрацій на тему «святкуємо День народження».

Хід заняття:

Вихователь: Діти, вам подобаються свята? А які найбільше. (Відповіді дітей: Новий рік, Миколая, Різдво, Великдень. А яке свято є у кожної людини?

Діти: День народження.

Вихователь: Так діти, День народження це дуже гарне свято, його люблять святкувати усі. Якщо Різдво буває тільки взимку, Великдень – навесні, Трійця – влітку то Дні народження бувають кожної пори року. Діти, у кого День народження взимку?

Діти говорять прислів'я про зиму.

То сніг, то завірюха. Бо вже зима коло вуха.

Сонце блищить, а мороз тріщить.

Будують речення за сюжетними картинками про зимові явища, обирають картинки із зображенням предметів, які асоціюються із зимою, використовуючи методику «депінг».

Діти, які народилися навесні, говорять прислів'я про весну.

Ластівки низько літають – дощ обіцяють

Високо і швидко плывуть у небі хмари – на гарну погоду.

Складають речення за сюжетними картинками, створюють колаж із зображенням весняних явищ та з опорою на картинки будують розповідь про весну.

Діти, які народилися влітку, говорять прислів'я про літо.

Серпень збирає, а зима поїдає.

Вранці трава пахне дужче, ніж завжди – на дощ.

Літо зимоньку годує.

Складають речення про літо за сюжетними картинками, в ході дидактичної гри «Сплетемо віночок», називають ввічливі слова та створюють вінок з квітів.

Дидактична гра «Логопедична ромашка».

Діти, які народилися восени, говорять прислів'я про осінь

Грім у вересні віщує теплу осінь.

Восени й горобець багатий.

Якщо лелеки летять високо, не поспішаючи, буде гарна осінь.

Складають речення про осінні явища за картинками. Потім - з опорою на мнемосмужки).

Влаштуймо сьогодні власне свято – День народження для всіх!

А щоб свято вдалося на славу продумаємо правила святкування.

Наприклад,

гості мають приходити на свято вчасно, без запізнь.

- Як мають бути одягнені гості?
- Як господарі мають готуватися до святкування?
- З чим ідуть гості на День народження?

Вихователь: Діти, отже починаємо готуватися до свята та будемо намагатися дотримуватися всіх правил: стежимо за часом щоб не запізнитися і будемо чепуритися.

Пальчиковий масаж під музичний супровід:

Вмиємо обличчя (діти ніжними рухами масажують обличчя)

Миєм очки (проводять пальчиками по повіках)

Миєм носик (потирають носик)

Миєм ручки (труть долоньками)

Причесались всі гарненько й одягнулись чепурненько.

(Вихователь пропонує дітям подивитися один на одного і посміхнутися)

Вихователь: Як ви вважаєте, ми зможемо дотриматись усіх правил? Деякі ми вже виконали. По – перше, прийшли вчасно. По – друге, маємо гарний

вигляд. А ось щодо порядку над цим треба попрацювати. Погляньте довкола, слід навести порядок бо хтось не поскладав свої речі.

Гра «Де чие місце?» з використанням коректурних таблиць

Перед дітьми картинки із зображенням одягу та взуття.

Вихователь пропонує розкласти одяг та взуття на полиці: на верхню полицю в правий кут положимо шапку, посередині – шалик, зліва від неї – штани.

На другу полицю :зліва положимо спідничку, посередині- сорочку, праворуч від сорочки – светрик.

На третю полицю покладемо взуття: посередині – кросівки, ліворуч від кросівок – черевики, праворуч від кросівок – туфлі.

Завдання:

- Назвіть усі речі, які лежать на верхній полиці. (Шапка, шалик, штани).

На який звук розпочинаються усі слова?(ш)

-Назвіть речі, які лежать на другій полиці. (Спідничка, сорочка, светрик).

На який звук розпочинаються ці слова? (С)

- Назвіть одним словом речі, які знаходяться на першій і другій полиці. (Одяг)

- Назвіть речі, які розташовані на нижній полиці. (Черевики, кросівки, туфлі).Назвіть їх одним словом.

Вихователь закріплює з дітьми узагальнюючі слова «одяг», «взуття».

Вихователь: Ось ми і навели лад. Молодці, діти.

Вихователь: А ще на свято запрошують казкових героїв. Як думаєте для чого?

Діти: Щоб веселити гостей.

Вихователь : Тепер можна і повеселитися. (Роздає дітям святкові ковпаки)

Під веселу музику до зали заходить Губка Боб.

Дидактична гра «Склади речення » (за допомогою чарівної парасольки).

Танок зі смайликами.

Вихователь: Ми пам'ятаємо ще одне правило святкування - подарунки.

Звичайно, що діти люблять отримувати подарунки, а особливо коли це гарні іграшки. Давайте подумаємо, які іграшки хотіли би більше отримати хлопчики у подарунок, а які – дівчатка? (Вихователь пропонує дітям посортувати іграшки, якими полюбляють гратися хлопчики, а якими дівчатка, застосовуючи Кола Ейлера).

Діти, давайте в зеленому колі розташуємо іграшки, якими граються хлопчики, а в жовтому- іграшки, якими граються дівчатка. Чому башточку і м'яч ви розташували в перетині кілець?

Діти: Тому що цими іграшками люблять гратися і хлопчики і дівчатка.

Вихователь: Ну і звичайно вітальні листівки, яке без них свято?

Образотворча діяльність

Діти, за допомогою аплікації, створюють вітальні листівки.

Вірш про День народження.

Танок з вітальними листівками.

Вихователь: Ну і обов'язковий атрибут нашого свята – торт. Ми його будемо їсти в групі, а зараз пригостимо наших гостей, адже в них теж сьогодні свято, ми ж святкуємо День народження для всіх.(Діти пригощають гостей солодощами, вітають).

Вихователь: Чи сподобалось вам свято? Яким воно вийшло? (Відповіді дітей: веселим, цікавим, загадковим, приємним, було багато сюрпризів)

А як можна завершити свято? (Відповідь дітей: феєрверком). Влаштуймо феєрверк! Але не звичайний, а бульбашковий.

Вихователь влаштовує для дітей бульбашковий феєрверк.

Лещенко Крістіна Сергіївна

Магістрант

Український державний університет

імені Михайла Драгоманова

м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНО- ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Анотація. У статті проаналізовано психолого-педагогічні умови розвитку емоційно-вольової сфери у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. Висвітлено особливості емоційного реагування дітей цієї категорії, розкрито ефективні педагогічні засоби формування довірливості, саморегуляції та емоційної стійкості. Особливу увагу приділено ролі арттерапевтичних методів, ігрової діяльності та співпраці педагогів і батьків у забезпеченні емоційного благополуччя учнів.

Ключові слова: емоційно-вольова сфера, інтелектуальні порушення, емоційна саморегуляція, педагогічна підтримка, арттерапія, молодші школярі.

Розвиток емоційно-вольової сфери є центральним напрямом психолого-педагогічної роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями, оскільки саме вона забезпечує формування саморегуляції, емоційної стійкості та соціальної адаптації. Здатність керувати власними емоціями і поведінкою формується через поступове залучення дитини до ситуацій, у яких необхідне усвідомлення власних дій та наслідків [1, с. 112]. У молодшому шкільному віці ці процеси лише починають активно розвиватися, тому потребують спеціально організованого педагогічного супроводу.

Діти з інтелектуальними порушеннями мають труднощі у розпізнаванні емоцій, часто неправильно інтерпретують міміку, інтонацію, жести. Це зумовлює непорозуміння у спілкуванні та підвищує ризик конфліктних ситуацій. Педагогічна робота повинна бути спрямована на розвиток емоційного словника, навчання ідентифікації почуттів, уміння розуміти емоційний стан інших людей [2, с. 64].

Важливою умовою розвитку емоційної сфери є створення емоційно безпечного середовища, де дитина може виражати свої почуття без страху осуду. Такий підхід сприяє формуванню довіри до дорослого й поступовому зниженню рівня тривожності. У практиці це реалізується через використання методів невербального вираження емоцій – малювання, музичну імпровізацію, драматизацію, роботу з кольором і формою [3, с. 60].

Значну увагу дослідники приділяють ролі арттерапії. Засоби образотворчого мистецтва, ліплення, колажу, а також музикотерапія допомагають дитині усвідомити власні переживання, перетворити негативні емоції у творчий продукт, що знижує внутрішню напругу. Арттерапевтичні техніки не лише розвивають емоційну сферу, а й стимулюють вольові якості – посидючість, уважність, цілеспрямованість [5, с. 34].

Формування довільної поведінки відбувається поступово й вимагає постійного педагогічного супроводу. Через ігрові ситуації діти вчаться планувати дії, контролювати імпульсивність, доводити завдання до кінця. Поступове ускладнення правил гри, введення елементів самооцінки та позитивного підкріплення сприяє розвитку вольових процесів [4, с. 73].

Надзвичайно важливим є створення у класі атмосфери емоційного комфорту, де дитина почувається захищеною, прийнятою і цінною. Позитивне підкріплення, спокійний тон спілкування, щира похвала за зусилля, навіть невеликі успіхи – усе це формує в учня впевненість і зменшує прояви тривожності та агресії.

Розвиток емоційно-вольової сфери потребує узгодженої роботи педагогів, психологів та батьків. Спільна діяльність забезпечує сталість емоційних реакцій

дитини у різних середовищах. Учителі мають надавати батькам рекомендації щодо формування стабільного емоційного клімату вдома, підтримки позитивного підкріплення, спокійного спілкування та формування у дитини відчуття прийняття.

Емоційний компонент навчання визначає успішність пізнавальної діяльності. Коли дитина переживає позитивні емоції під час уроків, активізуються пізнавальні процеси – увага, пам'ять, мислення. Педагог має враховувати цей чинник і наповнювати навчальні ситуації емоційним змістом: використовувати гру, казку, творчі завдання, ситуації успіху. Це дозволяє знизити рівень тривожності та підвищити віру дитини у власні сили.

Розвиток емоційно-вольової сфери тісно пов'язаний із формуванням навичок комунікації. У дітей з інтелектуальними порушеннями нерідко спостерігається емоційна замкнутість, труднощі у встановленні контактів, що ускладнює адаптацію до колективу. Тому педагогічна робота має включати тренінги соціальних навичок, парні та групові ігри, вправи на спільне виконання дій, що стимулює співпереживання, доброзичливість і емпатію.

Особливої уваги заслуговує взаємозв'язок емоційної сфери та пізнавальної діяльності. Емоційна активність дитини безпосередньо впливає на засвоєння знань. Коли педагог викликає позитивні емоції – інтерес, радість, здивування, – це підвищує рівень уваги, полегшує запам'ятовування й стимулює пізнавальну мотивацію [3, с. 62]. Отже, педагогічний процес має бути емоційно забарвленим, живим і доброзичливим.

Не менш важливим аспектом є розвиток навичок саморегуляції. Діти з інтелектуальними порушеннями часто не здатні стримувати імпульси, реагують афективно або надмірно емоційно. Тому педагог має систематично навчати дитину усвідомлювати власний стан, використовувати прості техніки самозаспокоєння – глибоке дихання, рахунок до п'яти, переключення уваги. У цьому процесі ефективно застосовуються елементи психогімнастики, вправи з релаксації та уявлення позитивних образів.

Розвиток емоційно-вольової сфери неможливий без педагогічної рефлексії – здатності вчителя аналізувати власні реакції, емоції й стратегії взаємодії. Педагог, який усвідомлює власний емоційний стан, легше зберігає самоконтроль, уникає конфліктів і створює гармонійне середовище в класі [1, с. 115]. Таким чином, професійна культура емоційного спілкування педагога є прикладом для дітей і важливим чинником їхнього емоційного дозрівання.

Успішна реалізація педагогічних стратегій можлива лише за умови високого рівня емоційної культури самого вчителя. Педагог має усвідомлювати власні емоційні реакції, вміти їх контролювати й демонструвати дитині приклад спокійної, доброзичливої поведінки. Саме педагогічна рефлексія стає умовою створення сприятливого мікроклімату у класі та зниження емоційного напруження серед учнів.

Узагальнюючи підходи досліджень [1; 2; 3; 4; 5], можна визначити основні педагогічні умови ефективного розвитку емоційно-вольової сфери дітей з інтелектуальними порушеннями:

- створення безпечного емоційного середовища;
- забезпечення позитивної мотивації до спілкування;
- використання ігрових та арттерапевтичних методик;
- поступове формування навичок самоконтролю;
- взаємодія педагогів, батьків і психологів на засадах партнерства.

Розвиток емоційно-вольової сфери є фундаментом успішної поведінкової адаптації. Дитина, яка розуміє свої емоції, здатна їх контролювати та регулювати, легше долає труднощі, досягає навчальних цілей і будує позитивні взаємини з оточенням.

Таким чином, психолого-педагогічна робота з розвитку емоційно-вольової сфери дітей з інтелектуальними порушеннями повинна бути системною, комплексною та спрямованою на особистісний розвиток дитини. Використання творчих методів, індивідуалізація навчання та активна співпраця педагогів і батьків забезпечують становлення емоційної рівноваги, стійкості й довільної

поведінки, що є важливою передумовою соціальної адаптації молодших школярів.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на розробку комплексних програм психолого-педагогічного супроводу, які поєднують методи арттерапії, поведінкові тренінги та інтегровані заняття з розвитку емоційної компетентності дітей з інтелектуальними порушеннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондар В.І. *Корекційна педагогіка: навчальний посібник*. Київ: Центр учбової літератури, 2020. 240 с.
2. Колупаєва А.А. *Діти з особливими освітніми потребами: розвиток, навчання, соціалізація*. Київ: Педагогічна думка, 2021. 198 с.
3. Литовченко С. *Психолого-педагогічні засади емоційного розвитку дітей з ООП. Актуальні питання спеціальної педагогіки*, 2023, № 4, с. 58-63.
4. Вежиковська Т. *Формування довільної поведінки у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. Освіта та розвиток обдарованої особистості*, 2024, № 2, с. 71-75.
5. Хомич Л. *Розвиток емоційно-вольової сфери засобами арттерапії у дітей молодшого шкільного віку. Інклюзивна освіта: науковий журнал*, 2022, № 1, с. 33-38.

Луценко Ірина Михайлівна

учитель-методист, вчитель біології

Білозерська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №13

Білозерської міської ради Донецької області,

Україна

ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 8 КЛАСІВ НУШ ЗАСОБАМИ ВІРТУАЛЬНИХ БІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО ТА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Анотація: У статті обґрунтовано необхідність інтеграції віртуальних лабораторних досліджень у викладання біології в 8 класах Нової української школи (НУШ). Проаналізовано використання дослідницького та компетентнісного підходів, а також визначено вимоги до **цифрової гігієни** та **біоетики** в умовах дистанційного навчання. Надано приклад інструктивної картки для лабораторної роботи, що включає посилання на 3D-симуляції та критерії оцінювання за групами результатів НУШ. Акцентовано увагу на ролі цифрових інструментів у забезпеченні рівного доступу до якісної практичної складової природничої освіти.

Ключові слова: НУШ, природнича компетентність, віртуальні дослідження, дистанційне навчання, анатомія людини, біоетика.

Вимоги Державного стандарту базової середньої освіти (2020 р.) [2] висувають на перший план формування ключових компетентностей учнів, серед яких природнича та інформаційно-цифрова займають особливе місце. Біологія, як інтегративна дисципліна природничої освітньої галузі, має забезпечити не лише засвоєння фактів, а й набуття **досвіду дослідження** [5]. Традиційна лабораторна база шкіл, особливо в умовах обмежень змішаного або

дистанційного навчання, не завжди дозволяє повноцінно реалізувати цей дослідницький потенціал. Анатомія та фізіологія людини (8 клас) вимагає візуалізації складних, динамічних та мікроскопічних процесів, що є неможливим без сучасних технологій.

Використання віртуальних симуляцій у навчальному процесі є прямим втіленням **дослідницького підходу** в умовах цифровізації освіти. Як зазначають провідні українські педагоги [5], цифрові технології дозволяють перетворити навчання з пасивного спостереження на активне моделювання.

Дослідницький підхід при дистанційному навчанні - це не просто "подивитись відео". Це самостійне формулювання гіпотез, планування віртуального експерименту, збір та аналіз даних, віртуальне моделювання ситуацій та формулювання висновків.

У віртуальній лабораторії учень переходить від сліпого слідування інструкції до **самостійного експериментування**. Платформи на кшталт Labster [7] дозволяють учням віртуально "зіпсувати" експеримент, змінити умови (наприклад, температуру або рН) та спостерігати наслідки, не витрачаючи реальних реактивів чи часу. Такий підхід стимулює **гіпотетико-дедуктивне мислення**:

1. Формулювання гіпотези (Що станеться, якщо?).
2. Планування віртуального експерименту.
3. Збір та аналіз віртуальних даних.
4. Формулювання висновку та перевірка гіпотези.

Це повністю відповідає вимогам до природничої компетентності, що передбачає **здобуття досвіду** планування та проведення експериментів [2].

Компетентнісний підхід – це про навчання через діяльність. Акцент на формуванні навичок, а не лише на запам'ятовуванні фактів.

Віртуальні дослідження сприяють формуванню **ключових компетентностей НУШ**:

- **Природнича компетентність:** Глибоке розуміння фізіологічних та анатомічних процесів завдяки **3D-візуалізації** [8]. Наприклад, динамічна

модель роботи серця (Рис. 1) дозволяє усвідомити фази циклу та роботу клапанів, що є недосяжним при роботі з плоским малюнком.

- **Інформаційно-цифрова компетентність:** Набуття навичок роботи з онлайн-платформами, пошуку науково достовірних джерел [10], аналізу та візуалізації даних, отриманих із симуляцій. Учень стає не лише споживачем, а й активним **користувачем** цифрових інструментів.
- **Уміння вчитися впродовж життя:** Самостійний пошук ресурсів та освоєння нових симуляцій для поглиблення знань.

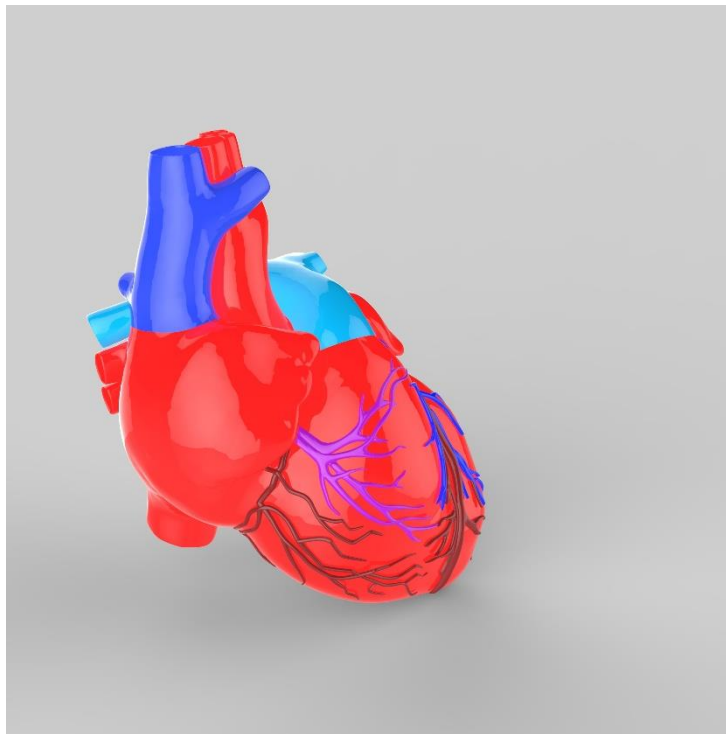

Рис. 1. Віртуальне моделювання динамічного біологічного процесу (на прикладі 3D-моделі серця).

Необхідно пам'ятати про **техніку безпеки** та **етичні аспекти** віртуальних біологічних досліджень.

Впровадження цифрових технологій вимагає розширення традиційного поняття техніки безпеки, включаючи **цифрову гігієну** та **біоетичні норми**. Це особливо актуально в умовах дистанційного навчання [4].

Вчитель має забезпечити дотримання учнями санітарно-гігієнічних норм роботи з комп'ютерною технікою:

- **Ергономіка:** Наголос на правильній позі, достатньому освітленні та обов'язковому проведенні **фізкультхвилин** та гімнастики для очей. Тривалість безперервної роботи за монітором має суворо регулюватися відповідно до вікових норм.
- **Безпека даних:** Використання лише перевірених, ліцензійних або відкритих освітніх платформ (PhET, HHMI), які гарантують захист персональних даних учнів.

Вивчення анатомії людини з використанням віртуальних ресурсів є **етично бездоганим** [1]:

- **Гуманність:** Усунення необхідності використання препарування, що відповідає сучасним гуманістичним принципам освіти.
- **Повага до життя:** Віртуальні симуляції дозволяють досліджувати складні фізіологічні процеси (наприклад, діяльність нервової системи) без будь-якої шкоди для живих організмів. Вчитель повинен підкреслювати, що використання 3D-моделей є **свідомим вибором**, який відображає повагу до етичних норм у науці.

Логічним стає питання **методики оцінювання та практичної реалізації** таких віртуальних досліджень. (на прикладі **Інструктивної картки**)

Для об'єктивного оцінювання результатів віртуальних досліджень потрібно використовувати систему, що ґрунтується на оцінці досягнень учнів за трьома **Групами результатів** НУШ, що має загальну вагу 12 балів за кожну групу (Табл. 1). Це дозволяє оцінити не лише знання (Індекс 2), але й навички (Індекс 1) та розуміння закономірностей (Індекс 3).

ІНСТРУКТИВНА КАРТКА

Транспорт речовин: Мікроскопічна будова крові людини

Тема: Лабораторне дослідження №7 «Мікроскопічна будова крові людини».

Мета: Вивчити морфологічні особливості формених елементів крові (еритроцити, лейкоцити, тромбоцити) за допомогою віртуального мікроскопа та мікрофотографій; усвідомити зв'язок будови клітин з їхніми функціями.

Орієнтовний час: 45 хв.

ХІД ВІРТУАЛЬНОЇ РОБОТИ:

Крок 1. Віртуальний Мікроскоп: Перейдіть до онлайн-галереї мікрофотографій або платформи з віртуальним мікроскопом.

Ресурс: Macroclub (галерея мікрофотографій крові) *або Освітні ресурси медичних інститутів* (пошук "Human blood smear"). [QR-код на мікрофотографію мазка крові]

Крок 2. Ідентифікація Еритроцитів: Знайдіть еритроцити. Зверніть увагу на їхню форму (двоввігнутий диск) та відсутність ядра. Опишіть, як їхня форма допомагає транспортувати кисень.

Крок 3. Дослідження Лейкоцитів: Знайдіть лейкоцити. Вони значно більші та мають ядро неправильної форми. Класифікуйте лейкоцити на моделі чи мікрофотографії (нейтрофіли, лімфоцити).

Ресурс: Labster (симуляція): Пошук "*Blood typing*" або "*Hematology virtual lab*".

Крок 4. Аналіз Тромбоцитів: Знайдіть тромбоцити (кров'яні пластинки). Опишіть їхню функцію.

Крок 5. Висновок: Сформулюйте висновок, пояснюючи, яким чином будова кожного форменого елемента пристосована до виконання своєї функції (транспорт газів, імунітет, згортання).

ОЦІНЮВАННЯ (Максимум 12 балів за кожну групу)

Група результатів (12 балів)	Критерії оцінювання (НУШ)	Бали (0-12)
1. Проводить дослідження природи	1-3 бали: Успішно відкрив ресурс. 4-6 балів: Правильно ідентифікував усі три типи формених елементів на мікрофотографії. 7-9	

	балів: Розрізнув різні типи лейкоцитів (наприклад, лімфоцити та нейтрофіли) та зафіксував (скріншот) їхню мікроскопічну будову. 10-12 балів: Самостійно провів порівняльний аналіз кількості клітин (віртуальна імітація підрахунку), візуально порівняв їхні розміри та описав морфологію детально.
2. Здійснює пошук та опрацьовує інформацію	1-3 бали: Назвав функції елементів. 4-6 балів: Чітко сформулював висновок, використовуючи основні терміни (гемоглобін, фагоцитоз). 7-9 балів: Коректно використав інформацію про будову (наприклад, відсутність ядра в еритроцитах) для обґрунтування їхньої головної функції (транспорт O_2). 10-12 балів: Сформулював аргументований висновок, поєднуючи інформацію про будову з інформацією про біологічні процеси (наприклад, роль кальцію у згортанні крові).
3. Усвідомлює закономірності природи	1-3 бали: Знає, що кров виконує транспортну функцію. 4-6 балів: Пояснив, що кожен елемент має окрему функцію. 7-9 балів: Усвідомив закономірність: вузька спеціалізація клітин крові (форма, наявність/відсутність ядра) є адаптацією, що забезпечує високу ефективність роботи системи [5]. 10-12 балів: Проаналізував закономірність пристосованості: пояснив, чому еритроцити, як високоспеціалізовані клітини, втратили ядро, і як це пов'язано з біологічною доцільністю.

Висновок.

Віртуальні біологічні дослідження в 8 класах НУШ є ефективним інструментом для реалізації дослідницького та компетентнісного підходів. Вони дозволяють вирішити проблему обмеженого доступу до обладнання та забезпечити безпечне і **етично виправдане** вивчення анатомічних і фізіологічних процесів. Дотримання вимог до цифрової гігієни та чітке оцінювання за компетентнісними групами (згідно з [2]) перетворює дистанційне навчання з вимушеного заходу на **інноваційну педагогічну практику**. Запровадження таких методик є необхідною умовою для підготовки учнів до життя в цифровому суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року: розпорядження КМУ від 14.12.2016 № 988-р.
URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-p>
2. Державний стандарт базової середньої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898.
3. Про затвердження модельних навчальних програм для закладів загальної середньої освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795 (зі змінами).
4. Організація дистанційного навчання в закладах загальної середньої освіти: методичні рекомендації (лист МОН України від 02.11.2020 № 1/9-609).
5. Ляшенко О. І. Теоретико-методологічні основи формування природничо-наукової компетентності учнів. Київ: Педагогічна думка, 2012. 450 с.
6. Омельчук С. О. Цифровізація освіти: від викликів до можливостей.
7. Labster. Science learning platform with virtual lab simulations. URL: <https://www.labster.com/>

8. MozaWeb. Інтерактивні 3D-моделі та освітні інструменти. URL: <https://www.mozaweb.com/uk/>
9. PhET Interactive Simulations. Вільно доступні інтерактивні моделі для природничих наук (Університет Колорадо). URL: <https://phet.colorado.edu/>
10. HHMI BioInteractive. Education resources for science classrooms. URL: <https://www.biointeractive.org/>

Моторикіна Тетяна Михайлівна

Директор, вихователь І категорії

Комунальний заклад «Заклад дошкільної освіти
(ясла-садок) № 294 Харківської міської ради»

м. Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ КУЛЬТУРИ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація: у статті розкрито особливості управління процесом формування творчої культури вихователів закладів дошкільної освіти; надано характеристику соціально-психологічних функцій управління цим процесом, перелічені основні принципи, на основі яких здійснюється ця діяльність; проаналізовано дієві механізми мотивації вихователів до саморозвитку творчої культури.

Ключові слова: творча культура, управління, психологічний захист, соціально-психологічні функції управління, мотив, мотивація.

На сьогоднішній день, незважаючи на складні політичні та соціально-економічні умови, що викликані діями держави-агресора, реформування дошкільної освітньої галузі в Україні спрямоване на підвищення її варіативності, гуманізацію та особистісну орієнтацію. Висуваються якісно нові вимоги до вихователів як фахівців нової генерації. Реалізувати провідне завдання сучасної освіти – всебічний розвиток дитини як особистості та найвищої цінності суспільства – здатен лише творчий, креативний педагог, який цілеспрямовано працює над професійним саморозвитком, розкриваючи свій творчий потенціал та підвищуючи рівень власної творчої культури.

В останнє десятиліття істотно зросла кількість досліджень, що були проведені вітчизняними та зарубіжними вченими з проблеми формування творчої культури вихователів. Так, дефініцію поняття «культура» розкрито у дисертаційних роботах М. Вебера, М. Каган, С. Кримського, О. Лосєва, В. Шинкарук, А. Яценка.

Психолого-педагогічні аспекти понять: «культура самовираження», «індивідуальна культура», «дослідницька культура», «творча культура», «педагогічна культура», – досліджено Є. Зінченко, О. Кононко, О. Омельченко.

Особистість як систему, що розвивається, розглядали у своїх працях І. Бех, О. Пехота, О. Сухомлинська, Дж. Фейдимен, Р. Фрейгер, І. Якиманська.

Ідеї розуміння творчості як показника особистісного зростання висвітлені у наукових розвідках В. Моляко, В. Рибалки, С. Сисоєвої.

Проблему творчості, формування творчої культури, розкрито у наукових дослідженнях А. Бергсона, Дж. Ніренберга, Е. Торренга, З. Фрейда, Е. Фромма, К. Юнга.

У закладах дошкільної освіти вихователі-практики реалізують зазначені вище пріоритетні завдання, спираючись на теоретичні розробки таких вчених: В. Андрєєвої, Ю. Богоявленської, Р. Грановської, Н. Кузьміної, Я. Пономарьової, Н. Тализіної та інших.

Питанню формування творчої, креативної особистості присвячено наукові розвідки І. Бе́ха, В. Крижко, С. Крисюка, Л. Макрідіної, В. Паламарчук, С. Рудаківської, В. Сухомлинського.

Проблема удосконалення управлінської діяльності закладів освіти розглядається у працях В. Андрущенка, Т. Буша, В. Гамаюнова, І. Зязюна, Л. Карамушки, О. Киричука, Н. Коломинського, Ю. Конаржевського, В. Крижко, А. Маслоу, Є. Павлютенкова, Н. Протасової, П. Сілвера, К. Роджерса.

Аналіз праць різних дослідників переконливо довів, що вони в основному розкривають лише теоретичні засади формування творчої особистості педагога або автори пропонують емпіричні моделі креативного навчання. На жаль,

питання розробки технологій формування у вихователів закладів дошкільної освіти основ творчої культури за умови раціонального управління цим процесом лише починає досліджуватись науковцями.

Теоретичний аналіз даної проблеми та вивчення практики роботи вихователів закладів дошкільної освіти, надають можливість визначити суперечності, що об'єктивно мають місце в теорії і практиці педагогіки:

- між вимогою дошкільної освітньої галузі у високому рівні творчої культури вихователів та переважно низьким рівнем її сформованості у вихователів;

- між необхідністю оновлення підходів до управління діяльністю щодо формування творчої культури вихователів та низьким рівнем адаптації керівних структур закладів дошкільної освіти до умов, що змінюються, нечіткістю управлінських процедур;

- між необхідністю цілеспрямованого самовдосконалення, саморозвитку творчих здібностей вихователя з метою формування творчої культури та недостатньою опорою на людиноцентриський, особистісно орієнтовний, гуманістично-інноваційний підходи у процесі їх безперервної післядипломної освіти.

Актуальність, виявлені суперечності, недостатній рівень теоретичної дослідженості й практичної розробленості зазначеної проблеми зумовили вибір теми нашої статті «Особливості управління формуванням творчої культури вихователів закладів дошкільної освіти».

На сьогоднішній день перед керівником закладу дошкільної освіти стоїть завдання підтримувати творчу ініціативу підлеглих, всіляко сприяючи формуванню їх творчої культури. Саме тому актуальним стає пошук сучасних дієвих підходів до управління процесом формування творчої культури вихователів. За таких умов керівник закладу дошкільної освіти має реалізовувати у власній управлінській діяльності принципи нової етики педагогічного менеджменту, що ґрунтуються на низці людиноцентричних

принципів, які забезпечують кожному з вихователів відчуття психологічного захисту та емоційного комфорту.

Управління – це діяльність, спрямована на створення у підлеглих таких психологічних станів та якостей, що сприяють досягненню мети управління. Саме тому керівнику важливо дотримуватись принципів гуманізму як повноцінного розвитку особистості вихователя та демократизму як способу гармонізації внутрішніх потреб особистості та вимог суспільства.

У системі освіти управління має внутрішню й зовнішню структуру. Зовнішня структура управління передбачає розгляд того, на яких рівнях, здійснюється цей процес. Внутрішня структура більш складна і має два рівні: управлінський та психологічний. Основні складові управлінського рівня – планування, організація, контроль. До психологічного рівня внутрішньої структури управління закладом дошкільної освіти передбачає відносяться: прийняття управлінських рішень, організація комунікації, безпосереднє керівництво, увага до потреб та мотивів діяльності педагогів (у тому числі і творчої). Управлінська діяльність щодо формування творчої культури педагогів має носити дослідницький та колегіальний характер, комунікація повинна бути демократичною, тому що результативність творчої діяльності вихователів напряду залежить від внутрішніх, психологічних механізмів управління.

Соціально-психологічні функції управління є своєрідним підґрунтям, що забезпечує умови для прояву й розвитку культури творчості. Ці функції спрямовані на створення та підтримку сприятливого соціально-психологічного мікроклімату, на формування необхідних для продуктивної, творчої роботи характеристик педагогічного колективу, на мотивацію людей до творчої діяльності.

На сьогоднішній день у науковій літературі виділяють такі соціально-психологічні функції керівника: організація колективу (його згуртування, активізація, удосконалення, формування системи самоуправління); мотивація; створення сприятливого мікроклімату.

Організація колективу – діяльність керівника закладу дошкільної освіти, що спрямована на узгодження та координацію дій усіх учасників освітнього процесу та сприяє високій результативності спільних зусиль [1; 3].

Діяльність, що спрямована на формування творчої культури вихователів, має складну структуру. Цей процес може супроводжуватись негативними проявами психологічного захисту: агресія, афективні вибухи, заперечення, опір, раціоналізація. У вихователів проявляється ефект «діалогічної сутності психіки». Перелічені вище негативні явища являють собою наслідок феномену «професійної безпорадності» педагогічного працівника. Особливе місце в управлінні формуванням творчої культури вихователя закладу дошкільної освіти займає запуск керівником позитивних явищ феномену «психологічного захисту», тобто інтелектуально-духовної ідентифікації. Отже, формування позитивної думки про себе – важливий напрям подальшої роботи вихователів щодо формування культури творчості.

Управлінська діяльність керівника закладу дошкільної освіти повинна бути спрямована на створення сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі. Як правило, характер взаємин між керівником та вихователями багато в чому залежить від оцінки особистості й діяльності один одного членами педагогічного колективу.

О. Мармаза стверджує, що соціально-психологічний клімат – це притаманний певному колективу стійкий психологічний настрій, який здійснює значний вплив на взаємини людей, їх ставлення до праці та навколишнього середовища [4, с. 146].

Сприятливий соціально-психологічний клімат – провідна умова формування у підлеглих творчої культури.

Сприятливий соціально-психологічний мікроклімат характеризують такі ознаки:

- суб'єктивні: можливість вільно висловлювати свої думки (пропозиції, побажання) у процесі обговорення питань, що стосуються усього колективу; відсутність тиску керівника на вихователів і визнання за ними права приймати

участь у обговоренні важливих для усього колективу рішень щодо здійснення творчої діяльності; достатня поінформованість кожного з членів колективу про виробничі завдання, що потребують творчих ідей, та стан справ у процесі їх розв'язання; задоволення належністю до колективу;

- об'єктивні: результативність виконання творчих завдань педагогічним колективом; плинність кадрів; стан трудової дисципліни; рівень кваліфікації вихователів тощо.

Керівнику доцільно дотримуватись принципів єдності та наступності для створення у колективі таких стосунків, що дозволяють працювати творчо; виявляти ініціативу. Йому потрібно не лише допомогти сформувати, але й підтримувати позитивний імідж кожного вихователя зокрема та усього педагогічного колективу закладу взагалі; створювати умови для виконання колективних та індивідуальних творчих завдань; сприяти формуванню творчої культури. З цією метою доцільно здійснювати не лише жорстке одноосібне управління, але й ситуаційне на робочих місцях, заохочуючи тим самим творчу ініціативу підлеглих.

Управління процесом формування творчої культури педагогів здійснюється через систему діяльності керівника, що включає в себе наступні дії: об'єднання односторонців навколо спільної цікавої творчої справи, ідеї; підтримка розробки підлеглими стратегічно важливих ухвал щодо здійснення творчої діяльності, обговорення способів виконання творчих завдань безпосередньо з виконавцями; створення та постійна підтримка атмосфери творчого пошуку; проведення обговорень та дискусій щодо здійснення творчої діяльності та формування творчої культури, повага до думок інших, відкритість до нових, креативних ідей пошуку, творчості. Ефективності цих дій сприяє дотримання принципів сприйнятливості, гнучкості та прогностичності, що виступають тлом для формування творчої культури вихователів як урахування оперативного відображення і передбачення змін у культурі. Реалізація принципу неперервності забезпечує постійне удосконалення творчої культури вихователів услід за зростанням культурних здобутків суспільства.

Окремо слід виділити дії керівника, що спрямовані на створення умов для підвищення професіоналізму вихователів. Їх ефективність залежить від дотримання принципу іманентності розвитку як постійного зростання творчої культури педагогів закладів дошкільної освіти. З цією метою організовуються різні форми методичної роботи, мета яких – оптимізація процесу самоосвіти з метою формування творчої культури вихователів. Також керівнику доцільно допомогти вихователю розробити індивідуальну програму підвищення кваліфікації, виходячи з його потреб та мотивів професійної діяльності. Контроль має стати одним з механізмів підтримки творчої ініціативи педагогів. Саме за наслідками контролю вихователі отримують методичні рекомендації та поради щодо розвитку творчої культури. Дотримання психолого-педагогічних умов гарантує систематичне інформування працівників закладу дошкільної освіти про новітні досягнення педагогічної та психологічної наук, науково-теоретичне ознайомлення працівників закладу дошкільної освіти з основами експериментально-дослідної діяльності; формування у них творчої культури.

Дії керівника, спрямовані на створення надійної системи мотивації та стимулювання вихователів до творчої діяльності, формування особистої творчої культури пов'язані з дотриманням принципу природовідповідності.

Вихователі закладу дошкільної освіти починає свій творчий шлях як процес задоволення власного рівня потреб. Саме тому в кожного педагога існує особиста програма самореалізації, власна траєкторія духовного зростання, індивідуальний стиль, рівень сформованості творчої культури.

Мотив (франц. *motif*, від лат. *motus* – той, що рухається) – одне із фундаментальних понять, що використовується для опису й аналізу сфери спонукання суб'єкта до діяльності. Мотив – предметний зміст потреби, для задоволення якої суб'єкт здійснює активну спрямовану діяльність [1; 3].

Мотивом можуть стати: уявлення й дії, почуття й переживання, що виражають матеріальні або духовні потреби людини. Мотивація – це процес

спонування до діяльності, тобто знаходження мотивів, які б змушували людину діяти [4, с. 129].

Чітке уявлення керівника про те, як підлеглі оцінюють рівень важливості для них тієї чи іншої роботи, дозволяє визначити рівень зацікавленості працівників у її виконанні, обрати найбільш ефективні способи мотивації.

Вихователі закладу дошкільної освіти можуть виявляти як позитивну, так і негативну мотивацію. Позитивна мотивація стимулює підлеглих до творчого пошуку та самореалізації, сприяє формуванню у них свідомої активності, тоді як негативна мотивація, що триває упродовж тривалого часу, істотно знижує результативність праці, поступово нівелюючи особистість педагога.

З метою підтримки у вихователів особистої зацікавленості у досягненні високих результатів творчої діяльності, формування прагнення до підвищення рівня власної творчої культури, керівником мають бути створені відповідні умови.

Так, соціально-педагогічні умови формування творчої культури вихователів забезпечуються шляхом реалізації принципів гуманістично-інноваційного підходу, що передбачає необхідність побудови стосунків у системі «керівник»-«підлеглий» на основі принципів партнерства; доцільність співпраці керівника та вихователів у процесі формування їх творчої культури; необхідність створення умов для самоуправління власною професійною діяльністю, особистим саморозвитком та самовдосконаленням; важливість розуміння та врахування керівником індивідуально-психологічних особливостей кожного з вихователів у процесі формування у них творчої культури.

Дотримання сприятливих організаційно-педагогічних умов стає можливим завдяки використанню системи соціальних стимулів для упровадження в практику роботи власних педагогічних знахідок, пропагування та розповсюдження ефективного досвіду, розробленого вихователями закладу дошкільної освіти.

Отже, управлінська діяльність керівника закладу дошкільної освіти повинна бути спрямована на мотивування та підтримання творчої активності вихователів, їх психологічної захищеності, що сприятиме формуванню їх творчої культури.

З метою подальшого удосконалення системи управління процесом формування творчої культури вихователів доцільно надавати їм методичну підтримку та психологічну допомогу у розробці індивідуальної імідж-траєкторії як технології самореалізації особистості педагогічних працівників, способу формування їх творчої культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Маслікова І. В. Моніторингова система освітнього менеджменту. І. В. Маслікова. Харків: Вид. група «Основа», 2005. 144 с. (Б-ка журн. «Управління школою»; Вип. 10 (34)).
2. Мармаза О. І. Інновації в менеджменті освіти: монографія / О. І. Мармаза. Харків: Вид. група «Основа», 2019. 128 с. (Бібліотека журналу «Управління школою»; Вип. 11 (202)).
3. Мармаза О. І. Інноваційні підходи до управління навчальним закладом. Харків: Вид. група «Основа», 2004. 240 с. (Серія «Бібліотека журналу «Управління школою»»; Вип. 11-12 (23-24)).
4. Мармаза О. І. Управління навчальним закладом: культурологічний аспект / О. І. Мармаза // Педагогічні науки: Зб. наук. іл. Суми: Сумський ДПУ імені А. С. Макаренка, 2004.
5. Моляко В. О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема / В.О. Моляко. // Психологічна газета. 2005, № 6, с. 4-5.

Рауба Марина Володимирівна

вчитель початкових класів

вищої категорії

Криворізької гімназії № 41

Криворізької міської ради

м. Кривий Ріг, Україна

ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В STEM ПРОСТОРИ

Анотація: стаття призначена дослідній діяльності молодших школярів. Тому як вона пов'язана зі STEM- простором, який є досить важливим у розвитку пізнавальної діяльності та інженерних якостей учнів. Автор ділиться прикладами різних досліджень, які були проведені його учнями на різних уроках та в рамках проведення STEM-тижнів. А ще інтерактивною дошкою, на якій можна зберігати усі досліди та спостереження, які виконували діти.

Ключові слова: дослідницька діяльність, STEM, спостереження, молодші школярі, інженерія.

В державному стандарті початкової освіти НУІІ зазначено, що однією з компетентностей у галузі природничих наук , техніки та технологій передбачено формування допитливості, прагнення шукати і пропонувати нові ідеї, спостерігати та досліджувати, формулювати припущення і робити висновки на основі проведених дослідів, пізнавати себе і навколишній світ шляхом спостереження та дослідження [1,с.4]. Отже перед вчителями стоїть завдання формувати в учнів навички дослідного пошуку. Саме це вчить їх критично мислити, бути творчими особистостями.

Зараз однією з інновацій в розвитку в дослідницьких компетентностей молодших школярів є впровадження елементів STEM освіти. В рамках STEM-простору дослідницька діяльність дозволяє дітям активно взаємодіяти з матеріалом, а не лише отримувати інформацію з книжок. Це допомагає розвивати навички самостійного навчання. [2]

Під час досліджень учні вчаться:

- спостерігати та аналізувати явища
- ставити гіпотези
- проводити експерименти
- фіксувати результати
- робити висновки

Для молодших школярів дуже важливо, щоб дослідження були не тільки простими і зрозумілими, зважаючи на їх вік, а ще й цікавими. Найбільш доступними і ефективними є такі методи організації дослідницької діяльності:

- проектна діяльність
- експериментальні роботи
- ігрові форми навчання
- інтерактивні технології та ресурси.

Усі результати своєї дослідної діяльності мої учні фіксують на віртуальній дошці [3] . Досить зручно в умовах дистанційного навчання. Уся інформація зберігається впродовж усіх років навчання в початковій школі. На цій дошці учні можуть переглядати результати не тільки своєї роботи за кожен навчальний рік, а ще й роботи інших своїх однокласників. На яких же уроках я застосовую дослідницьку діяльність? Це в першу чергу уроки інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Учні досліджували за яких умов проростає насіння, на прикладі квасолі; досліджували властивості води за допомогою різних дослідів; які умови для життя потрібні рослинам на прикладі гороху; досліджували стан повітря; вирощували кристали солі; проводили експерименти з сонячними зайчиками. При вивченні теми «Збираємо врожай. Від зернятка до хліба» збирали хлібний кошик, а саме порівнювали ціни на

задану хлібну продукцію у різних магазинах. Коли була тема « Від молока до сиру» складали молочний пакет: етикетки від улюблених молочних продуктів, а потім порівнювали результати. На уроках дизайну конструювали антистресову іграшку і спостерігали чи насправді вона мала такий ефект. На уроках математики в межах Всеукраїнського інженерного тижня досліджували різницю між плоскими та об'ємними геометричними фігурами, моделюючи їх. Це так сподобалося дітям, що в усіх наступних Всеукраїнських STEM- тижнях вони залюбки приймали участь. Досліджували властивості паперу, мильних бульбашок. Тішуся, коли бачу результати такої нелегкої і в той же час цікавої роботи. Діти стають більш впевненими/

Тож дослідницька діяльність у STEM-просторі є невід'ємною частиною навчального процесу для молодших школярів. Саме вона дозволяє дітям не лише набувати базових знань з різних дисциплін, але й розвивати важливі навички, які знадобляться їм у майбутньому. Інтеграція дослідницької діяльності у навчальний процес сприяє більш глибокому розумінню предметів, розвитку критичного мислення та творчих здібностей, що є важливим для підготовки до професійного життя в умовах швидко змінюваного технологічного середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1-2 та 3-4 класи. К.: Видавництво « Світоч» , 2019. 336 с.
2. Боярин І.О. Формування дослідницьких умінь молодших школярів засобами STEM освіти.URL:https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/3617/educ_2022_177.pdf?sequence=1 (дата звернення: 01.11.25)
3. Padlet.com. URL: <https://padlet.com/raubamarina/padlet-oevmh0urb45c0gv1>, (дата звернення: 01.11.2025)

Титаренко Марія Миколаївна

Вихователь

Сумський ДНЗ №14

(центр розвитку дитини)

«Золотий півник»

Сумської міської ради

ВИКОРИСТАННЯ LEGO-ТЕХНОЛОГІЙ В РОБОТІ З ДІТЬМИ РАНЬОГО ВІКУ

Анотація: У статті охарактеризовано LEGO-технології. Розкрито особливості конструктивно-моделюваної діяльності з дітьми раннього віку. Визначено переваги LEGO перед іншими видами конструкторів. Окреслено проблематику використання LEGO-технологій. Охарактеризовано користь LEGO DUPLO у роботі з дітьми раннього віку.

Ключові слова: LEGO-технології, діти раннього віку, конструювання, моделювання, заклад дошкільної освіти.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Впровадження інновацій в закладах дошкільної освіти сьогодні має визначальне значення, оскільки традиційні підходи втрачають актуальність. Діти, як найменші, так і старші дошкільники, вимагають інших методів навчання та виховання, адже суспільство динамічно трансформується. LEGO-технології є важливим інструментом всебічного розвитку дітей, сприяючи активізації базових психічних процесів, таких як уява, увага, мислення, а також фантазії та творчих здібностей. Використання цих технологій дає дітям можливість розкривати власну креативність, замість того, щоб обмежуватися стандартними рамками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій довів, що найдієвішим шляхом плекання креативності у дітей, формування творчої особистості в техніці – це практичне дослідження, розробка та виробництво технічних об'єктів, самостійне конструювання дітьми технічних виробів з новими якостями та користю для ігор (Л. Виготський, Л. Венгер, Л. Парамонов та інші). Отже, формування дітей раннього віку здійснюється під час спеціально спланованого навчання, а саме створення відповідного середовища для конструкторсько-моделювальної діяльності.

Мета статті: обґрунтувати важливість використання LEGO-технологій в роботі з дітьми раннього віку.

Виклад основного матеріалу: Згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти [1], очевидна необхідність застосування LEGO-технологій та моделювання, адже: це потужний засіб для інтелектуального розвитку дітей раннього та дошкільного віку, що забезпечує інтеграцію освітніх напрямків (пізнання, мовлення, соціальна комунікація, мистецтво та естетика, фізичне виховання); дозволяє поєднати навчання, виховання та розширення можливостей дітей раннього та дошкільного віку в форматі гри (навчатись, пірнаючи в гру); сприяє формуванню бажання пізнавати, виховує соціально адаптовану особистість, покращує навички спілкування та спільної діяльності; поєднує в ігровій діяльності дослідницький та експериментальний підходи, відкриваючи для дитини простір для дослідів та творчості, де немає обмежень та перешкод для створення власного безмежного світу.

Поняття «конструювання» бере свій початок з латинського слова *construere*, що в перекладі означає – зводити щось з певних складових; формувати певний устрій чогось [4; с. 267]. «Моделювання» (від фр. *Modèle* – зразок) представляє собою процес творення моделі [4; с. 775].

Конструктивно-моделювальна діяльність постає як специфічний різновид активності, що має визначальне значення для всебічного формування дітей раннього віку, про що свідчать наукові праці таких вчених, як О. Леонт'єв, Л. Парамонова, М. Подд'яков та інші дослідники [3].

LEGO-конструювання вдало поєднує ігри та експерименти, що активно стимулює розумову й мовленнєву активність дітей раннього віку. Це сприяє розвитку конструкторських навичок і технічного мислення, а також розвиває уяву та комунікативні здібності. Конструювання LEGO допомагає інтерпретувати світ та виражати себе, розширює кругозір. Воно заохочує пізнавальну активність дітей.

Конструктори LEGO спонукають до практичної та інтелектуальної активності дітей, не накладаючи жодних обмежень на творчість, розвивають фантазію й комунікативні здібності, дозволяють жити у світі вигадок, формують вміння тлумачити та самовиражатися [3].

Для роботи з дітьми раннього віку рекомендовано використовувати серію LEGO DUPLO. Ці кубики у 8 разів більші зазвичайні лего-деталі, і тому добре підходять для гри діток без допомоги дорослих.

Деталі DUPLO сяють яскравими, насиченими кольорами: блакитним, червоним, жовтим, білим, чорним, зеленим, сірим та іншими. DUPLO – це цілий світ, де живуть чоловічки, різноманітні звірята, автомобілі, меблі та багато іншого. Ці конструктори, що містять кубики різноманітних відтінків і форм, а також тематичні набори [5].

Для вихователів ЗДО LEGO-конструктор – це надзвичайний інструмент для комплексного розвитку дітей. Він чудово поєднує різноманітні види діяльності, сприяє розвитку логіко-математичних навичок (наприклад, освоєння сенсорних стандартів, навчання лічбі та інших аспектів), мовленнєвих умінь (через висловлювання власних ідей, складання історій, описи різноманітних об'єктів, створених дітьми) та естетичного сприйняття (формування розуміння краси конструкцій, важливості гармонійного поєднання деталей для досягнення візуальної привабливості) [2, с.7- 8].

Ці конструктори чудово підходять для інтегрованих занять, оскільки під час таких занять у дітей активізується дрібна моторика, формуються уявлення про довкілля, вдосконалюється просторова орієнтація, розвивається зв'язне мовлення (як у діалогах, так і в монологіях), збагачується словниковий запас та

багато іншого. Крім того, що надзвичайно важливо, формуються та розвиваються дисциплінованість, наполегливість, здатність дотримуватися правил, концентрація уваги.

LEGO – заняття стимулюють розвиток креативності у дітей, заохочують бажання вчитися та відкривати для себе світ. Будуючи різноманітні конструкції з маленьких елементів, дотримуючись інструкцій, візуальних моделей чи власної фантазії, діти набувають навичок: організовувати свої кроки для досягнення мети; виконувати трудові завдання, створюючи моделі з частин конструктора; будувати міцні, привабливі конструкції високої якості; свідомо контролювати власну поведінку та співпрацювати з однолітками; орієнтуватися на графічні інструкції у своїй роботі; оцінювати результати своєї праці та виправляти помилки [3].

Активізація діяльності з конструювання та моделювання, використовуючи LEGO, дозволяє організувати навчальний процес так, що конструктор та дидактичні матеріали стають об'єктом активної розумової та практичної діяльності для дитини раннього віку. Вона зводить, вигадує, виробляє кінцевий виріб і моделює у процесі власної творчості. У цьому випадку з того ж набору виникають різні моделі, які можна перетворювати, кожного разу реалізуючи нові образи реальних об'єктів чи декоративних елементів. Робота з конструктором є цікавою та захопливою, відкриваючи абсолютно нові можливості для комплексного розвитку дитини, підтримує розвиток творчого мислення та фантазії. Діти навчаються вигадувати моделі, відчуваючи себе маленькими дизайнерами та конструкторами.

Отже, поступово, крок за кроком, у формі різноманітних ігор та експериментів діти вдосконалюють свої конструкторські навички та здібності до моделювання, розвивають логічне мислення, формують уміння працювати зі схемами, інструкціями, кресленнями.

З огляду на вище викладене, можна зробити висновок, що конструктивно-моделювальна діяльність – це по суті практична робота, спрямована на отримання конкретного, матеріального результату, заздалегідь спроектованого

та такого, що відповідає закладеним у ньому функціям. Конструювання належить до різновидів діяльності, котрі характеризуються моделюванням. Моделювання можливо охарактеризувати як процес створення моделі об'єкта. Основними критеріями конструктивно-моделювальної діяльності визначаємо: продуктивність (швидкість); оригінальність; варіативність; гнучкість.

Висновки і перспективи дослідження. Ефективним методом конструктивно-моделювальної роботи було визначено використання конструкторів LEGO в освітньому процесі, що є незамінним ресурсом для занять у сучасних дошкільних закладах. LEGO-технологія у педагогічному процесі приваблює тим, що ґрунтується на інтегрованих принципах, поєднуючи елементи конструювання, моделювання, дослідження, експериментування та ігрової взаємодії.

Гра з LEGO для дітей – це як компас, що вказує шлях у реальний світ. Завдяки LEGO діти вчаться з ентузіазмом будувати та конструювати, з'являється бажання досліджувати та творити. Це заохочує до участі у грі, виховує моральні принципи, вчить поважати інших та працювати разом, як команда.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Базовий компонент дошкільної освіти України / Наук. кер. А.М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук.; авт. кол. Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В. та ін. Київ, 2020.
2. Богдан Т.М., Галаган Д.О., Ярошенко Д.М. Використання конструктора LEGO у роботі з дітьми дошкільного віку: метод. посіб. для студентів спеціальності «Дошкільна освіта» та вихователів ЗДО. Чернігів: Баликіна О.В., 2018. 60 с.
3. Вовкозуб О. Г. Розвиток конструктивно-моделювальної діяльності дітей дошкільного віку засобом роботи з LEGO, Кривий Ріг, 2021, с. 86. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/5601/1/%d0%92%d0%be%d0>

%b2%d0%ba%d0%be%d0%b7%d1%83%d0%b1_%d0%bc%d0%b0%d0%b3%
d1%96%d1%81%d1%82%d0%b5%d1%80%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%b0.
pdf

4. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970-1980. Т. 4. С. 267–775.
5. Хожай Дарина Володимирівна, Козак Людмила Василівна LEGO-технології як засіб адаптації дітей раннього віку до умов ЗДО. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/29027/2/Kozak_Hojay_LEGO.pdf

PHILOLOGY AND JOURNALISM

UDC 81'373.45

Liudmyla Zaikina

Senior Lecturer

National University of Kyiv-Mohyla Academy

MODERN ENGLISH SLANG ON TIKTOK: A LINGUISTIC AND CULTURAL ANALYSIS

Abstract. The article examines the phenomenon of modern English slang emerging from TikTok, focusing on its linguistic innovation, social meaning, and cultural diffusion. It highlights key slang expressions such as “rizz,” “delulu,” “it’s giving,” and “slaps,” analyzing how they reflect creativity, identity, and online performativity.

Keywords: TikTok, slang, English language, digital communication, youth culture.

In recent years, TikTok has become a dominant platform shaping global digital communication. Beyond being a source of entertainment, TikTok functions as a linguistic laboratory where slang rapidly evolves. Modern English slang emerging from TikTok demonstrates how language, culture, and technology intersect in new ways [1, p. 18].

One of the most widespread examples is the word “rizz,” derived from “charisma,” meaning charm or attractiveness in romantic contexts. The term gained massive popularity after being used by influencer Kai Cenat, whose videos featuring “rizz” went viral in 2022 [2, p. 3]. Similarly, “delulu,” short for “delusional,” is used

to describe someone who has unrealistic fantasies, often in humorous contexts [6]. For instance, users may say, “I’m delulu for thinking he’ll text first”.

TikTok slang often involves abbreviation, sound play, and repurposing of older words. “Slaps,” for example, means something (usually music) is excellent or enjoyable — “This song slaps!” [4, p. 47]. Another common expression is “it’s giving,” used to describe an aesthetic impression: “It’s giving main character energy.” Such expressions demonstrate linguistic economy and humor, where users convey social meaning through minimal language.

Moreover, slang on TikTok is closely tied to digital identity. Phrases like “main character energy” or “era” (e.g., “I’m in my healing era”) allow individuals to express self-narratives in cinematic terms [3, p. 62]. This reflects what sociolinguists call “digital performativity,” where language becomes a tool of self-presentation and creativity [1, p. 22].

The speed at which TikTok slang spreads is unprecedented. Unlike traditional slang that diffused regionally, TikTok’s algorithm enables global reach within hours. This makes linguistic trends highly transient — a phrase can dominate for a month before disappearing [5, p. 78]. Yet, even short-lived terms influence memes, humor, and broader online discourse.

Critics claim that TikTok slang may fragment English into isolated micro-lects, but others argue that it shows linguistic vitality. As Crystal notes, “The Internet doesn’t destroy language — it multiplies it” [3, p. 105]. TikTok’s linguistic creativity highlights English’s adaptability and cultural dynamism in the 21st century.

In conclusion, modern English slang from TikTok captures the fluid, performative nature of digital communication. Expressions like “rizz,” “delulu,” and “it’s giving” illustrate how users reinvent language to express identity, humor, and belonging. TikTok slang is not linguistic decay but rather a living record of how young people shape and transform global English.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Tagg, C. (2015). Exploring Digital Communication: Language in the Age of the Internet. Routledge.
2. BBC. (2023). "Rizz: The TikTok slang word that took over the internet." BBC News. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/>
3. Crystal, D. (2019). The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Cambridge University Press.
4. Jones, M. (2021). "Slang in the Digital Era: How TikTok Changed Everyday English." Journal of New Media Linguistics, 8(2), 45–58.
5. Leech, G. (2022). Language and the Internet Generation. Oxford University Press.
6. Urban Dictionary. (2024). "Delulu." Retrieved from <https://www.urbandictionary.com/>

Клименко (Синьоок) Ганна Андріївна

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української літератури та компаративістики
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна

РОЛЬ ПЕРЕКЛАДУ У ФОРМУВАННІ СПІЛЬНОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВЗАЄМИН)

Анотація: стаття увиразнює перекладознавство як перспективну дисципліну в українських ЗВО, демонструє важливість перекладу у формуванні спільного культурного простору на прикладі українсько-польських взаємин. Ілюстрацією слугують поезії Ельжбети Босняцької (в оригіналі та перекладі), Стефана Пастушевського, білінгвальні альманахи як свідчення побратимства міст Бидгощ – Черкаси.

Ключові слова: переклад, Ельжбета Босняцька, Стефан Пастушевський, український, польський, інтерпретація, рецепція, культурний, поетичний, текст.

Перекладознавчі аспекти нині увиразнюються особливим чином, адже дисципліна «Перекладознавство» вводиться до навчальних планів у вищій школі навіть для студентів, котрі здобувають фах філолога в навчально-наукових інститутах ЗВО, які безпосередньо не пов'язані з поглибленим вивченням іноземних мов і фаховою компетентністю перекладача. Так, у Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького для студентів-філологів ННІ української філології та соціальних комунікацій навчальними планами передбачено дисципліну «Перекладознавство» на 2-му та 4-му курсах бакалаврату (за даними 2025/2026 навчального року). Зазвичай під перекладознавством розуміють теорію та історію перекладу, аналіз

реалізованих художніх перекладів, відтак практичний (прикладний) аспект лишається поза увагою. Разом із тим у межах подібних курсів викладач має змогу виділити певну кількість академічних годин на практику перекладу, аби студенти мали нагоду повправлятися в українськомовних інтерпретаціях різножанрових творів, апелюючи до текстів сучасних і минувшини (або ж навпаки – перекладах українських текстів іншими мовами). Щодо вибору студентами мов, якими писані оригінальні твори, то тут у ролі *source languages* провідні позиції займають англійська та польська. Окрім того, студентам імponує таке завдання, як аналіз чужих художніх перекладів. Приміром, одна зі слухачок курсу запропонувала для зіставлення фрагмент роману італійського фантаста ХХ століття Діно Буццаті (Dino Buzzati) «Татарська пустеля» у трьох варіантах: оригіналі («Il deserto dei Tartari»), англійському («The Tatar Steppe») та українському («Татарська пустеля», інтерпретація Юрія Педана).

Що ж до визначеного нами в темі аспекту, а саме українсько-польських взаємин, то тут «свіжим» наочним матеріалом постають поезії Ельжбети Босняцької – мисткині ХІХ століття (1837 – 1904), поетки та драматургині, уродженки Черкащини (с. Ребедайлівка). У 1871 році Е. Босняцька переїхала до Італії, де прожила до кінця життя й похована. Передовсім відома як авторка драматичних творів, які увійшли до 7 томів 8-томного видання «Pisma» (окремим томом представлена поезія), яке побачило світ у Львові 1904-го й у Варшаві 1937-го. 2025 року у черкаському видавництві Олександра Третякова вийшла книга українськомовних перекладів поезій Е. Босняцької [1], над якою працював колектив перекладачів: Наталя Горішна, Василь Пахаренко (спільно з Наталією Радько), Ганна Клименко (Синьоок), Юлія Гончар, Катерина Вербівська. У вересні 2025-го всі залучені до перекладу були нагороджені Всеукраїнською літературною премією імені Миколи Терещенка в галузі перекладу.

Постать Ельжбети Босняцької, про яку вкрай мало відомостей, безумовно, заслуговує на увагу. Так само варті прочитання й дослідження її поетичні тексти. Білінгвальне видання «Поезії / Poezja» [1] слугує доброю ілюстрацією в

межах дисципліни «Перекладознавство» і є важливим доказом продукування спільного українсько-польського культурного простору.

Означена книга містить дві передмови – так само двома мовами. Зокрема Яцек Гоцловський, Керівник консульського відділу Посольства Республіки Польща в Україні, у своєму передслові підкреслює: «Ельжбета Босняцька, хоч і була помічена за життя, та не була оцінена належним чином, відповідно до її таланту, і через це була забута наступними поколіннями» [1, с. 6]. Я. Гоцловський увиразнює місце України в душі й долі письменниці: «Італія в її поезії прекрасна і багата, але... чужа, бо любила Босняцька лише землю над Дніпром» [1, с. 4]. Автор другої передмови, Геннадій Ліневич, голова Польського культурного центру імені Кароля Шимановського, акцентує мультикультурний контекст Черкащини, зазначаючи, що початок українсько-польських взаємин на теренах цього регіону сягає XV століття. Г. Ліневич запевняє, що білінгвальна книга поезій Е. Босняцької сприятиме зміцненню «дружніх і добросусідських відносин між українським і польським народами» [1, с. 10].

Хоча поетка творила у 2-й пол. XIX ст., коли європейський літературний простір був загалом маркований реалізмом, а згодом і сходами модернізму, вірші Е. Босняцької прикметні віяннями попередньої доби; вони пройняті романтичним духом, іноді в них забагато патетики, але філософічність присутня в кожному. Прозирають емоційність і чуттєвість, властиві українській душі. Безперечним є тяжіння авторки до традиційної версифікації, римованої силаботоніки.

В українськомовних версіях вірші Е. Босняцької найчастіше трансформовані у верлібри. Вочевидь, дається взнаки сучасна тенденція польськомовної інтерпретації українських поетичних текстів: останні навпаки з римованих перетворені на верлібри. Прикро, що в аналізованому виданні під перекладами не зазначено імен перекладачів: їх перераховано в передмові Г. Ліневича, а також зафіксовано на останній сторінці. Проте читач навряд чи зможе збагнути без додаткових «живих» коментарів, чию українськомовну

інтерпретацію він читає. Тож помічними тут можуть стати окремі студії-пояснення від перекладачів, які діляться власним досвідом і своїми спостереженнями щодо процесу роботи й результату. Саме це привело нас до означеної теми, в межах якої можемо цілком аргументовано аналізувати поетичні переклади творів Е. Босняцької.

Спершу нівелюємо таємницю (випадкову чи свідому – досі під питанням) щодо розподілу українськомовних версій: с. 12 – 67 – переклади Н. Горішної; с. 68 – 105 – В. Пахаренка (спільно з Н. Радько); с. 106 – 165 – Г. Синьоок; с. 166 – 201 – Ю. Гончар; с. 202 – 231 – К. Вербівської.

Цікавим і рівночасно дискусійним видається нам гендерний аспект. У низці віршів Е. Босняцької присутній образ ліричного героя, а не ліричної героїні. Це, либонь, викликано тим, що література ХІХ ст. мала «чоловіче обличчя» й жінкам-авторкам неодноразово доводилося генерувати собі маскулінізовані псевдоніми. На цей крок зважується й Е. Босняцька, апелюючи до псевдоніму «G. Moers di Poradovo» (інші варіанти: «J. z P.; Jul. z P.; Julian Moers; Julian Moers z Poradowa; Julian Mors z Poradowa; Julian z P.: Julian z Poradowa»)) [2, с. 63]. Образом ліричного героя Е. Босняцька підкреслює маскулінність своїх текстів. Як із цим бути при перекладі? Чи цілком визнавати (читаємо: приймати) позицію авторки, чи адаптувати до жіночого єства, себто фемінізувати? Приміром, Н. Горішна обирає останній шлях: дозволяє собі трансформацію ліричного героя в ліричну героїню. Порівняймо оригінал і переклад вірша «Do rusinów od autora Rognedu» («До русинів від авторки Рогнеди»):

*I jam się zrodził nad Dnieprowym brzegiem,
I myślę wracam tam,
Pieśni, co płyną razem z jego biegiem,
Ach! znam! Ach! znam!
I ja nad grobem Nestora dumalem,
Co Sławian spisał bój,
I ja wołałem z wami sercem całym:*

To swój! to swój! [1, с. 26]

*І я народилася на берегах Дніпра,
І думки мої завжди повертаються туди,
Де пісня плине разом з його течією,
Ох! Я знаю про це! Ох, знаю!
І я роздумувала над гробом Нестора,
Котрий слов'янські описував битви,
І серце моє ридало, як і ваші серця:
Моє це! Моє!* [1, с. 27].

Таким чином, польські лексеми «zrodził», «dumałem» є дієсловами минулого часу чоловічого роду, але в українськомовній інтерпретації Н. Горішної вони передані як дієслова минулого часу жіночого роду: «народилася», «роздумувала». Тим часом «wołałem» як ще одна лексема, граматично подібна до двох згаданих дієслів, лишається в синтаксичній ролі присудка, проте переорієнтовується на інший підмет: з «ja» (я) на «serce» (серце). «I ja wołałem z wami sercem całym» (досл.: «І я волав (кричав) із вами всім серцем») подано як «І серце моє ридало, як і ваші серця».

У вірші «Chrystus Corregia» фрази «jam niegodny!» («я негідний»), «ja samolub» («я самолюб», «я егоїст»), «jam pyszny» («я пихатий») при перекладі Н. Горішна знов-таки фемінізує. Звідси – «Я недостойна!», «Я егоїстка», «пихата я» («Христос Коррегійський (Chrystus Corregia)»). Важливо наголосити, що поєднання особового займенника «ja» («я») / «jam» («ja jestem») та прикметника чоловічого роду продукує високий, урочистий стиль, патетичний почерк, що загалом було властиво поезії XIX століття, сучасницею якого була Е. Босняцька.

Долучившись до колективу перекладачів, ми зі свого боку намагалися максимально триматися змісту кожного тексту й загалом стилю авторки, хоча все ж таки обрали форму верлібру замість силабо-тоніки (ліміт часу дався взнаки). Наприклад, вірш «Widok» («Краєвид») прикметний образом ліричного

героя, якого ми при перекладі українською не наважилися трансформувати в ліричну героїню, розуміючи літературний контекст доби.

***Stale**m na górze. Słońce z nad doliny
Żegnało ziemię ostatnim uściskiem.
Klonu gałęzie, jak warkocz dziewczyny,
W zachodzie złotym migają połyskiem.....*

***Стояв** на горі. Сонце з-над долини
Прощалося з землею останніми обіймами.
Кленові віти, ніби дівочі коси,
На заході спалахували золотим блиском.*

*Długom się **patrzył** w twarz słońca jaskrawą.
Długo **śluchałem** owadów brzęczenia.
Ptactwa szczebiotu — i tą cichą wrzawą,
Koilem serca burze i cierpienia [1, с. 124]*

*Довго **вдивлявся** в сонця яскравий лик,
Довго **прислухався** до дзижчання комах,
Пташиного піяння й цього тихого гомону,
Серця бурі й муки **вгамовував** [1, с. 125].*

Подібне спостерігаємо у вірші «Tęsknota» («Ностальгія»), де за образом ліричного героя закріплено низку дієслів минулого часу та прикметників чоловічого роду: ця тенденція при перекладі нами збережена. Ілюстративними тут є і поезії «Zniechęcenie» («Знеохота»), «Na górze» («На вершині»).

Щодо силабо-тоніки / верлібру, то вибір на користь останнього може видатися своєрідним козирем чи то привілеєм, проте насправді це не скасовує низки викликів. Деякі перекладачі вирішили чергувати обидві форми, як Н. Горішна. Наприклад, вірш «W lesie» – силабо-тонічний, римований. Така ж українськомовна рецепція («У лісі») видається ближчою до оригіналу за звучанням. І все ж, якщо 1-й і 3-й рядки збіжні за ритмом із претекстом, то 2-й і 4-й – коротші. Порівняймо оригінал і переклад на прикладі першої строфи:

*Ciszo leśna, twe uroki,
Koją serca ciężki ból,
I myśl płynie w świat szeroki.
Z ziemskich oderwana pól... [1, с. 30]*

*Тиша лісу чарівлива
Заспокоює мене,
Тільки думка світом лине,
Покидаючи земне... [1, с. 33].*

Римований вірш, безсумнівно, генерує обмеження для перекладача. Так, нівельовано риторичне звертання («Ciszo leśna»), 2-й рядок видається «легшим» завдяки зниженню ступеню драматизму («ciężki ból», себто «тяжкий біль», опущено), «świat szeroki» (досл.: «світ широкий»; у версії Н. Горішної спостерігаємо відмову від епітета). «Z ziemskich oderwana ról...» – дієприкметниковий зворот трансформований у дієприслівниковий. Загалом же зміст збережено. Додамо, що в польському оригіналі вимовною є інверсія, яка варта окремого студювання, зокрема щодо її репрезентації в перекладних версіях.

Візьмімо для аналізу й римований силабо-тонічний вірш «Kościołek w Motowidłowie» («Церква в Мотовилівці»). Н. Горішна зберігає ритміку як важливу ознаку поезики оригінального твору, але впадають в око й суттєві зміни. Зокрема, «kościółek biały» (досл.: костел білий, храм білий) в українськомовному варіанті стає блакитним. Замість «cerkwi pękanych» (досл.: церков пухких або опуклих) – «Вони розкішні». Два останні рядки першої строфи «Go, mimo dachów swych złotem bogatych, / Nie oświecają blaski niebieskiemi?» [1, с. 50] Н. Горішна артикулює українською так: «Золотоверхі хай сяють храми, / А ти у змові із небесами» [1, с. 51]. Хоча зміст оригіналу дещо інший: «І ось попри твої, оздоблені (досл.: багаті) золотом, дахи, / Не осяює тебе світло небесне?». Отже, перекладачкою нівелюється авторське риторичне питання, яке провокує на множинність інтерпретацій. Натомість у перекладній версії читач отримує думку як факт: «А ти у змові із небесами». Вимовним у тексті оригіналу є слово «Go», яке в низці рядків виконує роль анафори і слугує своєрідним маркером старопольської мови (на жаль, у книзі цю лексему – думається, випадково, з технічних причин – змінили на «So» (українською «що»), що руйнує авторський задум: «go» як частка виконує експресивну роль, увиразнює поетичний рядок і умовно перекладається як «ось ...» або хоча би інспірує павзу).

В. Пахаренко спільно з Н. Радько теж чергують римовану силабо-тоніку й верлібр. На диво, їм загалом вдається у такому римованому тексті, як «Kaïn» («Каїн») зберегти первинний, але дуже непростий зміст:

Niczy jeź serce ku mnie się nie skłoni?

A w górze znowu głos szyderczy płynie:

«Gdzież twój przewodnik, gdzie twój brat, Kainie?!» [1, с. 68]

Невже ж так ніхто й не полюбить мене?

Та знов чую з неба зболений крик:

«Де твій брат, Каїне, де твій провідник?!» [1, с. 69].

Рядок «*Niczy jeź serce ku mnie się nie skłoni?*» українською звучить так: «Невже чиєсь серце до мене не прихилиться?». Прихильність В. Пахаренко замінює любов'ю, тим самим підсилюючи експресію та увиразнюючи близькість. Словосполучення «*głos szyderczy*» дослівно означає «голос глузливий, зневажливий». У рецепції В. Пахаренка – «зболений крик». Вочевидь, лексема «глузливий» тут була б доречнішою, але це винятково на нашу думку.

Для компаративного аналізу оригіналу й перекладу добре надається й вірш «*Żołnierz rosyjski (hr. Tolstojowi przypisuję)*», який українською переклала К. Вербівська. Обидва варіанти римовані. Тож це ще одна ілюстрація, як дотримання (витримування) певного віршового ритму й підпорядкування рими можуть стати пасткою для перекладача, а також провокують на відхід від точного відтворення змісту. Аби знайти вихід із пастки, перекладач(ка) подеколи змушений(а) вдаватися до вільного перекладу, ніби компенсуючи втрати від обмежень. Утім, чи не є втратою явний відхід від оригіналу? Тож порівняймо два варіанти 1-ї строфи:

Ty się dziwisz, że ja piję?

«Moskal bydlę, pijanica!»

A mnie sphywa łza na lica,

W sercu żal, jak wąż się wije.

Ja zwycięzca od stu lat –

Ви здивовані, що я п'ю?

«П'яна московська скотина».

Сльозина тече по лицю,

Змія вкл серця скрутилась,

Я переможець і брат –

Ja moskiewskij soldat!

[1, с. 226]

Я московський солдат!

[1, с. 227].

«Ту» (ти), тобто займенник 2-ї особи однини, К. Вербівська змінює на множинне «ви». Вочевидь, тим самим перекладачка моделює звернення російського солдата до всіх представників українського народу (європейців?), осучаснюючи й актуалізуючи текст. «*Ja zwycięzca od stu lat*» – дослівно: «Я переможець уже впродовж сотні років». В українськомовній інтерпретації К. Вербівської з'являється невласлива оригіналу лексема «брат», яка чудово римується зі «солдат». Думається, причина не лише в пошуку точної рими, а й у прагненні перекладачки увиразнити контекст сьогодення й суть російської армії, яка, далєбі, не набралася цивілізаційності, не окультурилася, а радше навпаки. Тож зважаючи на це, елементи вільного перекладу є виправданими. Прозираємо тут іронію щодо «старшого» брата. Як зізнається К. Вербівська, їй закидають те, що вона вжила в перекладі лексему «автомат» на позначення зброї, мовляв, автомата ще не було в XIX ст. Перекладачка цей крок пояснює знову ж таки потребою римування: автомат – солдат. Ідеться про останню строфу вірша, зміст якої К. Вербівською загалом передано, але є низка відходжень. Порівняймо:

Tak na ziemi sam zostałem...

Żal bogactwem mojem całem:

A gdy bólu wzbierze miarka...

To jest siwej wódki czarka...

Ot. zwycięzca od stu lat.

Ja moskiewskij soldat [1, с. 230]

Я залишився один

І маю лише автомат...

Нема ні родин, ні хрестин...

Я – московський солдат!

Від болю, не так вже й рідко,

Спасає чарка горілки... [1, с. 231].

2-й рядок в оригіналі «*Żal bogactwem mojem całem*» перекладається як «Жаль – усім моїм багатством» (тобто: «Жаль – мені за капітал»; «Жаль – усе моє багатство»). Утім, К. Вербівська українською подає так: «І маю лише автомат...» (себто зміст строфи не відтворено, але є маркер зброї як агресивної

вдачі московита: знову ж таки зв'язок зі сьогоденням, реакція на «велику» війну, яку веде росія проти України). Упущено позиціонування солдата переможцем, зате акцентовано зброю (автомат), самотність («Нема ні родин, ні хрестин» – вільна інтерпретація), біль, чарку горілки, яка в оригіналі наділена епітетом «siwej» (тобто «сивої»; розширимо ряд потенційних варіантів: «мутної», «млистої», «тьмяної»).

У контексті нашої теми вагомими є українсько-польські альманахи, зібрані поетом, перекладачем, громадським діячем із Бидгоща Стефаном Пастушевським та видані в Польщі. Зокрема «Muzy nad Brdą i Dniepriem / Музи над Брдою і Дніпром» [3], «W Polsko-Ukraińskim poetyckim kręgu. Bydgoszcz – Czerkasy / У польсько-українському поетичному колі. Бидгощ – Черкаси» [4] увиразнюють, ба навіть символізують побратимство міст Бидгощ і Черкаси, адже містять твори польських поетів в оригіналі та перекладі українською і так само поетів Черкащини в оригіналі та перекладі польською. Ідеться не лише про цікавий обопільний досвід, а й формування спільного культурного простору, адже тут задіяні лише сучасні митці Бидгоща та Черкащини. «Współczesna poezja polska jest bardziej pastelowa niż ukraińska. Bo tam i słońce jest bardziej jasne i kwiatów więcej, no i przestrzeń ogromna, w przełożeniu na język metafory – *jaskrawa*» [4, с. 8], – констатує С. Пастушевський. Прозираємо тут потенціал української мови як літературної, живої, напрочуд поетичної, щедрої на розмаїття лексем, що відтворюють різнобарв'я до півтонів. Перевагою видання «W Polsko-Ukraińskim poetyckim kręgu...» є наявність двох інтерпретацій одного тексту. Дозволимо згадати тут авторські вірші (Г. Синьоок) «В тата вже двадцять років поле нове...», «Кожна доба плекає своїх дон кіхотів...», які представлені в оригіналі та двох перекладах Люцини Семінської та Малгожати Граєвської.

Не можемо замовчати книги одеських і кримських сонетів Адама Міцкевича, українськомовні переклади яких (45) здійснила Н. Горішна [5]. Білінгвальне видання побачило світ у Польщі за сприяння С. Пастушевського.

Сподіваємося, наші українськомовні переклади поезій С. Пастушевського з його книги «Na krawędzi» («На межі») [6] у перспективі теж поповнять спільний культурний контекст. Наразі нами перекладено 9 віршів: «Nasz Bóg» («Наш Бог»), «Jakby» («Либонь»), «nie było wibrujących fletów...» («не було ані тремтливих флейт...»), «Byłaś» («Була»), «Prawie wszystko» («Майже все»), «Na krawędzi» («На межі»), «godne pogardy urządzenie świata...» («гідний зневаги устрій світу...»), «Sen» («Сон»), «Matki i ojcowie» («Матері й батьки»). Маємо на меті продовжувати розпочате.

Отже, переклад, безумовно, виконує знакову роль у витворенні спільного культурного простору. У цім сенсі взаємний досвід української та польської поетичних шкіл є напрочуд показовим і плідним. До того ж це багатий наочний матеріал, який добре надається до аналізу в межах університетського курсу «Перекладознавство» та суміжних дисциплін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Босняцька Е. *Поезії*. Bośniacka E. *Poezja*. Черкаси: Видавець Третяков О. М., 2024. 236 с.
2. *Słownik pseudonimów pisarzy polskich nazwiska*. T. IV. A-Ż. URL: https://rcin.org.pl/Content/61629/WA248_80318_III-19-967_slownik-pseud-4_o.pdf?utm_source=chatgpt.com [дата звернення: 01.11.2025].
3. *Muzy and Brdą i Dniepriem* / *Музи над Брдою і Дніпром*. Bydgoszcz: Instytut Wydawniczy «Świadectwo», 2022. 158 s.
4. *W Polsko-Ukraińskim poetyckim kręgu*. Bydgoszcz – Czerkasy / *У польсько-українському поетичному колі*. Бидгощ – Черкаси. Bydgoszcz: Instytut Wydawniczy «Świadectwo», 2025. 150 s.
5. Mickiewicz A. *Sonety*. Міцкевич А. *Сонети* / в пер. Н. Горішної. Bydgoszcz: Instytut Wydawniczy «Świadectwo», 2025. 128 s.
6. Pastuszewski S. *Na krawędzi*. Instytut Wydawniczy «Świadectwo», 2024. 90 s.

Кордонець Олександр Анатолійович

доцент

Закарпатський угорський університет ім. Ференці Ракоці II

Форкош-Кордонець Габрієлла Олександрівна

викладач

Фаховий коледж Закарпатського угорського університету

ім. Ференца Ракоці II

ДО ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ ТА ТЕКСТІВ З УГОРСЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Анотація: У статті розглядаються основні проблеми українсько-угорського юридичного перекладу, які згруповано за трьома групами: лексико-семантичні, граматичні та прагматичні. Зроблено висновок, що перекладач юридичних текстів повинен володіти не лише лінгвістичною компетенцією, а й правовою, прагматичною та міжкультурною. Акцентовано увагу на необхідності стандартизації термінології і гармонізації термінологічного апарату двох правових систем; на потребі тісної співпраці між перекладачами, правознавцями та мовознавцями, зокрема, шляхом створення двомовних юридичних словників, термінологічних баз і навчальних програм. Такі кроки сприятимуть підвищенню якості перекладу, забезпеченню юридичної точності та розвитку міжкультурного діалогу між Україною та Угорщиною.

Ключові слова: переклад, угорська мова, юридична термінологія, терміни, перекладач.

У сучасному глобалізованому світі переклад юридичних текстів між різними мовами набуває особливого значення. Розвиток міжнародних відносин, інтеграційних процесів, участь України в європейських правових структурах та

поглиблення транскордонного співробітництва зумовлюють необхідність якісного й відповідного юридичного перекладу. В умовах співіснування української та угорської мов на Закарпатті, а також активних контактів між Угорщиною та Україною, проблема перекладу правничих текстів набуває не лише практичного, а й науково-теоретичного виміру. Саме тому аналіз труднощів і викликів українсько-угорського юридичного перекладу має важливе значення для формування фахових компетенцій перекладачів і вдосконалення міжкультурної комунікації у сфері права.

Юридичний переклад – це одна з найскладніших ділянок перекладацької діяльності, оскільки він охоплює не лише мовні, а й концептуальні, правові та культурні аспекти. На відміну від художнього чи публіцистичного перекладу, де допускається певна інтерпретаційна свобода, у правовому перекладі неточність або двозначність може призвести до серйозних юридичних наслідків. Тому до перекладача висуваються особливі вимоги: він повинен не лише володіти досконало обома мовами, а й орієнтуватися в національних правових системах, знати термінологічні стандарти та відчувати історичні й культурні відмінності двох націй.

Однією з ключових проблем українсько-угорського юридичного перекладу є відсутність повної термінологічної відповідності між правовими системами двох країн. Це пояснюється тим, що українське право належить до романо-германської правової сім'ї зі значним впливом радянського права, тоді як угорське, хоча й має ті самі корені, розвивалося в іншому історико-культурному контексті під значним впливом європейських правових систем. Тому чимало понять не мають прямих еквівалентів або мають відмінне змістове наповнення. Наприклад, поняття *előtársaság* («попереднє господарське товариство», «товариство у процесі реєстрації з елементами дієздатності») не має точного відповідника в українському законодавстві, тож перекладач мусить передати його зміст описовим шляхом. Аналогічна ситуація виникає з перекладом українських юридичних понять, які відсутні у правовій системі

Угорщини. Це зумовлює потребу в глибокому аналізі семантики термінів і врахуванні контексту їх використання.

Наступною важливою проблемою є неоднорідність термінологічної системи. Українська юридична термінологія перебуває у процесі постійного оновлення через реформування законодавства, інтеграцію в європейський правовий простір та вплив англійської мови. Натомість угорська юридична термінологія відзначається високим ступенем стабільності, проте має значну кількість латинізмів, германізмів й історично зумовлених понять. Для перекладача це означає необхідність шукати баланс між точністю й зрозумілістю, уникаючи буквального перекладу там, де він може викликати смислові спотворення. Наприклад, термін *fiskális* в угорській мові може позначати як «фіскальний» (у фінансовому значенні), так і «юрист, адвокат, особа, яка має юридичну освіту» в текстах 100-200-річної давності, що вимагає чіткого визначення контексту.

Юридичний переклад неможливо здійснити без урахування культурно-правових реалій. Кожна правова система ґрунтується на власній системі понять, принципів та процедур, які відображають історичний розвиток суспільства. Тому переклад юридичних текстів – це не лише мовна трансформація, а й міжкультурна інтерпретація. Перекладач стає своєрідним «посередником» між правовими культурами, забезпечуючи точну передачу змісту при збереженні функціональної еквівалентності тексту.

Особливої уваги потребує переклад правових документів офіційно-ділового стилю – законів, договорів, постанов, судових рішень, угод тощо. Для таких текстів характерні точність, лаконічність, однозначність і відсутність емоційного забарвлення. Будь-яке відхилення від усталених мовних норм може спотворити юридичний зміст документа. Угорська правнича мова вирізняється високим рівнем стандартизації, усталеними синтаксичними конструкціями і суворим дотриманням правил офіційного стилю. Українська правова мова, натомість, усе ще перебуває на шляху гармонізації з європейськими нормами, тому часто спостерігаються коливання між старими та новими термінами

(наприклад, юридична адреса – місцезнаходження, статутний фонд – статутний капітал тощо).

Перекладач юридичних текстів має дотримуватися принципів точності, об'єктивності та послідовності. Будь-яка зміна терміна в межах одного документа неприпустима, адже може призвести до різного тлумачення правової норми. Це особливо важливо в контрактах, міжнародних угодах чи судових рішеннях, постановах, де кожне слово має правове навантаження. Також перекладач повинен мати знання про структуру правових актів, розуміти систему посилань, визначень, скорочень, аббревіатур і реквізитів.

Подальшим аспектом, що створює труднощі для перекладача, є синтаксична структура юридичних текстів. І українська, і угорська мови мають складну систему побудови офіційно-ділових речень, однак способи синтаксичного зв'язку відрізняються. В угорській мові типовими є довгі складнопідрядні речення з розгалуженими відокремленими зворотами, тоді як українська юридична мова тяжіє до більш чіткої логічної структури та вживання дієслівних форм. При перекладі з угорської мови іноді виникає спокуса скоротити речення або розбити його на кілька менших одиниць, щоб зробити текст українською природнішим. Однак це може змінити зміст документа, тому перекладач має шукати рівновагу між граматичною природністю та збереженням оригінальної структури.

Ще однією складністю є переклад юридичних скорочень та аббревіатур. В угорській правовій практиці поширені скорочення типу *Kft.*, *Rt.*, *Nyrt.*, які позначають форми господарських товариств і мають свої українські аналоги – *ТзОВ*, *АТ*, *ПАТ*. Проте не завжди можливо знайти точну відповідність, особливо коли йдеться про специфічні організаційно-правові форми, які не існують в українському законодавстві (наприклад: *pártalapítvány*, *vagyonkezelő alapítvány*, *közalapítvány*). У таких випадках перекладач має вдаватися до описового перекладу або примітки, що зберігає зміст, але не порушує юридичну точність.

Важливу роль у правничому перекладі відіграє знання жанрових особливостей тексту. Закон, договір, судові рішення, наказ чи довіреність – це

різні типи документів із власними структурними й мовними нормами. Перекладач має орієнтуватися в таких жанрах, розуміти, як формується юридична норма, якими мовними засобами передається воля законодавця чи сторін договору. Недостатнє розуміння жанрових особливостей може призвести до порушення логіки документа, зміни правових наслідків або втрати офіційного характеру тексту.

Окрему увагу слід звернути на питання термінологічної системи. Як підкреслює дослідник Д. Добош, юридична термінологія не може існувати ізольовано від загальної системи права. Кожен термін має чітке місце в структурі правової науки, а отже, зміна або неточне використання терміна порушує внутрішню логіку системи [5, с. 60]. В угорсько-українському перекладі цю проблему посилює різна структура правових актів та термінотворення. Наприклад, угорська мова часто використовує суфіксальні утворення на *-ás/-és* для позначення юридичних процесів (*bejegyzés* – реєстрація, *végzés* – ухвала), тоді як українська мова віддає перевагу іменниковим формам на *-ція* або *-ення*. Такі морфологічні розбіжності створюють труднощі при збереженні стилістичної однорідності перекладу.

Суттєвою проблемою є також відмінності у правовій культурі двох народів. Угорська правова традиція значною мірою спирається на історичну спадщину Австро-Угорської імперії та європейське континентальне право, тоді як українська правова система зазнала впливу радянського законодавства, що позначилося на термінології та структурі правових норм. Перекладач має усвідомлювати ці культурно-правові відмінності, щоб уникнути неправильного тлумачення понять у процесі перекладу.

Не менш важливою є проблема стандартизації юридичних термінів [6, с. 14]. В Угорщині існують офіційні термінологічні бази даних, такі як **Termin** (створена Міністерством юстиції) та **IATE** – Інституційна термінологічна база Європейського Союзу, де зібрано багатомовні відповідники термінів. В Україні на даний момент існує на сайті Верховної Ради розділ «Термінологія законодавства» – Тезаурус EUROVOC, що містить загалом 103921 термін. Але

якщо придивитися професійним оком уважніше до термінів, наприклад, у сфері кримінального права, то можна знайти кілька розбіжностей. Наприклад, до угорського поняття «*pénzmosás*» дається український відповідник «відмивання грошей», що з точки зору дослівного перекладу є правильним. Однак кримінальне законодавство України використовує термін «відмивання (легалізація) доходів». Тому при перекладі текстів з кримінального права, краще використовувати останній термін. Це створює ризик непослідовності в перекладах. Стандартизація термінології є запорукою юридичної точності, тому вкрай важливо запровадити офіційні рекомендації для перекладу українсько-угорських правових текстів відповідно до чинного законодавства.

До труднощів правничого перекладу належить і передача правових реалій, які не мають аналогів у правовій системі іншої країни. Наприклад, українське поняття «муніципальне право» в угорській мові може передаватися як *önkormányzati jog* або *helyi önkormányzat joga*, однак жоден із цих термінів не відображає повністю зміст українського поняття, оскільки адміністративна структура Угорщини відрізняється від української. У таких випадках доцільно застосовувати стратегію культурної адаптації, тобто пояснювати поняття через аналогії та коментарі, не спотворюючи зміст.

Загалом проблеми перекладу юридичних текстів з угорської на українську мову можна умовно поділити на три групи:

1. **Лексико-семантичні** – відсутність еквівалентів, багатозначність, термінологічні лакуни.
2. **Граматичні** – відмінності у структурі речень, формі вираження юридичних понять.
3. **Прагматичні** – різниця у функціонуванні правових систем і культурних контекстів.

Перекладач повинен володіти не лише лінгвістичною компетенцією, а й правовою, прагматичною та міжкультурною. Перекладач юридичних текстів – це не просто мовний посередник, а спеціаліст, який несе відповідальність за точність і правову коректність змісту.

Юридичні тексти, особливо договори та судові рішення, мають специфічну логіко-смыслову організацію. У них часто вживаються сталі словосполучення: *винести вирок, порушити справу, прийняти рішення*, які мають бути передані усталеними українськими чи угорськими відповідниками. Неприпустимо перекладати такі фрази дослівно, адже це може призвести до комічних або помилкових результатів. Наприклад, угорський вираз *eljárást indít* буквально означає «розпочати процес», але в юридичному контексті його правильний переклад — *порушити (відкрити) провадження*.

Важливою рисою правничого перекладу є прагнення до максимальної точності. На відміну від інших видів перекладу, де перекладач може дозволити собі певну стилістичну варіативність, у юридичних текстах кожне слово має конкретне правове навантаження. Будь-яке відхилення або інтерпретація «на власний розсуд» може спричинити помилки у правозастосуванні. Тому перекладач повинен дотримуватися принципу однозначності – кожен термін уживається послідовно у всьому документі.

Ще однією важливою проблемою є так званий «перекладацький компроміс». Іноді перекладач змушений обирати між повною точністю та зрозумілістю для читача. Наприклад, угорські документи часто містять складні юридичні конструкції, які при прямому перекладі виглядають надмірно громіздко українською. У таких випадках доцільно зберігати зміст і логіку висловлювання, навіть якщо синтаксична структура зазнає певних змін. Проте перекладач завжди повинен фіксувати такі відхилення у примітках або коментарях, щоб уникнути двозначності.

Найбільш показовими прикладами проблем правничого перекладу є міжнародні договори та нормативно-правові акти. У таких текстах навіть найменша неточність може мати наслідки на міждержавному рівні. Тому при перекладі угод між Україною та Угорщиною необхідно враховувати не лише мовні особливості, а й відмінності у правових системах. Наприклад, поняття *államigazgatási határozat* (адміністративне рішення) в угорській мові має іншу юридичну силу, ніж українське *адміністративне рішення* у контексті Кодексу

адміністративного судочинства. Перекладач має знати, як ці документи функціонують у правовій практиці обох країн, щоб уникнути хибних тлумачень.

Окремо варто зазначити роль цифрових технологій у сучасному правничому перекладі. З розвитком електронного урядування, баз даних законодавства та онлайн-сервісів для перекладачів (зокрема, *TRADOS*, *IATE*, *EUR-Lex*, *ZakonOnline*) відкриваються нові можливості для стандартизації термінології та автоматизації перекладацьких процесів. Проте машинний переклад юридичних текстів, на нашу думку, залишається ненадійним інструментом, оскільки не враховує контексту, прагматики та відмінностей між правовими системами. Отже, технології можуть лише допомагати, але не замінити професійного перекладача.

Узагальнюючи сказане, можна зробити висновок, що українсько-угорський юридичний переклад є складним міждисциплінарним процесом, який вимагає не лише мовних знань, а й глибокого розуміння правової системи, культурних реалій та логіки юридичного мислення. Його основні виклики полягають у:

- відсутності повних термінологічних відповідників;
- необхідності гармонізації термінології між двома правовими системами;
- впливі культурно-історичних чинників на інтерпретацію понять;
- нестачі стандартизованих перекладацьких ресурсів;
- потребі у професійній підготовці перекладачів-юристів.

Подолання цих викликів можливе лише за умови тісної співпраці між перекладачами, правознавцями та мовознавцями, а також через створення двомовних юридичних словників, термінологічних баз і навчальних програм. Такі кроки сприятимуть підвищенню якості перекладу, забезпеченню юридичної точності та розвитку міжкультурного діалогу між Україною та Угорщиною.

Таким чином, юридичний переклад між українською та угорською мовами – це не просто технічна передача інформації, а процес побудови мосту між двома правовими культурами. Від його якості залежить ефективність правової

комунікації, взаєморозуміння між державами, а також рівень довіри до офіційних документів. Тому майбутнє українсько-угорського юридичного перекладу полягає в науковому осмисленні, професійній стандартизації та вдосконаленні освітньої підготовки перекладачів, які є справжніми посередниками між мовою і правом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойко І. Особливості перекладу юридичних документів та їх оформлення. Мови професійної комунікації: лінгвокультурний, когнітивно-дискурсивний, перекладознавчий та методичний аспекти: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 2015 р. НТУУ «КПІ». Київ: Кафедра. С. 109–110.
2. Циганюк В. Мовні та культурні виклики при перекладі юридичних текстів. Філологічний дискурс, 2023. С. 30–42.
3. Balogh Dorka. Szövegtípusok és műfajok a jogi fordításban. Magyar Jogi Nyelv II/2, 2019, 10-18. old.
4. Dobos Csilla. A terminológia egységessége a tételes jog és a jogalkalmazás nyelvhasználatában. Acta Hungarica 18. (2007). 60-63.old.
5. Imre Attila. Jogi szakszövegek és terminológiai adatbázisok. Hungarológiai közlemények 2014/4. Bölcsészettudományi kar, Újvidék. 13-23 old.
6. Novák Barnabás. Jogi dokumentumok terminológiájának fordítási kérdései: Magyarország Alaptörvénye. Glossa Iuridica I/1, 2014, 60-73 old.

PHILOSOPHY AND POLITICAL SCIENCE

УДК 101.1

Баланюк Леонід Миколайович

викладач, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії

Відокремлений структурний підрозділ

«Ірпінський фаховий коледж

Національного університету біоресурсів і

природокористування України»

м. Ірпінь, Україна

ФІЛОСОФІЯ В СИСТЕМІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ПРОГРАМ

Анотація: Сучасна освіта переживає значні трансформації, і інтеграція знань стає одним з ключових напрямків цих змін. Інтегрований урок – це підхід, що дозволяє об'єднувати кілька дисциплін у рамках одного заняття, розвиваючи в здобувачів освіти комплексне розуміння світу. Принципи інтегрованого навчання включають: міждисциплінарний підхід – інтеграція двох або більше предметів у межах одного уроку; комбінування навичок – розвиток критичного мислення, творчого підходу, співпраці та комунікації через різні дисципліни; практичність знань – акцент на тому, як теоретичні знання застосовуються у реальному житті.

Ключові слова: освіта, інтеграція знань, філософія, молодь, духовність, моральні цінності, глобальна інформація.

«Перспективи інтеграції» — це потенціал і можливості процесу об'єднання, зближення та координації різних елементів або систем в одне ціле,

що може стосуватися економіки, освіти, соціальних сфер тощо. Цей процес передбачає взаємодію, яка веде до формування нової, більш упорядкованої та цілісної системи з кращими перспективами розвитку.

Інтегровані заняття розвивають ключові навички, що необхідні в сучасному світі. Одним з найважливіших чинників є здатність до міждисциплінарного мислення. У більшості професій потрібно не лише знання в одній галузі, а й розуміння взаємозв'язків між різними сферами. Інтегровані заняття вчать здобувачів освіти застосовувати знання з різних дисциплін для вирішення складних завдань, що є основою багатьох професій, таких як інженерія, екологія, бізнес чи медицина. Це розвиває системний підхід до проблем і допомагає бачити повну картину ситуації.

Завдяки вивченню філософії людина глибше розуміє світ, проблеми людського буття. Вивчаючи філософію, можна багато чого зрозуміти, довідавшись, що думали і говорили з приводу різних життєвих питань філософи. Ось чому потрібно вивчати філософію молоді.

На філософії вивчають найбільш загальні та фундаментальні принципи реальності та пізнання, буття людини та її ставлення до світу, а також різні сфери людської діяльності, зокрема етику, естетику, логіку та соціологію. Предметом філософії є питання про зв'язок мислення і буття, про цінності, а також історичний розвиток філософської думки.

Спеціальність «Філософія» належить до галузі знань «Культура, мистецтво та гуманітарні науки» і є однією з класичних освітніх програм. Її головна мета — сформувати у здобувачів освіти здатність до рефлексивного, системного, критичного мислення, яке необхідне не лише для академічної діяльності, а й для участі в суспільному діалозі, експертній, культурній чи аналітичній роботі.

Філософія — це не прикладна, але базова гуманітарна спеціальність, яка відкриває шлях до різноманітних міждисциплінарних та магістерських програм: культурології, публічної політики, релігієзнавства, етики, освітніх студій тощо. Освітня програма для молоді поєднує фундаментальні знання з філософії, логіки, етики, гуманітарних і міждисциплінарних дисциплін. З-поміж

гуманітарних дисциплін студентам викладають соціологію, політологію, культурологію, релігієзнавство, логіку й інші предмети, які дозволяють розуміти світ, його смисли, етичні виклики, наукові межі й культурну динаміку.

Давньогрецький історик Фукідід або Тукідід, який жив близько 460 – 396 до н. е., сказав, що історія – це філософія у прикладах [1, с. 115].

Для стабільного і успішного розвитку соціуму, навіть його безпеки і виживання необхідне збереження і постійне відновлення системи духовно-культурних цінностей, які складають ціннісний смисл людського буття. Саме на основі цінностей відбувається процес соціалізації, тобто процес засвоєння індивідом зразків поведінки та норм, які дозволяють йому успішно адаптуватися до життя в суспільстві. Засвоєння духовних цінностей є основою первинної соціалізації, тобто перетворення індивіда у зрілу особистість.

Соціокультурне середовище, у якому відбувається становлення молоді людини, виступає як основний детермінуючий для процесу формування цінностей молоді фактор. Перш за все, це виховання, це вплив освітньо-культурний – сім'я, оточення, дитсадок, школа, державні і суспільні інститути, засоби масової інформації тощо. Сім'я, суспільство і культура впливають на молодь: «суспільство забезпечує функціонування людини як колективної істоти, а культура спонукає її до індивідуалізації, як спосіб заволодіння трансцендентними силами космосу» [2, с. 107].

Сьогодні відсутні будь-які обмеження доступу до інформації, що у культурному сенсі означає і відсутність якихось кордонів між різноманітними культурами і субкультурами, духовними цінностями, способами життя тощо. Це призводить до об'єднання планети в єдину інформаційну мережу, переведення життя у режим онлайн. Інтеграція перетворилася в систему глобальної інформації, що зумовлює до єдиних цінностей, наслідування єдиних звичаїв та норм поведінки. Глобалізація представляє собою всесвітню інтеграцію й уніфікацію у всіх сферах буття людини та соціуму.

Дослідження вітчизняних фахівців показують, що серед найбільш важливих загальнолюдських цінностей українська молодь визначила такі як

любов, доброта, взаємодопомога, гуманізм, дружба, сім'я, життя, здоров'я, мораль, відданість, відвертість, мудрість, взаєморозуміння, авторитет у суспільстві, чесність, порядність. Серед національних цінностей домінують такі пріоритети як культура, мова, традиції, пам'ятки української культури, релігія, справедливість, свобода, територія, історія, діловитість. Однак при цьому дослідники відмічають, що емпіричне дослідження духовних цінностей української молоді є достатньо складним, оскільки навіть її освічені представники (студенти) ставлять на один рівень і цінності, і почуття, і риси характеру особистості. Також неодноразово відзначається, що представники молодого покоління не в змозі визначити для себе пріоритетні цінності як зразки духовного розвитку [3, с. 13, 14].

Аналіз ціннісного світу молоді свідчить, що сучасне молоде покоління віддає перевагу саме цінностям мікрорівня перед сферами суспільного, національного. У суспільному житті ж виявляється тенденція прагнення успіху, здобуття авторитету, позицій лідерства, значною мірою егоцентричні орієнтації. Прагматичні орієнтації у свідомості української молоді більшою мірою пов'язані з можливостями досягти успіху, зробити кар'єру, отримати гарну освіту [4, с. 47].

Під час війни моральні цінності молоді України зосереджені на **патріотизмі, самозбереженні, відповідальності та пріоритеті нематеріальних цінностей**. Молодь стає більш відповідальною, стійкою до стресів та адаптивною, прагне до самореалізації, при цьому цінуючи життя, здоров'я та близьких більше, ніж матеріальні блага. Важливими стають цінності, пов'язані з **боротьбою за перемогу**, такими як героїзм, взаємодопомога та збереження духовних багатств країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лапшина Л. В. Мудрість тисячоліть. Притчі та афоризми. — Харків: Віват, 2019. — 320 с.

2. Ларцев В. С. Соціальні і культурні детермінанти формування особистості. Монографія. К.: Принт - Экспресе, 2002. 430 с.
3. Долженко В. О. Виховання духовних цінностей у студентської молоді в полікультурному просторі: Автореф. дис . канд. пед. наук: 13.00.07. Луганськ, 2006. 20 с.
4. Балакірева О. Ціннісні орієнтації молодого покоління. Молодь України у дзеркалі соціології. К.: УІСД, 2011. 210 с.

PHYSICAL EDUCATION, SPORTS AND PHYSICAL THERAPY

УДК: 612.172

Зуєва Світлана Федорівна

Магістрант 2 року навчання

Топчій Марія Сергіївна

кандидат біологічних наук, доцент

Борщенко Валерія Володимирівна

кандидат педагогічних наук, доцент

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний

університет імені К. Д. Ушинського»

м Одеса, Україна

ВАРІАБЕЛЬНІСТЬ СЕРЦЕВОГО РИТМУ СТУДЕНТІВ МОЛОДШИХ КУРСІВ

Анотація. Розглянуто стан кардіоритму студентів молодших курсів. За індексом функціональних змін зареєстровано погіршення механізмів регуляції у респондентів на другому році навчання, що можна пояснити умовами невизначеності.

Ключові слова: варіабельність серцевого ритму, студенти, індекс напруження.

Останнім часом виявляються негативні зміни у стані здоров'я населення, зокрема студентської молоді [1; 2]. Навчання в університеті передбачає поєднання фізичних і психоемоціональних навантажень, тим самим висуває до

студентів певні вимоги щодо адаптаційних здібностей організму [3; 4]. Тільки оптимальний морфофункціональний стан біологічних систем організму може бути основою успішної адаптації. Існують екзо- та ендогенні чинники, які можуть обмежувати фізичну та розумову працездатність, а також викликати дисбаланс основних систем організму, що негативно позначиться на стані соматичного здоров'я молоді [3; 5]. Отже, вищезазначене обумовлює необхідність вивчення функціональних можливостей не тільки окремих систем, але й організму в цілому. У зв'язку з цим, залишається на часі питання передбачення адаптивних властивостей організму молоді через аналіз варіабельності серцевого ритму у процесі навчання у навчальних закладах різного профілю та рівня акредитації.

Завданням нашого дослідження було вивчити динаміку варіабельності кардіоритму студентів молодших курсів.

Дослідження проводилось в лабораторії функціональної діагностики імені професора Т. Н. Цоневої кафедри біології та здоров'язбережувальних технологій Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». В обстеженнях брали участь 32 студенти на початку першого та другого років навчання (повторно). Стан вегетативної регуляції визначали за допомогою програми «Caspico» (Коваленко С. О., 2005), в основу якої покладено метод варіаційної пульсометрії.

Результати обстежень та їх обговорення. У стані відносного м'язового спокою за індексом напруження нами визначено три типи регуляції діяльності серця: нормо-, симпатико- та ваготонічний. Перший тип – нормотонічний – окреслює баланс усіх ланок регуляції, другий тип – симпатикотонічний – ілюструє перевагу симпатичного відділу вегетативної нервової системи (ВНС) та адренергічного каналу регуляції, низькі адаптаційні можливості. Третій тип – ваготонічний – окреслює перевагу парасимпатичного відділу ВНС та холінергічного каналу регуляції, що свідчить про високі функціональні властивості студентів.

Показано, що у вихідному стані за функціональним рівнем механізмів регуляції кардіоритму, за даними студентів I курсу, спостерігався близький до нормального статистичний розподіл. Основна чисельність студентів перебувала у зоні нормотонії (71,88 %), 9,38 % – належали до осіб з ваготонією і 18,75 % – увійшли до підгрупи з симпатикотонією.

Абсолютно інший розподіл студентів за типами регуляції спостерігався за підсумками обстежень юнаків II курсу. При практично однакових ($p > 0,05$) з I курсом абсолютних значеннях показників ВСР за нормотонічним та ваготонічним типами структура їх співвідношення помітно відрізняється. Так, на початку другого року навчання чисельність осіб з ваготонічним та симпатикотонічним типами регуляції збільшилася у 3,7 і 1,5 рази, відповідно, при зменшенні їх кількості (майже у 2 рази) за нормотонічним типом. Особливо несприятливим є переважання чисельності студентів зі станом напруження регуляторних механізмів за рахунок зростання симпатикотонічних та адренергічних впливів. Зростав як абсолютний рівень (на 37,4%) індексу напруження, так і відсоток осіб із подібним типом регуляції.

Водночас, аналіз отриманих даних за середніми груповими значеннями критеріїв механізмів регуляції серцевого ритму не виявив достовірної різниці між показниками варіабельності кардіоритму студентів I та II курсів. За всіма показниками t-критерій Стюдента був значно меншим за критичні табличні величини.

Отже, рік навчання в університеті спричинив зменшення удвічі кількості студентів з оптимальним, нормотонічним, та збільшення чисельності юнаків з крайніми, ваго- і симпатикотонічним типами регуляції серцевого ритму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сивохоп Е. М., Чернозуб А. А., Коваль В. В., Тимочко О. І. Варіабельність серцевого ритму як критерій оцінки функціонального стану студентів з

гіпокінезією. Педагогічна інноватика: сучасність та перспективи. 2024. № 4. С. 134–140.

2. Ярмак О., Михайлов В., Фурдик В., Верхогляд М. Моніторинг стану варіабельності серцевого ритму військовослужбовців збройних сил України в період дії правового режиму воєнного стану. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. 2024. Серія 15, (8(181)). С. 255-261. [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.8\(181\).47](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.8(181).47)
3. Bentley R., Vecchiarelli E., Banks L., Gonçalves P., Thomas S., Goodman J. Heart rate variability and recovery following maximal exercise in endurance athletes and physically active individuals. *Applied Physiology, Nutrition, and Metabolism*. 2020. 45(10): 1138–1144. <https://doi.org/10.1139/apnm-2020-0154>
4. Marasingha-Arachchige S., Rubio-Arias Alcaraz, J., Chunga L. Factors that affect heart rate variability following acute resistance exercise: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Sport and Health Science*. 2022. 11(3):376–392. <https://doi.org/10.1016/j.jshs.2020.11.008>
5. Perrone M., Volterrani M., Manzi V., Barchiesi F., Iellamo F. Heart rate variability modifications in response to different types of exercise training in athletes. *Journal of Sports Medicine and Physical Fitness*. 2021. 61(10):1411–1415. <https://doi.org/10.23736/S0022-4707.21.12480-6>

Дебич Ангеліна Іванівна

Студентка

6951269@stud.op.edu.ua

Національний університет «Одеська політехніка»

м. Одеса, Україна

ВПЛИВ УШУ НА ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН СПОРТСМЕНІВ

Анотація: У цій статті розглянуто вплив ушу на психоемоційний стан спортсменів, зокрема його роль у зниженні рівня стресу, підвищенні концентрації та розвитку емоційної стійкості. Аналізовано ключові фактори, що визначають психологічну рівновагу спортсменів, та окреслено механізми впливу ушу на їхній психоемоційний стан.

Ключові слова: ушу, психоемоційний стан, стресостійкість, емоційна регуляція, концентрація

Сьогоденні реалії спорту передбачають не лише значну фізичну підготовку, але й стійку психоемоційну рівновагу. З цього випливає особлива актуальність дослідження впливу ушу на психологічний стан спортсменів. Ушу, своєю концепцією, сприяє зниженню рівня стресу, покращенню концентрації та розвитку емоційного самоконтролю. В умовах зростаючого психоемоційного навантаження на спортсменів, особливо у змагальній діяльності, вивчення механізмів впливу цього бойового мистецтва на нервову систему має значний науковий та практичний інтерес. Дане дослідження спрямоване на обґрунтування ефективності ушу як засобу психоемоційної регуляції та розробку рекомендацій щодо його застосування у спортивній практиці.

На психоемоційний стан людини, в тому числі спортсмена, впливають різного роду фактори, які можна розділити до зовнішніх, внутрішніх та додаткових (див. рис.1). Їхній вплив може бути як позитивним, так і мати негативний вплив на психологічну стійкість та спортивні досягнення спортсмена.

Зовнішні	Внутрішні	Додаткові
•Тренування та підхід тренера •Підготовка до змагань •Підтримка команди та сім'ї •Соціальне середовище •Фізичний стан	•Мотивація •Ментальна міцність •Самоконтроль •Віра у свої сили •Стратегії саморегуляції	•Стрес та тиск •Соціокультурні впливи •Управління часом •Очікування та цілі

Рис. 1. Фактори, що впливають на психоемоційний стан спортсмена

Зовнішні чинники, такі як тренувальний процес, підхід тренера, підготовка до змагань, соціальне середовище та рівень підтримки команди чи родини, відіграють ключову роль у формуванні емоційної стабільності [1, с. 283-285]. Прикладом є ефективно організований тренувальний процес, що підвищує впевненість спортсмена, тоді як надмірний тиск може викликати стрес та емоційне виснаження. Водночас фізичний стан, зокрема наявність травм чи перевтома, безпосередньо впливає на здатність спортсмена контролювати свої емоції та підтримувати концентрацію.

На рівні з зовнішніми, важливими є внутрішні фактори, до яких відносять рівень мотивації, ментальна міцність, самоконтроль та віра у власні можливості. Спортсмени, які володіють високим рівнем самодисципліни та вміють застосовувати стратегії саморегуляції, здатні краще адаптуватися до стресових ситуацій, підтримувати емоційну рівновагу та швидко відновлюватися після поразок. Крім того, соціокультурні впливи, ефективне управління часом та реалістичне формування цілей можуть значно зменшити рівень психологічного напруження, підвищуючи загальний психоемоційний комфорт.

Взаємозв'язок між психічним станом і фізичними показниками є складним і багатограним. Емоції, рівень стресу, депресія та інші психологічні фактори можуть суттєво впливати на фізичне здоров'я та досягнення у різних сферах життя [2, с. 11-12]. Вплив зазначених факторів особливо яскраво проявляється у видах спорту, які поєднують фізичне навантаження з елементами концентрації, контролю емоцій та глибокої ментальної роботи. Ушу є одним із таких видів бойового мистецтва, що не тільки розвиває фізичну витривалість, а й формує внутрішню рівновагу, самоконтроль та стресостійкість. Завдяки структурованій системі вправ, ушу дозволяє гармонійно поєднувати фізичний розвиток із психологічною стабільністю.

Як і будь-які спортсмени, ушуїсти щодня стикаються з інтенсивними фізичними та емоційними навантаженнями, адже цей вид бойового мистецтва вимагає не лише фізичної витривалості, а й високого рівня концентрації, самоконтролю та стресостійкості. Спорт передбачає вагомий тиск досягнення результатів, конкуренцію та внутрішні очікування, що можуть спричиняти емоційний стрес [2]. Невдачі, травми, несприятливі умови змагань або інтенсивний тренувальний процес, що впливає на загальне самопочуття, мотивацію є запорукою вигорання, однак ушу включає систему психологічної підготовки, яка допомагає знижувати рівень стресу та підтримувати психоемоційну рівновагу [3]. Першочергово, це закладено в підході тренера, філософії спорту та поєднанні фізичних навантажень із техніками концентрації та емоційної регуляції, що формують стійкість до стресу та підвищують рівень впевненості спортсмена.

Оскільки ушу – це бойове мистецтво, як спорт, воно має комплексний вплив на психоемоційний стан спортсменів. Це пояснюється поєднанням фізичних навантажень з психологічними й соціальними аспектами тренувального процесу. Регулярні заняття сприяють розвитку самоконтролю, концентрації уваги, зниженню рівня тривожності та підвищенню стресостійкості [4]. Також, політика тренувань ґрунтується на взаємодопомозі, мотивуванні та повазі, дозволяючи спортсменам краще соціалізуватися та

отримувати підтримку з різних джерел. Це робить ушу ефективним засобом емоційної регуляції.

Психологічний вплив ушу пов'язаний із формуванням навичок самоконтролю та усвідомленого управління власними емоціями. Завдяки виконанню складних технічних елементів, що потребують високого рівня концентрації та координації, спортсмени вчаться контролювати свої реакції, керувати емоціями та підтримувати ментальну рівновагу навіть у стресових ситуаціях. Критичне та аналітичне мислення, особлива увага до внутрішньої гармонії, що є невід'ємною частиною ушу, допомагають зменшити рівень тривожності, стабілізувати емоційний стан та підвищити загальну психологічну стійкість.

Одним із важливих механізмів впливу ушу є розвиток здатності до концентрації. Виконання складних комбінацій ударів, блоків та пересувань вимагає повної зосередженості на процесі, що поступово тренує увагу та покращує когнітивні функції. Це, у свою чергу, позитивно позначається не лише на спортивних досягненнях, а й на здатності контролювати власний психоемоційний стан у напружених ситуаціях, зокрема під час змагань.

Крім індивідуальних психологічних факторів, значну роль відіграє соціальний аспект ушу. Тренувальний процес передбачає взаємодію з тренером, партнерами по команді, а також змагальну діяльність, що сприяє формуванню навичок міжособистісного спілкування та соціальної підтримки. Колективна атмосфера, побудована на взаємній довірі та співпраці, допомагає спортсменам почуватися впевненіше, отримувати необхідну моральну підтримку та ефективніше справлятися з труднощами. Ушуїсти, які тренуються в згуртованому колективі, мають вищий рівень мотивації та менший ризик емоційного вигорання, оскільки відчують себе частиною команди, що розділяє спільні цілі та цінності.

Значну роль відіграє також взаємодія з тренером, оскільки саме наставник формує психологічний клімат у групі, задає тон тренуванням і допомагає спортсменам долати стресові ситуації [5]. Компетентний тренер не лише

передає технічні знання, а й навчає спортсменів методам саморегуляції, мотивує їх до подальшого розвитку та підтримує у складні моменти, що особливо важливо для збереження психоемоційної стабільності.

Ушу має глибокий нейрофізіологічний вплив, активуючи важливі структури мозку. Координовані рухи стимулюють мозочок, що покращує рівновагу та точність, тоді як базальні ганглії зміцнюють моторний контроль і рефлекси. Префронтальна кора, залучена до стратегічного мислення, активується під час складних комбінацій рухів. Ритмічні техніки та дихальні вправи сприяють зниженню рівня стресу через активацію парасимпатичної нервової системи, а також покращують нейропластичність [6, с. 257-283]. Крім того, фізична активність підвищує рівень дофаміну та серотоніну, що сприяє емоційній стабільності та мотивації, водночас знижуючи рівень кортизолу — гормону стресу.

Психологічно ушу допомагає спортсменам зменшувати імпульсивність і підвищувати стійкість до стресових ситуацій. Вивчення рухових зв'язок покращує пам'ять і концентрацію, а інтерактивні вправи вчать швидко аналізувати ситуацію та приймати рішення [7, с. 8]. Соціальний аспект тренувань сприяє розвитку командної роботи, дисципліни та взаємоповаги, що підсилює впевненість дітей у собі. Завдяки поєднанню фізичних, когнітивних і емоційних компонентів, ушу є ефективним інструментом не лише для фізичного розвитку, а й для формування гармонійної особистості.

Останні міжнародні дослідження свідчать про важливу тенденцію. У 2024 році встановлено, що практикуючі бойові мистецтва, зокрема Ушу, демонструють нижчий рівень тривожності та депресії порівняно з іншими спортсменами. Більше того, у 2023 році в Індії було проведено дослідження серед ушуїстів, яке виявило важливий взаємозв'язок між мотивацією досягнень і рівнем стресу [8]. У групі з високим рівнем стресу, мотивація була більш вираженою, однак ризик емоційного виснаження вагомо зростає. Ще одне дослідження у формі мета-аналізу, присвячене впровадженню mindfulness-інтервенцій для спортсменів, продемонструвало суттєві покращення [9].

Завдяки ньому було відзначено зростання концентрації уваги, зниження рівня кортизолу та поліпшення емоційної регуляції [10]. Тому інтеграція елементів ушу, що включають медитативні, дихальні та концентраційні техніки, може стати ефективним інструментом для покращення психоемоційної регуляції спортсменів. Це підтверджує важливість включення ушу-практик до програм підготовки задля зміцнення стресостійкості, емоційної стабільності та здатності до концентрації.

Дана робота зазначила позитивний вплив ушу на психоемоційний стан спортсменів. Регулярні заняття сприяють розвитку самоконтролю, концентрації та стресостійкості, що є важливими факторами успішної спортивної діяльності. Ушуїсти демонструють вищий рівень адаптації до змагального стресу завдяки поєднанню фізичних навантажень із техніками емоційної регуляції. Важливу роль відіграє також соціальна взаємодія, що відбувається у процесі тренувань, сприяючи формуванню підтримки та мотивації. Подальші дослідження можуть зосередитися на розробці методичних рекомендацій щодо оптимізації тренувального процесу для максимального психологічного ефекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вейнберг Р. С. Психологія спорту. Гоулд. Київ: Олімп. літ., 2001. 336 с.
2. Шклярєнко В. І. Вплив психічного стану спортсменів на успішність у спортивній діяльності : кваліфікаційна робота магістра / Запорізький національний університет, Факультет соціальної педагогіки та психології, Кафедра психології ; наук. кер. Ю. А. Паскевська. – Запоріжжя, 2023. – 71 с.
3. Кокун, О. М. (2012). Особливості професійної спрямованості, компетентності та професійно-важливих якостей фахівців професій типу «людина–людина» у порівнянні з фахівцями професій інших типів. Актуальні проблеми психології, 95- 96.

4. Терещук Д. В. Вплив фізичної культури та спорту на психоемоційний стан здобувачів вищої освіти // Нотатки сучасної науки. – 2022. – № 3. – С. 15–16.
5. Тарасова Н. В. Вплив психологічних чинників на процес підготовки спортсменів підлітково-юнацького віку // Збірник матеріалів Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції «Наукові та освітні трансформації в сучасному світі». – 2022. – С. 350–353.
6. Босенко А., Захожий Р. Психологічні аспекти спорту // Наукові горизонти XXI століття: мультидисциплінарні дослідження : матеріали Міжнародної наукової конференції (16–17 травня 2024 р., м. Ужгород, Україна). – 2024. – С. 1460–1464.
7. From Molecules to Networks: An Introduction to Cellular and Molecular Neuroscience. Elsevier Science & Technology Books, 2014. 694 с.
8. Xie H., Zhang Y., Li Q. *et al.* The relationship between martial arts participation and mental health outcomes: a cross-sectional study. *BMC Psychology*, 2024, vol. 12, art. 96. Available at: <https://bmcp psychology.biomedcentral.com/articles/10.1186/s40359-024-02096-8>.
9. Aravind R., Nivedita M. Study of Relationship between Achievement Motivation and Stress among Wushu Players. *Journal of Survey in Fisheries Sciences*, 2023, vol. 10, no. 2, pp. 1188–1195. Available at: <https://sifisheriessciences.com/index.php/journal/article/view/1188>.
10. Baltzell A., Akhtar V. Mindfulness and Emotional Regulation in Athletes: A Meta-Analysis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 2023, vol. 20, no. 3, art. 2038. Available at: <https://www.mdpi.com/1660-4601/20/3/2038>.

Русин Марія-Діана Богданівна

Магістрант

Коритко Зоряна Ігорівна

доктор біол. наук, магістр з фізичної терапії та ерготерапії, професор

Львівський державний університет фізичної культури

імені Івана Боберського

м. Львів, Україна

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ФАНТОМНОГО БОЛЮ ТА ЯКОСТІ ЖИТТЯ ПІСЛЯ ПРОТЕЗУВАННЯ ВЕРХНІХ КІНЦІВОК

Анотація. У статті розглянуто сучасні підходи до оцінки фантомного болю у пацієнтів після ампутації верхніх кінцівок та його вплив на якість життя й фізичне відновлення. Обґрунтовано необхідність комплексного підходу, що включає клінічні, функціональні та психоемоційні оцінки, моніторинг фізичної активності, а також застосування сучасних протезних технологій і реабілітаційних методів. Запропоновано план дослідження, що передбачає етапну оцінку стану пацієнтів до та після протезування, а також аналіз кореляції між інтенсивністю фантомного болю та показниками фізичного й психоемоційного стану.

Ключові слова: фантомний біль, протезування верхніх кінцівок, якість життя, фізичне відновлення, реабілітація, психоемоційний стан.

Феномен фантомного болю – відчуття болю в ампутованій кінцівці – є поширеним після ампутацій і становить серйозну загрозу для якості життя пацієнтів. За даними різних досліджень, від 50 % до 80 % ампутованих повідомляють про різного ступеня фантомний біль [1].

Особливо актуальною ця проблема стає в умовах сучасних реалій України, де численні травми, спричинені військовими діями, терористичними атаками та іншими надзвичайними ситуаціями, призводять до високого числа ампутацій верхніх кінцівок серед цивільного та військового населення. Інтенсивність фантомного болю у таких пацієнтів не лише погіршує фізичне відновлення та функціональні можливості, а й ускладнює психологічну адаптацію, соціальну інтеграцію та повернення до активного життя.

Відповідно, дослідження феномену фантомного болю та його впливу на якість життя та фізичне відновлення пацієнтів після протезування набуває особливого практичного значення для системи реабілітації в умовах сучасних викликів, оскільки в умовах повномасштабної війни в Україні різко зростає кількість ампутацій, що актуалізує проблему ранньої реабілітації та ефективного протезування осіб із фантомним болем.

Тому, розробка науково обґрунтованих методів оцінки стану таких пацієнтів стає пріоритетним завданням сучасної фізичної терапії.

У науковій літературі звертають увагу, що інтенсивність фантомного болю корелює з порушенням сну, тривожністю, депресією і зниженням фізичної активності, що, у свою чергу, уповільнює відновлення рухової функції [2].

Сучасні протезні технології розвиваються, але самі по собі вони не усувають фантомний біль. Деякі роботи підкреслюють важливість поєднання протезування з ад'ювантними терапіями: фізіотерапією, нейромодуляцією, психологічними втручаннями, віртуальною реальністю, біофідбеком [3].

Феномен фантомного болю вимагає комплексного підходу до оцінки та реабілітації. Сучасні дослідження свідчать, що ефективне відновлення функціональних можливостей пацієнтів після ампутації верхніх кінцівок передбачає одночасне врахування фізичних, когнітивних та психоемоційних аспектів [4, 5].

Важливими компонентами таких програм є:

1. **Оцінка функціонального стану** – визначення об'єму рухів, сили м'язів, координації та здатності виконувати побутові й професійні дії.

2. **Вимірювання інтенсивності фантомного болю** – за допомогою візуальних аналогових шкал (VAS), або опитувальників NRS (Numeric Rating Scale) чи мультимірних інструментів – McGill Pain Questionnaire, SF-MPQ. Вони дають змогу кількісно оцінювати інтенсивність, якість і суб'єктивне сприйняття болю та структурованих інтерв'ю, що дозволяє відстежувати динаміку болю у процесі реабілітації.
3. **Оцінка якості життя пацієнтів** – із застосуванням стандартизованих опитувальників (SF-36, WHOQOL-BREF), що дозволяє враховувати фізичний, психологічний та соціальний аспекти адаптації [6]. У ряді досліджень інтегрують фізичні тести (силу, координацію) як функціональний компонент якості життя: пацієнти з високим болем зазвичай демонструють гірші результати у протезному контролі, швидкості руху, моторній адаптації [7].

Вони дають змогу кількісно оцінювати інтенсивність, якість і суб'єктивне сприйняття болю у **динаміці реабілітації**, що дозволяє адаптувати програму втручання.

Ряд дослідників відзначають, що інтеграція фізичної реабілітації з когнітивно-поведінковими та сенсомоторними методами значно підвищує ефективність відновлення. До таких методів належать: фізичні вправи з контрольованим фізичними навантаженням, терапія з використанням віртуальної реальності, біофідбек-тренінги, а також техніки стимуляції сенсорної чутливості та нейропластичності [8].

Ефективна реабілітація після протезування з метою мінімізації фантомного болю включає:

- **Багатомодальне лікування болю** — фармакологічна терапія (напр., антиконвульсанти, антипсихотики), нейромодуляція (TENS, спінальні стимули), транскраніальна стимуляція (rTMS) [9].
- **Фізіотерапевтичні втручання** — градієнтна десенсибілізація, сенсорна стимуляція, масаж, мануальна терапія, протезне тренування з адаптаційними навантаженнями [10].

- **Психологічна підтримка** — когнітивно-поведінкова терапія, навчання релаксації, біофідбек і віртуальна реальність як засоби зменшення болю та тривоги [11].
- **Адаптація протезної системи** — використання сенсорних протезів, інтеграція з зворотним зв'язком (haptic feedback), індивідуальне налаштування з урахуванням відчуттів пацієнта [12].
- **Мультидисциплінарний підхід** — тісна взаємодія між фізичним терапевтом, невропатологом, психологом, протетиком, ортотиком, соціальним працівником, що дозволяє враховувати всі аспекти стану пацієнта [13].

Серед ключових викликів – висока індивідуальність феномену фантомного болю, що ускладнює стандартизацію терапевтичних схем.

Брак великих проспективних етичних досліджень, які б об'єднували протезні технології з інтегрованими реабілітаційними методами, підкреслюється в оглядових статтях. Перспективи досліджень – використання штучного інтелекту для прогнозування ризику фантомного болю за біомаркерами, впровадження телереабілітації та сенсорної інтеграції у домашніх умовах, дослідження довгострокових ефектів нейромодуляції в комбінованому режимі.

Тому, особливу увагу сучасні підходи приділяють **індивідуалізації реабілітаційної програми**, яка враховує: рівень фантомного болю, фізичний стан, психологічний профіль пацієнта, мотивацію та соціальні умови. Такий адаптивний підхід дозволяє оптимізувати інтенсивність навантаження, підвищити ефективність відновлення рухових функцій та зменшити негативний вплив болю на повсякденне життя [14].

Таким чином, сучасні наукові дані свідчать про необхідність комплексного моніторингу пацієнтів після протезування верхніх кінцівок, поєднання фізичних і психоемоційних методів реабілітації, а також використання технологічних засобів для контролю болю та оцінки якості життя. Це створює основу для подальшого дослідження, метою якого є визначення кореляції між

рівнем фантомного болю та показниками фізичного відновлення у пацієнтів після ампутацій.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на створення інтегрованих моделей реабілітації, які поєднують клінічну, психоемоційну та сенсорну оцінку пацієнтів із цифровими технологіями моніторингу болю та протезного контролю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Diers M., Flor H. Phantom limb pain: Mechanisms and treatment approaches. *Lancet Neurology*. 2016. Vol. 15. P. 451–462.
2. Kumbhare D., et al. Multimodal approaches to phantom limb pain: Integrating prosthetics, physiotherapy, and neuromodulation. *Frontiers in Neurology*. 2021. Vol. 12. P. 1–12.
3. Kühn M., et al. Virtual reality and biofeedback for phantom limb pain management. *Neuroscience Letters*. 2022. Vol. 765. P. 136–142.
4. Коритко З. Медико-біологічні основи рухової активності: навч. посіб. Львів ЛДУФК ім. Івана Боберського 2020. 223 с. URL: <http://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/27946> [дата звернення: 29.10.2025]
5. Sugawara A. T. Phantom limb pain and rehabilitation strategies. *Journal of Rehabilitation Medicine*. 2021. Vol. 53. P. 1–10.
6. Гордієнко І. О. Фантомний біль у пацієнтів після ампутацій: оцінка та реабілітаційні підходи. *Медична реабілітація*. 2024. №2. С. 12–19.
7. Yousef H., Elshenawy S., Mahmoud S. Relationship between phantom pain severity and functional performance in upper limb amputees. *Prosthetics and Orthotics International*. 2019. Vol. 43, no. 5. P. 495–501
8. Laver K. E., George S., Thomas S., Deutsch J. E., Crotty M. Virtual reality for stroke rehabilitation. *Cochrane Database of Systematic Reviews*. 2020. №11. CD008349.

9. Flor H., Nikolajsen L., Jensen T. Phantom limb pain: a case of maladaptive CNS plasticity? *Nature Reviews Neuroscience*. 2016. Vol. 7. P. 873–881.
10. Kumbhare D., McFadyen B., Gall A. Multimodal strategies for phantom limb pain: integration of prosthetics and rehabilitation. *Journal of Pain Research*. 2021. Vol. 14. P. 1647–1665
11. Moseley G. L. Graded motor imagery for phantom limb pain: current evidence and future directions. *Journal of Pain*. 2012. Vol. 13, no. 9. P. 819–827
12. Antfolk C., D'Alonzo M., Rosén B. Sensory feedback in upper limb prosthetics. *Expert Review of Medical Devices*. 2013. Vol. 10, no. 1. P. 45–54.
13. Smith D. G., Michael J. W., Bowker J. H. *Atlas of Amputations and Limb Deficiencies*. 4th ed. Rosemont, IL: American Academy of Orthopaedic Surgeons, 2018. 540 с
14. Кожедуб О. Вплив фантомного болю на фізичне відновлення пацієнтів після ампутацій верхніх кінцівок. *Реабілітаційна практика*. 2024. №1. С. 34–42.

PSYCHOLOGY AND PSYCHIATRY

УДК[159.9+316]:373.3/.5.07:005

Бандалет Ольга Олександрівна

Студентка

Білоус Руслана Миколаївна

кандидатка психологічних наук,

доцента

Херсонський державний університет

м. Івано-Франківськ, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті висвітлено питання соціально-психологічних особливостей управління закладом загальної середньої освіти в умовах воєнного стану. Сформульовано рекомендації для здійснення ефективного управління закладом загальної середньої освіти в умовах сьогодення.

Ключові слова: управління персоналом, психологічний клімат, емоційне вигорання, професійна деформація, лідерство.

Постановка проблеми. Сучасні умови воєнного стану в Україні створюють безпрецедентні виклики для системи загальної середньої освіти. Керівники закладів освіти змушені одночасно забезпечувати безпеку учасників освітнього процесу, організовувати якісне навчання в умовах постійної

нестабільності та підтримувати психологічну стійкість педагогічного колективу й учнів. Така багатовимірність завдань вимагає нових підходів до управління, де поряд із адміністративними діями важливу роль відіграють соціально- психологічні фактори: формування згуртованої команди, підтримка сприятливого психологічного клімату, попередження емоційного вигорання як керівників, так і педагогів, професійної деформації директорів і учителів, розвиток лідерства. Проблеми антикризового управління закладами освіти знайшли своє відображення в дослідженнях як зарубіжних, так і вітчизняних вчених (Л.Г. Бляхман, О.П. Кавтиш, Т.М. Сорочан). Дослідуючи суть і завдання управління в кризових ситуаціях, учені прийшли висновку, що таке управління відрізняється від звичайного специфічними прийомами й методами.

Сорочан Т. М., досліджуючи антикризовий менеджмент, зазначає, що «керівник має діяти як координатор і мотиватор: підтримувати команду, демонструвати впевненість, зберігати спокій, щоб колектив не піддався паніці. Діяти швидко, своєчасно, компетентно, відповідально» [4]. Водночас наукові дослідження, що комплексно висвітлюють особливості управління закладом загальної середньої освіти саме в умовах воєнного стану, є обмеженими. Недостатньо розроблені практичні рекомендації щодо психологічної підтримки керівників та персоналу, ефективної організації освітнього процесу в ситуації постійних ризиків і стресових факторів. Це зумовлює потребу в ґрунтовному аналізі соціально- психологічних аспектів управлінської діяльності керівників шкіл, розробленні дієвих стратегій та методів роботи, що забезпечать стабільність функціонування закладів освіти й збереження професійного потенціалу педагогічних колективів у надзвичайних обставинах.

Виклад основного матеріалу. Управління закладом загальної середньої освіти в умовах воєнного стану набуває комплексного характеру, поєднуючи адміністративні, організаційні та соціально-психологічні аспекти. Сучасні реалії вимагають від керівника не лише забезпечення безперебійного функціонування освітнього процесу, а й створення умов для збереження психоемоційного здоров'я всіх учасників освітнього середовища.

Дослідження, проведені в Україні з 2022 року і пізніше, фіксують високі рівні тривоги, порушення сну та емоційного виснаження серед освітян, а також зростання потреби в психологічній підтримці у школах. Особливими стресорами для керівників закладів загальної середньої освіти в умовах війни є: загроза безпеці учасників освітнього процесу (постійний ризик обстрілів, повітряних тривог, необхідність швидкого реагування на надзвичайні ситуації; відповідальність за евакуацію та збереження життя дітей і працівників); нестабільність в організації навчання (часті зміни формату навчання: змішане/офлайн/онлайн, перебої з електропостачанням, інтернет зв'язком, труднощі з дотриманням навчальних програм у непередбачуваних умовах); дефіцит кадрових і матеріальних ресурсів (виїзд учителів за кордон чи в інші регіони України, брак фінансування для ремонту укриттів, забезпечення технічних засобів навчання); психоемоційне навантаження (постійна тривога за колектив та власну родину, робота в умовах підвищеної відповідальності та невизначеності); комунікаційні виклики (необхідність підтримувати ефективний зв'язок з органами управління освіти, батьками, громадістю; вирішення конфліктів, що виникають через різні очікування та страхи); додаткові адміністративно-правові вимоги (посилений документообіг: звітність про різні заходи, потреби, відвідування); збереження якості освіти та мотивації персоналу (підтримка професійного тону педагогів, профілактика емоційного вигорання, забезпечення психологічної підтримки учнів та педагогів). У сукупності ці чинники створюють багатовимірний стрес, що потребує розвитку кризових управлінських навичок, навичок швидкого прийняття управлінських рішень і системної психологічної підтримки як для керівника, так і для всього колективу. За результатами опитування керівників закладів загальної середньої освіти щодо визначення стилю керівництва за К. Левіним в умовах воєнного стану 60% директорів обрали авторитарний стиль, так як умови воєнного стану вимагають швидкого ухвалення рішень, чіткої ієрархії та підпорядкування, жорсткий контроль за діяльністю колективу, регламентацію дій, що забезпечує оперативність під час надзвичайних ситуацій(повітряні

тривоги, евакуації, перебої навчального процесу). 40% керівників ЗЗСО обрали демократичний стиль, так як цей стиль залучає колектив до обговорення рішень, підтримує відкриту комунікацію та взаємоповагу, сприяє збереженню командного духу, підвищенню мотивації та психологічної стійкості персоналу в умовах стресу. Відсутність ліберального стилю повністю виправдано умовами війни: дозвільний підхід не забезпечує необхідного рівня контролю та безпеки. Комбінація поєднання авторитарного та демократичного стилів в умовах війни дозволяє швидко приймати рішення в екстремальних умовах, водночас підтримувати певний рівень участі педагогічного колективу в прийнятті управлінських рішень, а також зберігати позитивний психологічний клімат педагогічних колективів.

40% опитаних керівників мають емоційне виснаження, яке проявляється у переживаннях, зниженні емоційного тону, підвищенні психічної виснаженості, втраті інтересу та позитивних почуттів до оточуючих, відчуття «пересиченості» роботою, незадоволеністю життям загалом. 60% керівників закладів загальної середньої освіти продемонстрували низький та середній рівні деперсоналізації, тобто мотивація керівників до виконання своїх професійних обов'язків висока, тому вони не зважаючи на воєнний стан в нашій державі, працюють на результат. Редукція професійних досягнень демонструє ступінь задоволення керівників собою як особистістю, так і своїм професіоналізмом. 80% директорів ЗЗСО демонструють високий і середній рівні редукції. 20% керівників демонструють низькі рівні редукції, як наслідок це зниження професійної мотивації щодо виконання службових обов'язків. Дослідження рівня тривожності керівників закладів за методикою Спілбергера-Ханіна дозволяють зробити висновки щодо реактивної тривожності директорів та особистісної. Серед опитаних 90% керівників ЗЗСО мають середній рівень реактивної тривожності, що свідчить про адекватну реакцію директорів на стресові ситуації. 10% директорів демонструють високий рівень реактивної тривожності, так як мають надмірну емоційну чутливість до стресової ситуації. За результатами дослідження особистої тривожності 80% керівників ЗЗСО виявили середній рівень, що свідчить

загалом про адаптивний стан їхньої нервово-емоційної сфери, достатню здатність контролювати напруження та підтримувати ефективність діяльності навчального закладу навіть за умов підвищеного стресу, притаманного періоду воєнного стану. За результатами дослідження за методикою Л. Уманського, адаптованою О. Фідлер соціально-психологічного клімату колективів, 80% адміністративних команд демонструють сприятливий СПК (високий рівень довіри та згуртованості між собою). Ключовим чинником ефективності управління стає лідерство керівника. У кризових умовах лідерство проявляється у здатності швидко приймати рішення, мотивувати команду, підтримувати моральний дух, демонструвати впевненість та емпатію. Лідерський стиль, заснований на партнерстві й співучасті, підвищує рівень залученості педагогічного колективу до прийняття управлінських рішень та сприяє збереженню професійної стабільності.

На основі отриманих результатів був проведений кореляційний аналіз задля виявлення взаємозв'язків між рівнем емоційного вигорання і ефективністю роботи керівника. Коефіцієнт кореляції Пірсона=-0.11. Можемо зробити висновок: напрямок негативний, так як за наявності вигорання у керівника ефективність його роботи трохи знижується. Між вигоранням і ефективністю роботи ($|r| \approx 0.1$), зв'язок є, але невеликий. Маємо також слабкий позитивний показник кореляції із особистої тривожності =0.34. Такий механізм часто є ефективним для керівника, який намагається знизити емоційну напругу, отриману в стресових обставинах. Отже, помірна тривожність стимулює до кращої роботи, тобто виступає ефектом мобілізації. Негативна, хоч і слабка кореляція за шкалою «реактивна тривожність»=-0.21 засвідчує, що підвищена миттєва тривожність знижує продуктивність праці керівника ЗЗСО. Отже, використання зазначених психометричних інструментів дозволяє отримати об'єктивні та детальні дані про рівень стресу та емоційного вигорання серед адміністративного персоналу закладів . Ці дані є основою для розробки ефективних заходів щодо підтримки психічного здоров'я працівників та оптимізації організаційної культури в умовах воєнного стану.

Висновок. Отже, соціально-психологічні особливості управління закладом загальної середньої освіти в умовах воєнного стану полягають у поєднанні адміністративної гнучкості, турботи про безпеку та цілеспрямованої підтримки емоційної стійкості всіх учасників освітнього процесу. Реалізація зазначених підходів забезпечує не лише безперервність навчання, а й зміцнення людського потенціалу закладу, що є запорукою його успішного функціонування у кризових ситуаціях. Дослідження соціально-психологічних особливостей управління закладом загальної середньої освіти в умовах воєнного стану засвідчило, що ефективність роботи закладу значною мірою залежить від здатності керівника поєднувати адміністративні рішення з психологічною підтримкою педагогічного колективу, учнів та їхніх батьків. Забезпечення безпечного освітнього середовища, формування сприятливого психологічного клімату, профілактика емоційного вигорання та розвиток лідерства виступають ключовими чинниками стабільного функціонування школи в кризових обставинах. Практична реалізація цих підходів вимагає гнучких управлінських стратегій, використання сучасних методів командної взаємодії та постійного моніторингу психоемоційного стану працівників. Застосування рекомендованих соціально-психологічних заходів сприятиме збереженню професійного потенціалу керівника, педагогічного колективу, підвищенню стресостійкості всіх учасників освітнього процесу та забезпеченню безперервності навчання, що є запорукою стійкого розвитку закладу освіти навіть у надзвичайних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вознюк Л. Особливості управління закладами загальної середньої освіти в умовах воєнного стану.// *Нова педагогічна думка*. 2022. №3.С.9-13.
2. Вознюк Л., Доброгорський О. Особливості освітнього менеджменту в умовах воєнного стану.// *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти «Публічне управління та адміністрування»*. 2022. № 1 (2) С.48-53.

3. Максименко М., Котеньова О. Правове забезпечення ефективного управління закладом загальної середньої освіти в умовах воєнного стану.// *Український педагогічний журнал*. 2023. № 3.С.23-31.
4. Сорочан Т. М. Антикризові поради керівникові навчального закладу.// *Управління освітою*. 2009. №11. С.108 – 111.

Коноваленко Світлана Василівна

практичний психолог

ЗДО №56 НМР

ПСИХОЛОГІЧНА ХВИЛИНКА ЯК ЗАСІБ ПІДТРИМКИ І РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Анотація: у статті представлено концепцію психологічної хвилинки, як інструменту емоційної підтримки, розвитку саморефлексії та формування психологічної стійкості в освітньому середовищі. Розкрито теоретичні засади методу, окреслено його функціональні можливості та практичне застосування в роботі з учнями й педагогами. Наведено приклади інтеграції хвилинки у структуру навчального заняття, групову динаміку та щоденні ритуали, що сприяють створенню безпечного простору, розвитку емпатії та емоційної грамотності.

Ключові слова: психологічна хвилинка, емоційна підтримка, освітній процес, саморефлексія, мікроінтервенція, психічне здоров'я, педагогічна взаємодія.

Сучасна освітня парадигма передбачає не лише трансляцію знань, а й формування емоційної стійкості, здатності до співпереживання та саморегуляції. В умовах зростання тривожності, емоційного виснаження та дефіциту уваги серед учасників освітнього процесу актуалізується потреба в ефективних психологічних інструментах. Одним із таких засобів є психологічна хвилинка — коротка, змістовна дія, що сприяє стабілізації емоційного стану, активізації внутрішніх ресурсів та формуванню навичок самопідтримки.

Психологічна хвилинка — це мікроінтервенція тривалістю від 30 секунд до 5 хвилин, яка може включати елементи майндфулнесу, тілесно-орієнтованих

практик, позитивної психології, арттерапевтичних дій та емоційно-символічних ритуалів.

Згідно з дослідженнями В. Fredrickson (2001), короткі позитивні дії здатні розширювати спектр мислення, покращувати емоційний фон та сприяти формуванню стійкості. J. Kabat-Zinn (2003) довів, що навіть кількахвилинна практика усвідомленості знижує рівень тривоги та покращує концентрацію.

У контексті освітнього процесу психологічна хвилинка виконує такі функції:

- емоційне налаштування;
- зниження напруги;
- розвиток саморефлексії;
- формування безпечного простору.

Практичне застосування

1. Для учнів

Хвилинки можуть бути інтегровані на початку або завершенні уроку, під час перерви чи групової роботи.

Приклади:

- на початку заняття: «Хмаринка настрою», «Я — промінчик», «Кольоровий подих»;
- у перерві: «Рух як емоція», «Дихання хмаринки», «Фраза для себе»;
- у груповій роботі: «Я — частинка добра», «Крила групи», «Світло в колі»;
- у завершенні заняття: «Хмаринка подяки», «Камінчик сили», «Я відпускаю день».

2. Для педагогів

Психологічна хвилинка може стати частиною щоденного ритуалу самопідтримки:

- афірмації: «Я маю право на спокій», «Я частина добра»;
- візуалізації: «Дерево ресурсу», «Мій внутрішній захисник»;
- тілесні практики: «Дихальний міст», «Ритм серця»;

- емоційні паузи: «Жест підтримки», «Образ сили».

3. Для групової динаміки

У класах, гуртках, тренінгах хвилинка може виконувати функції:

- згуртування: «Ми — одне коло», «Кольори нашої групи»;
- зниження напруги: «Мильна бульбашка напруги», «Хмаринка дихання»;
- активізація творчості: «Тваринка натхнення», «Я — гілочка, що росте».

4. Розвиток особистості

Психологічна хвилинка сприяє розвитку особистості через:

- формування емоційної грамотності;
- активізацію уяви та креативності;
- розвиток саморефлексії;
- формування здатності до співпереживання;
- закладання культури турботи про себе.

Висновки.

Психологічна хвилинка — універсальний, гнучкий і глибокий інструмент, що поєднує допомогу, підтримку та розвиток. Вона адаптивна до віку, контексту та потреб, і може бути інтегрована в освітню практику як засіб емоційної стабілізації, розвитку саморефлексії та формування безпечного простору. Перспективним є подальше дослідження ефективності хвилинки у різних освітніх середовищах та розробка методичних рекомендацій для педагогів і психологів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Григоренко Т. Психологічні хвилинки: збірка технік саморегуляції та емоційної підтримки [Електронний ресурс] / Тетяна Григоренко. — 2023. — Режим доступу: <https://kik-cntu.kr.ua/wp-content/uploads/2025/05/Psihologichni-hvilinki.pdf>
2. Ярошенко Г. Групова динаміка: теорія і практика / Галина Ярошенко. — Київ: Центр учбової літератури, 2019. — 248 с.
3. Кочюнас Р. Основи психологічного консультування / Рімантас Кочюнас. — К.: Академвидав, 2008. — 368 с.
4. Бех І. Д. Особистість у просторі виховання: теоретико-методологічні основи / Іван Бех. — К.: Логос, 2003. — 356 с.
5. Сатир В. Люди і істери: нові перспективи сімейної терапії / Вірджинія Сатир. — К.: Психотерапія, 2000. — 320 с.
6. Березіна Т. В. Психогімнастика в роботі з дітьми / Тетяна Березіна. — Харків: Основа, 2010. — 128 с.
7. Кисельова Л. М. Арт-терапія в освітньому процесі: методичні рекомендації / Людмила Кисельова. — Полтава: ПОППО, 2018. — 64 с.
8. Рождественська Н. Є. Тілесно-орієнтована терапія: практичний посібник / Наталія Рождественська. — К.: Психологія і суспільство, 2015. — 144 с.

Марута Наталія Олександрівна

доктор медичних наук, професор

Семікіна Олена Євгеніївна

Панько Тамара Василівна

кандидати медичних наук

Федченко Вікторія Юріївна

доктор медичних наук

Державна установа “Інститут неврології,
психіатрії та наркології імені П. В. Волошина

НАМН України”

м. Харків, Україна

ОЦІНКА СТАНУ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ЛІКАРІВ НАРКОЛОГІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Анотація. Вичинення професійного вигорання фахівців ментального здоров'я потребує подальшої систематизації, аналізу та дослідження. Мета роботи – оцінити наявність синдрому емоційного вигорання та його компонентів у лікарів-наркологів під час війни, проаналізувати детермінанти його формування (особистісні та професійні) та чинники психологічного захисту та відновлення. Було обстежено 59 лікарів-наркологів з різних психіатричних закладів України за допомогою Анкети соціо-демографічних показників у медичних працівників сфери психічного здоров'я під час війни, шкали вигорання MBI К. Масlach та С. Джексон, Шкали оцінки якості професійного життя (PROQOL-5), Методики копінг-стратегій R. Lazarrus. Визначено, що проблема емоційного вигорання серед лікарів-наркологів в умовах війни має тенденцію до загострення і може розглядатися як суттєвий чинник ризику погіршення здоров'я самих лікарів, а також може призвести до

зниження професійної ефективності та якості надання медичної допомоги хворим.

Ключові слова: Синдром емоційного вигорання, наркологія, якість професійного життя, копінг стратегії, емоційне виснаження.

Вступ. Розвиток досліджень роботи медичних фахівців, особливо які працюють у галузі ментального здоров'я є актуальним питанням. Через постійне підвищення професійного навантаження, стикання з багатьма складними соціальними викликами суспільства проблема ефективного функціонування медиків набуває все більшого значення. Це, вперш за все стосується синдрому емоційного вигорання (СЕВ).

Аналіз літератури свідчить про ретельне вивчення стану проблеми емоційного вигорання в різних галузях професійної діяльності, зокрема медицини. Це пов'язано зі специфікою роботи, де ключовою ланкою є фокусування на емоційній сфері людини і через це лікарі можуть зазнавати подвійного негативного впливу через нашаровування професійного навантаження та суб'єктивних складностей. Використовування неоптимальних копінг-стратегій поведінки та ставлення, особливо в складних умовах військових конфліктів, не дає можливості адаптуватися [1-5]. Тому вичинення професійного вигорання фахівців ментального здоров'я потребує подальшої систематизації, аналізу та дослідження.

Мета роботи – оцінити наявність СЕВ та його компонентів у лікарів-наркологів під час війни, проаналізувати детермінанти його формування (особистісні та професійні) та чинники психологічного захисту та відновлення.

Матеріали та методи дослідження. Було обстежено 59 лікарів-наркологів з різних психіатричних закладів України. Обстеження проводилось після попереднього надання інформованої згоди на участь в дослідженні.

Комплекс методів дослідження включав анкетування («Анкета соціо-демографічних показників у медичних працівників сфери психічного здоров'я під час війни»), шкалу вигорання MBI К. Масlach та С. Джексон, «Шкалу оцінки якості професійного життя (PROQOL-5)», «Методики копінг-стратегій» R. Lazarrus [6-8]. Збір даних та статистична обробка отриманих даних проводились за допомогою платформи RedCap.

Результати. Обстеження лікарів-наркологів, що прийняли участь у дослідженні показало, що за соціодемографічними характеристиками переважали жінки 52,54 %, середній вік був $48,86 \pm 1,67$. Переважна більшість мешкала у великих містах - Місто більше 1000000 — 50,84 %, Місто від 100000-1000000 -22,03 %, значна кількість перебували в сімейних стосунках (52,53 %) та мали дітей (74,58 %). Неодружених, розлучених та вдів чи вдівців виявилось 41,89 %. 86,44 % обстежених відмітили наявність різноманітної соматичної та іншої патології. Щодо умов праці, оцінка задоволеності стосунками з керівництвом та відносини з колегами показали, що 81,36 % оцінювали їх як задовільні. При оцінці задоволеності психологічними умовами праці переважна більшість обстежених оцінювала їх як задовільні (71,19 %), 28,81 % вказували на незадоволеність психологічними умовами праці. Значна кількість обстежених вказувала на незадоволеність фінансовою складовою умов праці – 71,19 %. Оцінка організаційної складової умов праці свідчить про задоволеність цією складовою 71,19 %, незадоволеними були 28,81 %. На погіршення психологічних умов праці під час війни вказали 37,29 %, на зростання напруженості умов праці вказали 27,11 %, збільшення навантаження (збільшилась кількість пацієнтів) – 45,76 %, погіршення фінансового забезпечення організації робочого процесу – 35,59 %. Лише 8,47 % зазначили, що умови і характер праці не змінилися. Серед стратегій відновлення були визначені відпочинок у родинному колі 78,43 %, на природі – 49 %, за читанням – 41,18 %, за переглядом новин - 43,14 %, за підвищенням професійного рівня – 35,29 %. У переважній кількості респондентів (у 49 осіб, 96 %) реєструвались поєднання різних форм відпочинку. 70,59 % відмічали

наявність у себе поєднання декількох хобі (читання, спорт, садівництво та інше).

Вивчення ступеня професійного “вигорання” на підставі дослідження за допомогою Опитувальника К. Масlach, С. Джексон показало, що «Емоційне виснаження» у формі відчуття зниженого емоційного тону, афективної лабільності, підвищення психічної виснаженості, втрати інтересу, зацікавленості та позитивних почуттів до оточуваних людей, в тому числі близьких та зовнішніх обставин, відчуття виснаженості від роботи, незадоволеність життям виявило, що у 54,24 % спостерігався високий рівень – $27,36 \pm 1,47$ балів. «Деперсоналізації» з переважно деструктивними взаємовідносинами в сім’ї, колективі, оточенні, проявами байдужості, формального поверхневого виконання професійних обов'язків без особистісної залученості, формуванням цинізму по відношенню до оточуваних людей змінами на поведінковому рівні у вигляді самовпевненості та зневажливій поведінки, використання професійного сленгу не завжди зрозумілого оточуваним, негативного гумору, тенденцій навішувати ярлики на людей спостерігалися на високому рівні у 30,51 % – $14,13 \pm 0,88$ балів, середні показники у 28,81 % – $7,33 \pm 0,45$ балів, низькі - 40,68 % – $1,80 \pm 0,34$ балів. Оцінка за показником «Редукція особистісних досягнень» з тенденцією до негативної оцінки своєї компетентності та продуктивності, зниженням професійної мотивації, зростанням негативізму по відношенню до службових обов'язків, схильності до зняття з себе відповідальності, тенденцією до ізоляції від оточуваних та уникнення участі у роботі в групі респондентів у 72,88 % характеризувалася високими показниками - $39,95 \pm 0,79$ балів. Це дало підстави для визначення рівня емоційного вигорання - Початкова стадія вигорання була визначена у 23,73 % обстежених; стадія вираженого вигорання (пізня стадія) визначена у 23,73 %; фінальна стадія була відмічена 10,17 % лікарів-наркологів, що свідчить про приналежність їх групи ризику розвитку клінічно розвиненої депресії.

Результати оцінки за допомогою Опитувальника для вимірювання

вигорання (ВАТ) (версія, пов'язана з роботою) свідчать про психосоматичні порушення низького рівня у 13,2 %, середнього — у 39,6%, високого у 37,7% та дуже високого у 9,4% лікарів-наркологів.

Оцінка якості життя лікарів-наркологів за допомогою PROQOL-5 «Шкала оцінки якості професійного життя» свідчить про середній рівень проявів виснаження, розчарування, злості та депресії і наявність проявів вторинного травматичного стресу у вигляді негативного почуття, внаслідок страху і травматичних подій під час роботи.

За результатами оцінки Шкали опору Коннора-Девідсона половина обстежених лікарів-наркологів показали досить високий ступінь стресостійкості — вищий за середній та високий (49,1 %). 37,2 % мали низький та нижчий за середній ступінь стресостійкості що свідчить про необхідність психологічної підтримки, яка повинна бути спрямованою на підвищення резильєнтності, особливо в складних умовах війни.

Обстеження за допомогою Опитувальника Р. Лазаруса визначило найбільш актуальні копінг-стратегії поведінки, серед яких адаптивними були «Планування вирішення проблем» (8,53 балів), «Позитивної переоцінки» (13,26 балів); дезадаптивними - «Втеча-уникнення» (11,22 балів), «Дистанціювання» (7,08 балів).

Таким чином, проблема емоційного вигорання серед лікарів-наркологів в умовах війни має тенденцію до загострення і може розглядатися як суттєвий чинник ризику погіршення здоров'я самих лікарів, а також може призвести до зниження професійної ефективності та якості надання медичної допомоги хворим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Maslach, C., & Leiter, M. P. (2016). Understanding the burnout experience: Recent research and its implications for psychiatry. *World Psychiatry*, 15(2), 103–111. DOI: 10.1002/wps.20311

2. World Health Organization. (2019). Burn-out an "occupational phenomenon": International Classification of Diseases.
3. Andreas Hillert 1, Arnd Albrecht 2, Ulrich Voderholzer 1 The Burnout Phenomenon: A Résumé After More Than 15,000 Scientific Publications. *Front Psychiatry*. 2020 Dec 9;11:519237. doi: 10.3389/fpsyt.2020.519237. eCollection 2020.
4. Khasne, R. W., Dhakulkar, B. S., Mahajan, H. C., & Kulkarni, A. P. (2020). Burnout among healthcare workers during COVID-19 pandemic in India: Results of a questionnaire-based survey. *Indian Journal of Critical Care Medicine*, 24(8), 664–671. DOI: 10.5005/jp-journals-10071-23518
5. Meier, S. T., & Kim, S. (2022). Meta-regression analyses of relationships between burnout and depression with sampling and measurement methodological moderators. *Journal of Occupational Health Psychology*, 27(2), 195–206. <https://doi.org/10.1037/ocp0000273>
6. Maslach C., Jackson S.E. *Maslach Burnout Inventory*. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press, 1981 – 22 p.
7. Stamm, B. H. (2009). *The Concise ProQOL Manual* (2nd ed.). Pocatello, ID: ProQOL.org. Retrieved from <https://proqol.org>
8. Lazarus R.S., Folkman S. *Stress, Appraisal and Coping*//New York: Springer Publishing Company. – 456 p.

SCIENCE, TECHNOLOGY AND CULTURE: INTEGRATION AND PROSPECTS

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC
AND PRACTICAL CONFERENCE

November 3-5, 2025

Kharkiv, Ukraine

Editor

Soloviov O. V.

*M.Sc.Ed., M.P.A., Hon. PhD, Academic Advisor,
Head of the European Union Research Department,
Ukrainian Institute of Scientific Strategies*

E-mail: journal@naukainfo.com

Publisher website: <https://www.naukainfo.com>

The editorial board reserves the right to edit and shorten materials. The opinions of the authors may not always coincide with the viewpoint of the editorial board and publisher. Authors bear full responsibility for the published material (for the accuracy of facts, quotes, personal names, geographic names and other information).

This edition was approved for publication on November 22, 2025.

Published in A4 format online on website: <https://naukainfo.com/conference?id=71>

Publisher: Sole proprietor Soloviov O. V. Certificate of registration in the State Register of Publishers, Manufacturers, and Distributors of Publishing Products series DK № 8227, dated April 23, 2025.